

Specialeafhandling

Pest eller Corona?

*Erindringen om sygdomme i den danske gymnasieskole
fra 1903 til COVID-19*

Forfattere: Mads B. Christensen & Mads L. Christensen.

Vejleder: Poul Duedahl

Aalborg Universitet

Maj 2021

Abstract

The current global COVID-19 pandemic, while tragic, presents memory studies with a unique opportunity to enquire into how diseases and plagues of the past are remembered, and this project's goal is to seize on this very opportunity. While the amount of memory studies in recent decades have been on the rise, the subject of how diseases are remembered has only been covered sparsely at best through dedicated memory studies, even though epidemics and diseases, such as the Spanish flu, present very interesting historic cases for research on collective memory. This project has delved into the remembrance and forgetting of specific diseases throughout world history, in Danish STX Gymnasiums' history classes (a Danish equivalent to high school), as expressed in 74 different textbooks since 1903. Interviews of present students and teachers of a gymnasium in northern Jutland are included as a complementary case study because of the close connection between the past and present, as identified by scholarly research in collective memory. Furthermore by including several theories of social and collective memory, most notably Paul Connerton's seven types of forgetting, we seek to identify and explain mechanisms of remembering and forgetting in both past and present.

While it is clear from our research that the history of epidemics and diseases is not remembered much in Danish history classes since 1903, as is to be expected, the different diseases are remembered and forgotten in quite different ways. Bubonic plague seems to be dominant in both textbooks and present interviews, and there seems to exist a cultural script based on its lethality and the huge toll it took on the populace of medieval Europe. In textbooks it is often clearly remembered in this context, while the plagues of antiquity and past the mid-14th century are relegated to the background. Hygienic aspects of the disease seem especially prevalent in interviews, which could be caused by present restrictions and attention to hygiene. Smallpox seems to be remembered in two aspects: through its vaccination and eradication, and its lethality through the demographic collapse of the American native population during the 16th century. The latter is only remembered in textbooks from the '70s and onward, while only the vaccination is brought up in interviews, although it seems to be remembered in a social context outside school, among students, which appears to be a result of the current pandemic and vaccination debate. The Spanish flu

seems to be forgotten entirely in Danish gymnasiums until the '70s and onward, and even then it is still only mentioned very sparsely with the exception of a textbook from 2020, where it is clearly included as a comparison to COVID-19. Likewise, it had a similarly limited role in interviews. The cause behind the near-omission of Spanish flu in textbooks could stem from the fact that while it killed a larger amount of people in total, it still lacked the lethality and cure for which plague and smallpox are remembered in history classes. It also seems to be the largest victim of forgetting as annulment as a result of prioritisation of the First World War in textbooks, which also seems to be the case in Danish news media from the Spanish flu's contemporary period. While the limited and short-lived SARS-outbreak of 2002 does not seem to have any notable effect on memory of past diseases, COVID-19 does, as mentioned above. COVID-19 itself, though, already seems to be subject to a process of forgetting as annulment that, more specifically, we call forgetting as fatigue. Students tend to try to ignore the very aspects that other diseases are remembered for, ie. lethality and spread, and instead focus on more practical and behavioural characteristics brought on by the COVID-19 pandemic, which also seems to be the main focus in the 2020 textbook regarding COVID-19. While some current students and teachers express the relevance of past diseases as a result of the current pandemic, they also express no noteworthy wishes to expand the role of diseases in history class in the long run. While predictions are uncertain by nature, it seems that in the future, COVID-19 could be remembered for its effect on human behaviour, if at all, by Danish gymnasiums, since students and teachers already seem to distance themselves from what is remembered of previous epidemics. This is, of course, dependent on the extent of textbook material that will be dedicated to the subject.

Forord	4
Indledning	5
Problemfelt, afgrænsning og problemformulering	6
Begrebsafklaring	8
Verdenshistorie	8
Historieundervisning	8
Epidemi, pandemi og endemi	9
Erindring	9
Glemsel	11
Forskningsdiskussion	12
Skoledidaktik & lærebøger	12
Sygdomshistorie	14
Metode	16
Overordnede metodiske overvejelser	16
Kvantitative og kvalitative tilgange til gymnasielærebøger	20
STX Gymnasium som case	24
Interviewmetode	26
Erindring og glemsel i analysen	30
Kildepræsentation: Gymnasiets lærebøger, gymnasieskolen og dens reformer	36
Sygdomserindring i gymnasieskolen: Analyse og diskussion	47
Den sorte død - alle sygdommes målestok	47
Kopper - den uddøde folkedræber	66
Den Spanske Syge - den glemte epidemi?	77
Corona - Den nye pest, eller en ny glemt sygdom?	89
Konklusion	100
Litteraturliste	102
Litteratur	102
Kilder	107
Lærebøger	108

Forord

Vil vi gerne rette en tak til de involverede lærere og elever fra det anonyme case-gymnasium, som ønskede at deltage i interviewene. Derudover vil vi gerne rette en tak til Støvring Gymnasium for at give os adgang til deres bogsamling, og i den forbindelse en helt særlig tak til Lasse Taagaard Jensen, som har lånt os sin bogkælder, hvor store dele af det undersøgte materiale har været i. Uden alle ovenstående hjælp ville udformningen af dette speciale have været betydeligt mere besværligt, i en tid med nedlukninger og hvor fysisk fremmøde mange steder var uhensigtsmæssigt.

Mads Bisgaard Christensen & Mads Lykke Christensen - 2021

Indledning

Den 11. marts 2020 blev en skelsættende dag i danmarkshistorien, da statsminister Mette Frederiksen lukkede samfundet ned for at stoppe smitten af den frygtede COVID-19 pandemi. Mange danskere så med derhjemme, mens livet og dagligdagen, som de hidtil havde kendt det, blev ændret markant. 1 år efter var Danmark stadig lukket, og befolkningens fortvivlelse er stadig til stede, selvom der igennem vaccinen igen er håb.

“E2: [...] man havde [...] en forestilling om at det egentligt ikke varede så lang tid. Jeg gik lidt ind til det med den tro om at okay det er kun et halvt år [...] og så fortsatte det jo egentligt bare og man kan ikke rigtigt se en ende på det længere [...]”.¹

En del af fortvivlelsen omkring den nuværende epidemi kan på mange måder være fordi, at den nuværende danske befolkning aldrig har oplevet epidemier af den størrelse, som COVID-19, på tæt hold. Medieomtale og restriktioner i nutiden gør det nærmest umuligt at komme udenom COVID-19, hvorfor potentielle erindringspåvirkninger bliver universel. Den sidste store epidemi som ramte Danmark, den spanske syge, er omkring 100 år gammel, og der er formodentligt ikke mange nulevende personer, som kan huske den. Men hvorfor er erindringen af de tidligere epidemier ikke at finde i den danske befolkning? Det ville unægteligt have givet befolkningen en anden forståelse for, hvad vi i øjeblikket går igennem. Dette speciale ønsker at undersøge dette, hvor gymnasieskolen inddrages som ‘erindrings arena’, med henblik på at se hvordan erindringen af tidligere epidemier og sygdomme erindres i gymnasieskolen.

¹ Transskript s. 29: “M” er interviewer, “L” er lærer, “E” er elev

Problemfelt, afgrænsning og problemformulering

Relevansen af det valgte emne skyldes til dels den hærgende COVID-19 epidemi, som i skrivende stund stadig er aktuel på verdensplan. I den forbindelse er det værd at kigge på samspillet mellem sygdomme i historien og nutiden for at opnå større indsigt i de erindringsprocesser, som er med til at forme vores identitet som mennesker og samfund.² Selve erindringen af de tidligere epidemier er interessant, da emnet i forbindelse med COVID-19 har set en opblomstring, og mange har fået interesse for historiens sygdomme, både fagfolk og den almene befolkning.³ En epidemi, af den størrelse vi er i nu, giver unikke muligheder for at undersøge erindringsmæssige mekanismer, mens de udfoldes. Disse mekanismer forventer vi til dels kan observeres i gymnasieskolens erindring af de historiske sygdomme. Til trods for at epidemiske sygdomme har en næsten kontinuerlig tilstedeværelse i historien, har forskning indenfor sygdomshistories rolle i uddannelsessystemet i bedste fald været mangelfuld. Den unikke mulighed COVID-19 skaber for at undersøge dette emne i relation til en nutidig kontekst, er noget vi i denne undersøgelse vil gribe.

Da sygdomshistorie blot er en lille del af den historie gymnasieelever skal undervises i, giver det os mulighed for at gå mere bredt og relativt deskriptivt til værks rent metodisk. Der vil derfor blive medtaget et bredt udvalg af forskellige lærebøger, siden 1903, til det formål at reflektere historieundervisningen gennem tiden. I forbindelse hermed vil vi benytte deskriptiv statistik, såvel som dybere kvalitative analyser af, hvad og hvordan lærebøger gennem tiden erindrer eller glemmer. Dette har også sin værdi netop fordi emnet, så vidt vi er bekendt, er dækket i et meget begrænset omfang. Erindring knytter sig imidlertid mindst lige så meget til nutiden, som det gør til fortiden, hvorfor det er relevant at udføre interviews

² Da erindring er med til at danne identitet og vice versa. Claus Haas, "Historielærernes erindrings- og identitetspolitik: Monokulturel, flerkulturel og/eller demokratisk?" i, *Nordidactica - journal of humanities and social science education*. 2015:3, s. 85-86; David Lowenthal, *The past is a foreign country*, (London: Cambridge University Press, 1985), s. 40-44; Bernard Eric Jensen; Carsten Tage Nielsen; Torben Weinreich. *Erindringens og glemslens politik* 1. udg. (Roskilde: Roskildes universitetsforlag, 1996), s. 12; Jan Assmann, "Communicative and Cultural memory" i *Cultural memories*, 2011-04-15, s. 15-17; Barbara Tint, "History, Memory and intractable Conflict", i *Conflict resolution quarterly*, vol. 27, nr. 3, forår 2010, s. 245; Dorthe Berntsen, *Erindring*. (Gylding: Narayana Press, 2013), s. 8

³ Eks. Jf. data udleveret til os af Danmarkshistorien.dk, er følgende side om pesten: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/pest/> fået en markant tilgang omkring marts 2020, som formodentligt skyldes Covid19-epidemien. Derudover har samme data vist, at der i marts 2021 i høj grad er søgt på "den spanske syge" (hvor de dog ingen artikel har for den).

af nuværende gymnasielærere og elever.⁴ Dette gøres med henblik på at se, hvordan gymnasieskolen erindrer sygdomme i nutiden, og herigennem potentielt identificerer erindrings- og glemselsmekanismer mens de udfoldes. I den forbindelse inddrages erindringsteori, for at identificere gymnasieskolens rolle i et erindrings-aspekt.

I forhold til opbygningen af en problemformulering er der nogle naturlige afgrænsninger. Først og fremmest arbejder vi med gymnasieskolen, hvilket er et valg, vi har taget på baggrund af interesseområder. Af samme årsag er folkeskolen fravalgt, selvom den potentielt også kan vise erindringer om verdenshistoriens epidemier. Yderligere er tidsperioden afgrænset til at være fra 1903, hvor der blev gennemført en ny reform, som ændrede latinskolerne til gymnasiet og satte gymnasiet på kurs til den gymnasieskole, vi kender i dag.⁵ I sidste ende er valget også bestemt på baggrund af, at der indenfor perioden er bøger forud for en af de største epidemier i 1900-tallet (den spanske syge). Derfor vil det være muligt at se, hvorvidt en epidemi i samtiden påvirker erindringen af tidligere epidemier, som nyere forskning indikerer.⁶ I forhold til lærebøgerne afgrænser specialet sig til gymnasiets grundbøger i tidsperioden, hvorfor bl.a. kildesamlinger og online materiale ikke er medtaget. Dette er valgt på baggrund af omfangsmæssige årsager og for at holde vores kildemateriale ensrettet, dels på grund af den statiske del af undersøgelsen. Kildesamlingerne blev først for alvor brugt fra 70'erne, og online artikler først i 00'erne, mens grundbøgerne har været gennemgående i hele den valgte periode.⁷

I forhold til afgrænsningen af sygdomme er der både fra- og tilvalg, som grundlæggende baseres på flere forhold omkring sygdommene. Årsagsforklaringerne bag disse er yderligere forklaret i metodeafsnittet, men grundlæggende handler det om, at de specifikke sygdomme ikke er opgavens hovedfokus, men i stedet erindringen af sygdomme i

⁴ Amos Funkenstein, "Collective memory and historical Consciousness", i *History and memory*, 1989, vol. 1, no. 1, s. 2-3; Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. xxii-xxiii; 206-210; Joan Tumblety, *Memory and history*, (London: Routledge, 2013), s. 4; Anette Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", i *Erindringens og glemslens politik*, red. B.E. Jensen et al., s. 210-211

⁵ Katrine Gjerløff, Anne og Faye Jacobsen, Anette. *Dansk skolehistorie: Da skolen blev sat i system 1850-1920*, bind 3, red. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith (Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2014), s. 74; Haue, Harry; Nørgaard, Ellen; Skovgaard-petersen, Vagn; Thiedecke, Johnny. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*. (Aarhus: Systime, 1986), 35-41.

⁶ Howard Phillips, "Second opinion: The recent wave of the 'spanish' flu" historiography", i *Social History of Medicine*, Volume 27, Issue 4, November 2014, 789-808, <https://doi-org.zorac.aub.aau.dk/10.1093/shm/hku066>

⁷ Jørgen Møller, *Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år*, (København: Gads forlag, 1983)s. 71-72

gymnasieskolens undervisning og ved nutidens elever. I den forbindelse er specialets kvalitative interviews også afgrænset til ét casestudie, hvor selve interviewene er foregået med et enkelt gymnasium. Dette skaber metodiske udfordringer i forhold til repræsentativitet, hvor inddragelse af flere gymnasier ville have gjort denne bedre. Grundet forskellige forhold, som er nævnt i metodeafsnittet, mener vi stadig at de kvalitative interviews har stor værdi i forhold til besvarelsen af specialets problemformulering. Det samme kan siges om valget af STX elever og lærere i casen, hvor de øvrige gymnasiale uddannelser er fravalgt. Problemformuleringen er af disse årsager:

Hvordan er verdenshistoriens sygdomme erindret og glemt i historieundervisningen på almene gymnasier (STX) i Danmark siden 1903?

Begrebsafklaring

Verdenshistorie

Verdenshistorie er her defineret som historien om hele verdenen, inklusiv Danmarks og Nordens historie, hvor der ofte er skel i gymnasiets lærebøger. I dette speciales forståelse for verdenshistorien er det primært gennem lærebøger, at det bliver brugt. Lærebøger om verdenshistorien dækker geografisk bredt, uden at komme ind på alt hvad der er sket i verden. I denne ombæring er selve ordet "verdenshistorien", som mange lærebøger bruger, lettere misvisende, da det i højere grad er "verdenshistorier". Den klare definition af verdenshistorie, som dette speciale gør brug af, er derfor: Formidling af bred geografisk historie, som er dækket i et eller flere værker. Vi forholder os yderligere kun til verdenshistorie, der relaterer sig til de afgrænsede sygdomme.⁸

Historieundervisning

Med historieundervisning menes der specifikt selve faget historie, fremfor historiske aspekter af andre fag (eks. litteraturhistorie osv.). Samfundsfag og historie er i den forbindelse nært beslægtede, men vi forholder os til hvad selve undervisningen i historiefaget underviser i. I forlængelse heraf var samfundsfag (samfundskundskab) dog en del af historie indtil 2005, og

⁸ De afgrænsede sygdomme består af pest, kopper, malaria, kolera, spansk syge, AIDS/HIV og corona i varierende grad. Mere i metodeafsnittet.

hertil vil det dermed også være en del af vores undersøgelse. Efter dette vil samfundsfag ikke længere inddrages, da det ikke længere er brugt i historiefaget.

Epidemi, pandemi og endemi

Når en sygdom er epidemisk af natur, er den så smitsom at den spreder sig hurtigt og ukontrolleret indenfor et større regionalt-geografisk område, eks. et land eller en større del af et kontinent. En pandemi er det samme som en epidemi, hvor der blot er tale om et større geografisk område. Det defineres af WHO som: *“A pandemic is defined as “an epidemic occurring worldwide, or over a very wide area, crossing international boundaries and usually affecting a large number of people”*.⁹ Grænsen mellem de to er dermed ret flydende, og de er ikke nødvendigvis gensidigt udelukkende. Når en sygdom er endemisk, er den vedvarende til stede i et bestemt område, og hverken brænder ud eller spreder sig ukontrolleret. Indenfor epidemiologien er der en videnskabsteoretisk definition,¹⁰ men vi gradbøjer udtrykket i denne undersøgelse så en sygdom kan være “mere” eller “mindre” endemisk. Tager man pesten som eksempel, var den epidemisk (på grænsen til pandemisk) i midt 1300-tallet, men fortsatte i mindre omfattende epidemier helt op til 1700-tallet. Her vil vi sige, at pest dermed er blevet “mere endemisk” dog uden at være endemisk i videnskabsteoretisk forstand.

Erindring

Erindring er et komplekst og multifacetteret begreb, som ikke blot omhandler individers autobiografiske opfattelse af fortiden, men også større erindringsmæssige strukturer omhandlende fortiden, som i forskellige grader er fælles for en mindre eller større social gruppe.¹¹ Erindring kan være både selvoplevet, dvs. hvor man selv har været del af en begivenhed, eller formidlet, dvs. hvor man har fået formidlet en historisk begivenhed.¹² Dette understreger også de mange forskellige niveauuer som erindring foregår på. Præcis hvordan

⁹ “The classical definition of a pandemic is not elusive” konsulteret 6. maj 2021.

<https://www.who.int/bulletin/volumes/89/7/11-088815/en/#:~:text=A%20pandemic%20is%20defined%20as,are%20not%20considered%20pandemic.>

¹⁰ Givet udtryk for at en Hollandsk teoretisk epidemiolog her: “Forsker: COVID-19 vil formentlig aldrig blive udryddet” konsulteret 6. maj 2021, <https://videnskab.dk/forskerzonen/krop-sundhed/forsker-COVID-19-vil-formentlig-aldrig-blive-udryddet>

¹¹ Jensen et al., *Erindringens og glemslens politik*, s. 12-13; Warring, “Kollektiv erindring - et brugbart begreb?”, s. 214; 216

¹² Warring, “Kollektiv erindring - et brugbart begreb?”, s. 208

samspillet mellem de forskellige niveauer af erindring foregår, er der i forskningen ikke enighed om, men der er dog en relativt bred enighed om, at erindring fungerer på et socialt niveau, dvs. mellem mennesker, institutioner og samfund.¹³ Denne tankegang er i høj grad en arv fra den franske sociolog Maurice Halbwachs (1877-1945), som mente at mennesket kun kan genkalde og give mening til erindring gennem medlemskab af en social gruppe, og at erindring kun kan leve videre gennem sociale gruppers bevidste forsøg herpå.¹⁴ Et eksempel herpå kunne være den tendens, mennesker har til at knytte deres individuelle erindring til en større social erindring, som den amerikanske historiker David Lowenthal (1923-2018) udpeger.¹⁵ Mennesker vil med andre ord gerne være en del af historien.¹⁶ En "social gruppe" kan være af mange forskellige størrelser: lige fra to personer til et helt land. Der er i den forstand tale om forskellige erindringsfællesskaber, og jf. Halbwachs findes der ligeså mange, af hvad han kalder for kollektive erindringer, som der findes sociale grupper og institutioner.¹⁷ Det man kalder for kollektiv erindring prøver derved at indfange alle de nuancer, der er lagret i processen af at erindre fortiden.¹⁸ Indenfor dette komplicerede net af erindring, har skoler også en bestemt rolle, for som Claus Haas, lektor i pædagogik, skriver: "*Historieundervisning er, om man vil det eller ej, et erindrings- og identitetspolitisk forhold*".¹⁹ Gymnasiets specifikke rolle i kollektiv erindring, vil diskuteres i metode og kildepræsentation.

En anden vigtig karakteristika for erindring er at erindringen af fortiden, mere eller mindre ubevidst, i høj grad er påvirket af nutiden, og vice versa.²⁰ Jf. kognitiv psykologi og neurovidenskab fungerer individuel erindring ikke som: "[...] *an archive of lived experiences*

¹³ Tumblety, *Memory and history*, s. 9-10; Paul Connerton: *How Societies remember*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989) s. 26-39; Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 194-199; Funkenstein, "Collective memory and historical Consciousness", s. 5-6; Assmann, "Communicative and Cultural memory", s. 15

¹⁴ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 210; Funkenstein, "Collective memory and historical Consciousness", s. 9; Assmann, "Communicative and Cultural memory", s.15-16.

¹⁵ Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 197

¹⁶ Eks. de detaljerede (men ikke nødv. præcise) beskrivelser mange folk kan give af deres færd d. 11. september 2001 er vidnesbyrd på dette. James Kulik & Roger Brown (1977) kalder denne type erindring for *blitz-erindringer*. Berntsen. *Erindring*, s. 39-41

¹⁷ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 210-211; Tint, "History, Memory and intractable Conflict", s. 241

¹⁸ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 208

¹⁹ Haas, "Historielærernes erindrings- og identitetspolitik...", s. 86

²⁰ Funkenstein, "Collective memory and historical Consciousness", s. 12; Connerton: *How Societies remember*, s. 2-3; Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. xxii-xxiii; 206-210; Tumblety, *Memory and history*, s. 4; Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 210-211

deposited somewhere in the brain, but is rather constructed anew at each moment of recall",²¹ hvilket vil sige, at erindring i høj grad er åben for nutidig påvirkning. For erindringsforskning er det dermed mindst lige så vigtigt at undersøge nutiden, som det er at undersøge fortiden.

Glemsel

Et andet vigtigt aspekt som kommer i forlængelse af erindring er glemsel. Glemsel forstås her som bestemte historiske begivenheder og udviklingstræk, som nedprioriteres eller forbliver uudtalt i større eller mindre grad i den kollektive erindring. I daglig tale har glemsel en negativ klang, men det er en helt naturlig og nødvendig del af erindring.²² Glemsel er uadskillelig fra erindring, for hvad der erindres får tildelt betydning, netop fordi andet bliver glemt, så i den forstand foregår der altid en prioritering, som kan være mere eller mindre ubevidst.²³ Grundet denne tætte vekselvirkning mellem glemsel og erindring deler glemsel de fleste aspekter med erindring, og det er derfor ligeså relevant at se på glemselsmekanismer, som det er at se på erindringsmekanismer. Der er mange forskellige måder, hvorpå man kan glemme ting, som ligesom erindring kan foregå i flere forskellige niveauer, og kan være mindst lige så social en proces, som erindring.

Glemsel er dog ikke kun en historisk proces, den foregår også på meget kort tid. Jf. den tyske Psykolog Hermann Ebbinghaus (1850-1909), og hans berømte glemselskurve (som stadig har relevans til dags dato),²⁴ er glemsel en eksponentielt faldende funktion. Dette betyder, at man relativt hurtigt glemmer hvad man har lært, hvis ikke man gør forsøg på at huske det igen. Denne glemselsproces tager form med det samme, og man glemmer næsten 75 % af det man har lært efter en til to dage. Med andre ord er det ikke alting, der bliver videreformidlet i gymnasiet, som bliver erindret på sigt, inklusiv sygdomshistorie. Glemsel er derfor ikke kun noget strukturelt som foregår over lang tid, men også noget som sker relativt hurtigt, og kan variere fra elev til elev. Vi har dog interesse i større erindrings- og

²¹ Tumblerty, *memory and history*, s. 4

²² Paul Connerton: "Seven types of forgetting", i *Memory Studies*, 2008, vol. 1, no. 1, s. 59; Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 194; 204

²³ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 215; Connerton: "Seven types of forgetting"

²⁴ Eks. en Hollandsk undersøgelse fra 2015, kunne bekræfte Ebbinghaus' resultater. Jaap M. J. Murre; Joeri Dros: "Replication and Analysis of Ebbinghaus' Forgetting Curve", i *PLoS ONE* 10(7): e0120644. 2015. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120644>

glæmselsstrukturer, men det er værd at have in mente, at langt fra alt hvad elever lærer sidder fast.

Forskningsdiskussion

Skoledidaktik & lærebøger

Forskningen omkring gymnasieskolens didaktik og lærebøger, som gøres brug af i denne undersøgelse, baserer sig primært på værker af tre forskellige historikere: Harry Haue, Jørgen Møller og Marianne Poulsen. Haue har i samarbejde med et par andre forskere skrevet bogen: *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, som grundlæggende er et oversigtsværk over skolens udvikling i Danmark i perioden.²⁵ Skolens udvikling er tæt forbundet med, hvad der påvirker fagene og derigennem de historiske lærebøger. Udover at lave oversigtsværker over udviklingen af gymnasieskolen og skoler som helhed, beskriver Haue også historiefagets udvikling og strukturelle ændringer. Dette gør han eks. i "Historiedidaktik - Kontinuitet og nydannelser", som er et kapitel i antologien *Historiedidaktik*.²⁶ I dette kapitel er det selve historiefagets udvikling og strukturelle ændringer, som der laves en oversigt over. Oversigten bruges i dette speciale til at danne overblik over, hvordan udviklingen af historiefaget som helhed kan være med til at påvirke lærebøger og undervisning i historie. Udover at skrive om den didaktiske historie i forhold til gymnasieskolen og historiefaget, har Haue også lavet forskning i specifikke lærebøger, såsom hans artikel "Afskeden med P. Munchs verdenshistorie: Udviklingen af et nyt dannelsesbegreb i gymnasiets historieundervisning 1958-75".²⁷ I denne artikel beskriver Haue betydningen af P. Munchs verdenshistorie gennem tiden. Lige netop P. Munch er også en af de lærebøger, som bruges i analysen af dette speciale, hvorfor betydningen af den i gymnasiets historieundervisning, er vigtigt for analysens helhed. Haue har også skrevet flere lærebøger, som er med i undersøgelsen.²⁸

²⁵ Haue et al., *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*.

²⁶ Harry Haue. "Historiedidaktik - Kontinuitet og nydannelser". I *Historiedidaktik*, red. af Peder Wibén. (København: Columbus, 2009)

²⁷ Harry Haue, "Afskeden med P. Munchs verdenshistorie: Udviklingen af et nyt dannelsesbegreb i gymnasiets historieundervisning 1958-75". I *uddannelseshistorie*, 1991

²⁸ Se dataark: Haue 1982 (nr. 45), Haue et al. 1983 (nr. 47), Haue et al. 1983 (nr. 48), Haue et al. 1993 (nr. 56)

Yderligere benytter vi os af Jørgen Møllers værk, *Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år*, fra 1984. Dette værk er i høj grad også et oversigtsværk fokuseret på gymnasiets forskellige store historie lærebøger gennem tiden, og deres udbredelse. Møller har bagerst i værket lavet et statistisk overblik over, hvor meget de forskellige lærebøger er blevet brugt i forskellige perioder, både på landsplan og lokalt plan.²⁹ Disse statistikker giver mulighed for at se, hvor stor indflydelse de enkelte gymnasielærebøger kan have haft på erindring i en større social eller kollektiv skala. Desværre rækker statistikkerne ikke længere end til 1972.³⁰ Den sidste forsker som benyttes er Marianne Poulsen, som har lavet: "Marked og meninger - om historiebøgernes gennemslagskraft" i antologien: *Historien fortalt: historiebøger i folkeskole og gymnasium*.³¹ Dette kapitel handler om de samme aspekter som Møllers oversigtsværk, men er knap så statistisk anlagt. Ikke desto mindre handler kapitlet om, hvordan de forskellige lærebøgers gennemslagskraft har været gennem historiefagets gymnasiale historie. Dette kapitel er, i forhold til Møllers, til gengæld mere opdateret og går frem til slut 90'erne, hvorfor den på mange måder "tager over" for Møllers statistiske oversigt over brugen af lærebøger. Poulsen har yderligere skrevet værket *Historiebevidstheder - elever i 1990'ernes folkeskole og gymnasium*, som omhandler en undersøgelse af folkeskolen og gymnasiets historiebevidsthed. I denne undersøgelse har Poulsen interviewet både lærere og elever i begge uddannelsesstrin. Dette værk er primært brugt som metodemæssig inspiration, hvor nogle af de metodiske overvejelser hun gør sig, i forhold til bl.a. at interviewe lærerne, er blevet brugt i denne undersøgelse.³²

Der er ikke umiddelbart skrevet noget om selve erindringen af sygdomme i gymnasieskolen, hvorfor forskningsdiskussionen 'danser om den varme grød'. Det som til gengæld er brugbart i de nævnte værker er den didaktiske og gymnasiale udvikling, samt brugen af lærebøger. Begge disse er primært brugt i præsentationen af kildematerialet, men de vil også blive inddraget i analyseafsnittet. Udover de anvendte forskere er også fem binds værket *Dansk skolehistorie*, som er redigeret af Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith,

²⁹ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 202-256

³⁰ Ibid., s. 202

³¹ Marianne Poulsen, "Marked og meninger - om historiebøgernes gennemslagskraft". I *Historien fortalt: historiebøger i folkeskole og gymnasium*. (Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 1998)

³² Lærer har også en vej til at blive undervisere og har herigennem en opbygget historiebevidsthed: Marianne Poulsen *Historiebevidstheder - elever i 1990'ernes folkeskole og gymnasium*, (Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1999) s. 32

også blevet undersøgt. I denne serie er det kun de to sidste bind, som dækker vores afgrænsning, men de beskæftiger sig primært med folkeskolen, hvorfor deres relevans kun er minimal. Det samme kan siges om L. Ulriksen et al. *Når gymnasiet er en fremmed verden*, som også kun kort er brugt til at forklare ændringen fra elite- til massegymnasiet.³³

Sygdomshistorie

I forhold til forskningen omkring sygdomshistorie har denne undersøgelse primært brugt tre forskellige værker. Disse tre er skrevet af Alfred J. Bollet, Jakob Eberhardt, samt Jeanette Varberg og Poul Duedahl. Af disse tre værker er det særligt Bollets *Plagues & Poxes: The Impact of Human History on Epidemic Disease* som skiller sig ud, da den har et stort fokus på menneskers påvirkning af epidemier gennem tiden, og sygdommes potentielle trussel som biologiske våben. En interessant og brugbar indsigt her er, at menneskets ageren og eks. sygdommes udbredelse ikke er uafhængige af hinanden, og at menneskets handling ikke kun er begrænset til at opfinde en kur mod sygdomme. Med andre ord har sygdommes udbredelse mm., jf. Bollet, aldrig været adskilt fra menneskelig påvirkning.³⁴ Udover at have menneskets påvirkning i fokus, er den også et oversigtsværk, som går gennem forskellige epidemier i historien, deres oprindelse, udbredelse og deres effekt. I denne undersøgelse er værket derfor også brugt som oversigt over de forskellige sygdomme. Værket er skrevet i 2004, hvilket betyder at den på nogle områder er lidt forældet i forhold til de andre værker og nyere epidemier, men i de historiske epidemier er den stadig brugbar. Det næste værk, som er benyttet, er Eberhardts *Verdenshistoriens største epidemier; Fra pest til COVID-19*. Dette værk er også et oversigtsværk, hvor forskellige kilder er medtaget til at fortælle historierne om epidemierne i samtiden. Sygdommene og deres påvirkning er også et vigtigt område i værket, hvor de biologiske følger bliver behandlet.³⁵ Værket er brugbart grundet oversigtsdelen, men bidrager ikke til yderligere i forbindelse med denne undersøgelse. Nogle af de samme ting kan siges om Varberg og Duedahl *Den fjerde rytter*, som også er skrevet i 2020, hvorfor COVID-19 også er medtaget i denne.³⁶ Dette værk er endnu mere i den

³³ L. Ulriksen, Susanne Murning, Aase Bitsch Ebbensgaard. *Når gymnasiet er en fremmed verden*, (København: Samfundslitteratur, 2008) s. 12

³⁴ Alfred J. Bollet, *Plagues and Poxes: The Impact of Human History on Epidemic Disease* 2. udg. (New York: Demos, 2004), s. 1-7

³⁵ Han beskriver eks. pestens biologi: Jakob Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier: Fra pest til COVID-19*, (Roskilde: FADL's Forlag, 2020) s. 19

³⁶ Jeanette Varberg & Poul Duedahl, *Den fjerde rytter* (København: Gads forlag, 2020)

fortællende rolle end Eberhardts værk, og er ligeledes et oversigtsværk, hvorfor den også bruges som dette.

Værkerne af Eberhardt og Varberg/Duedahl er begge skrevet til et bredere publikum og er ikke decideret forskning. Både Eberhardt og Varberg/Duedahl er kildebaserede værker og i en gennemlæsning af litteraturlisten, er det også tydeligt, at de baserer sig på forskningsværker såsom fysiolog/geograf Jared Diamond, historiker/læge Hans Trier og Bollet. Hans Trier har skrevet *Angst og Engle: Den spanske syge i Danmark*, som er et omfattende værk omkring den spanske syges indtog i Danmark. Denne bog er udelukkende baseret på den spanske syge, og bruges derfor kun i sammenhæng med denne. Diamond har skrevet *Guns, germs and steel: The fates of human societies*, som bl.a. beskriver forskellige epidemiers indtog i verdenshistorien. Denne er kun sporadisk brugt i forbindelse med skabelsen af konteksten til analysen, men den analyserer bl.a. det demografiske kollaps i Sydamerika i forbindelse med koppepidemien.³⁷ Både Trier og Diamond er begge primært brugt i forbindelse med specifikke sygdomme og ikke til at fortælle om alle epidemierne som helhed.

Erindringsforskning indenfor sygdomshistorie er i bedste fald begrænset, især i forbindelse med skolesystemet, hvor eksisterende forskning umiddelbart er meget sporadisk, hvis overhovedet eksisterende. Dette kan til dels skyldes at meget erindringsforskning beskæftiger sig med den kollektive erindring, hvori skolen kun har en tvetydige rolle (se begrebsafklaring og teori). Dette er til trods for, at skolen, jf. Claus Haas, er det mest økonomisk understøttede formidlingsrum for historie, i hvert fald i Danmark.³⁸ Indenfor erindrings- og sygdomshistorie har den spanske syge været en interessant erindringsmæssig case, som har modtaget større opmærksomhed af historikere i flere forskellige lande de seneste årtier.³⁹ Eks. i Hans Triers *Angst og Engle* (2018), er der dedikeret plads til diskussionen om glemslen af sygdommen i primært dansk kontekst. Ligeledes dedikerer eks. *America's forgotten pandemic* (1989), af amerikanske historiker Alfred W. Crosby, og *The Last*

³⁷ Jared Diamond, *Guns, germs and steel: The fates of human societies*. (New York: W. W. Norton & Company, 1997), s. 210

³⁸ Haas, "Historielærernes erindrings- og identitetspolitik...", s. 85-86. Her udgør folkeskolen selvfølgelig det meste af denne effekt, men det understreger stadig den erindringsmæssige effekt som skolen kan have på dens elever, og i sidste ende ikke ubetydelige dele af samfundets borgere.

³⁹ Phillips, "Second opinion...", s. 789-808

Irish Plague: The Great Flu Epidemic in Ireland 1918—19 (2011) af Irske historiker Caitriona Foley også plads til, hvorfor sygen i store træk kan være glemt af eftertiden.⁴⁰ Erindringen er dog ikke i hovedsædet i disse undersøgelser, og det er da også primært inden for samfunds-, social- og medicinhistorie, at interessen for den spanske syge har været.⁴¹ Jeanette Varberg og Poul Duedahl, opsummerer potentielle forklaringer af forskellige historikere: For det første kunne det skyldes at de psykiske ar som den spanske syge efterlod, medførte at folk ikke ønskede at erindre de forfærdelige ting, de havde oplevet, og derfor glemte de det. For det andet kunne manglen på helte under epidemien have påvirket erindringen, da folk skammede sig over, at de ikke gjorde mere under epidemien.⁴²

Metode

Overordnede metodiske overvejelser

Vores metodiske tilgang er todelt: For det første arbejder vi med skriftlige kilder i form af historiske fremstillinger til gymnasieskolen. Arbejdet med disse består af en kvalitativ analyse, men også en supplerende kvantitativ. For det andet vil vi arbejde med interviews af både gymnasieelever og lærere, for at udnytte den sjældne mulighed i historie at kunne producere egen empiri, som erindringshistorie giver mulighed for. Derfor er der også to sæt af metodiske overvejelser, som har til formål at supplere hinanden i undersøgelsen, og der skal derfor være et samspil mellem de skriftlige kilder, interviews og teori. Når der er tale om to forskellige slags empiri, der skal bruges til at analysere det samme, er det vigtigt at have empiriske forskelle og fordele/ulemper ved deres sammensætning for øje. I disse to typer empiri vil vi forsøge at få et billede af gymnasieskolens erindrings- og glemselsformidling af historiens epidemier siden 1903. Forud for det metodiske arbejde med empirien er det nødvendigt at vide hvilke af historiens sygdomme, undersøgelsen kommer ind på. I den forbindelse tages nogle til- og fravalg i forhold til sygdommene.

⁴⁰ Hans Trier, *Angst og Engle: Den spanske syge i Danmark* (København: Gads Forlag, 2018), s. 98; 236ff; Alfred W. Crosby, *America's forgotten pandemic: the influenza of 1918*, 2. udg. (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 311ff

⁴¹ Phillips, "Second Opinion...", s. 789

⁴² Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 221

For at kunne snakke om hvad og hvordan noget bliver erindret eller glemt, er det vigtigt at vide, hvordan det gik til. Vi gennemgår ikke alle historiske epidemier, da selve historien om epidemierne her kun er sekundært i forhold til erindringen af dem. Dermed er der foretaget et udvalg af sygdomme, som vi vurderer har et tilstrækkeligt spor i historien. Spørgsmålet bliver imidlertid hvilke sygdomme, der så vurderes til at være "tilstrækkelige" for at blive medtaget i undersøgelsen. For det første skal sygdommen have en vis synlighed, omfang og gennemslagskraft i samfundet i dens samtid. For at en sygdom overhovedet kan skrives i historien, kræver det at samtidens mennesker var bevidste om dens eksistens, hvilket sygdommens synlighed, omfang og påvirkning af et samfund i høj grad ville påvirke. Sygdomsudbrud der er epidemiske af natur, måtte for samtidens mennesker have gjort et større indtryk, og derfor vælger vi at prioritere sygdomme med udbrud af epidemisk natur i historien. Sygdomme er imidlertid mere end enkelte epidemiske udbrud, som eks. pestens og koppers varighed er vidnesbyrd på, hvilket også gør den mere endemiske side af disse sygdomme relevant i visse tilfælde. Lærebøger beskriver forskellige historiske kontekster, hvori sygdomme historisk set har spillet en rolle. Spørgsmålet er her, hvordan sygdomme passer ind i lærebøgers beskrivelser, og hvilke der bliver prioriteret, hvilket kræver en vis baggrundsviden af sygdommene selv.

Indenfor vores afgrænsning har der været forskellige sygdomsepidemier af varierende styrke, og de mest omfattende og epidemiske af disse (COVID-19 og Den spanske syge) er selvfølgelig særligt relevante for undersøgelsen. Før COVID-19 havde der dog ikke været en global pandemi af store proportioner siden den spanske syge 1918-1920, hvilket har resulteret i, at visse sygdomme i nyeste tid har fået relativt større opmærksomhed i forhold til deres udbredelse.⁴³ Her kan der eks. henvises til forskellige influenza-udbrud, samt SARS i 00'erne, og senere Ebola samt zikavirus. Grundet den langt større hastighed information bliver udsendt med, via massemedier og internettet, har forskellige udbrud nået bevidstheden verden over, selvom sygdommen forblev forholdsvis regional. Dermed kan selv sygdomme, som aldrig nåede at være epidemiske, have en effekt på erindring og få plads i

⁴³ Selvfølgelig har sygdomme som malaria og HIV/AIDS været fremme i perioden, og er stadig relevante idag, men disse er typisk epidemiske i afgrænsede geografiske områder i verdenen. Malaria i de mere tropiske og subtropiske klimaer, især syd for Sahara, mens HIV/AIDS ligeledes har hærget værst i Afrika.: "Malaria" Konsulteret 13. april 2021 <https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/m/malaria> & "Hiv - Human Immundefekt virus" Konsulteret 13. april 2021 <https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/h/aids---hiv>

historiebøgerne, og af samme årsag inddrages også enkelte sygdomme i nyere tid, som aldrig nåede et ligeså stort epidemisk udbrud. Især SARS' inddragelse kan forekomme besynderlig, taget dens udbredelse i betragtning, men grundet dens beslægtning med den nuværende COVID-19 pandemi er den alligevel inddraget.

De syv forskellige sygdomme som vi specifikt kommer ind på er: pest, kopper, spansk syge, kolera, AIDS, malaria og corona. Deres rolle i gymnasieskolens erindring undersøges i varierende grad, da vi vurderer, at nogle af disse sygdomme har en større erindringsmæssig interesse end andre. Disse er pesten, kopper, spansk syge og corona (COVID-19 og SARS). For at kunne dække disse fyldestgørende, er det kun dem der analyseres kvalitativt og kun deres nærmere omfang og omstændigheder, der vil redegøres nærmere for. De resterende (kolera, AIDS og malaria) vil kun blive dækket kvantitativt, således vi får så bredt et indblik som muligt, uden at gå på kompromis med de sygdomme, som vi har vurderet har mest betydningsfuld erindringsmæssig rolle. De kvantitative resultater af kolera AIDS/HIV og malaria vedlægges i bilag 1.

Pestens særlige rolle i forbindelse med erindring er åbenlys. Den fylder umiddelbart meget i den vestlige selvforståelse, og med god grund, for den havde voldsom stor udbredelse og dødelighed i flere epidemier helt fra antikken/senantikken og op i det 17. århundrede. Kopper er ligeledes medtaget i den kvalitative analyse grundet dens omfattende udstrækning, både på verdensplan og i vestlig/europæisk historie. Især i forbindelse med koloniseringen af Amerika er den interessant. Derudover har kopper en særlig rolle i forbindelse med den første vaccine. Den spanske syge, som havde sit indtog mellem 1918-1920, vil også blive dækket kvalitativt, da den spanske syge er den mest omfattende pandemi i nyere tid, sammenlignelig med den nuværende COVID-19 pandemi. Yderligere undersøger vi lærebøger fra dens samtid, hvilket gør det højest plausibelt, at den har haft en erindringsmæssig effekt. De sidste sygdomme som vil blive inddraget i undersøgelsen er coronavirussen, både i form af SARS i 00'erne, og den nuværende COVID-19 epidemi, hvis betydning i nutiden er åbenlys. Dens inddragelse kan give et unikt indblik i de erindringsmekanismer, som præger gymnasieskolen under en pandemi. I den forbindelse vil vi yderligere komme ind på potentielle erindringsmekanismer, som kan have betydning for hvordan COVID-19 i fremtidens gymnasieskole erindres.

Af de sygdomme der kun dækkes kvantitativt, har vi medtaget bl.a. kolera, som især havde dens indtog i europæisk kontekst i løbet af 1800-tallet. I denne periode var den af højeste grad af epidemisk natur, og den efterlod sig umiddelbart et spor af frygt og bekymring op i start 1900-tallet.⁴⁴ Slutteligt er kolera udødeliggjort i dansk kontekst, sammen med pesten, gennem ordsproget "pest eller kolera", hvilket unægteligt har gjort den mere erindringsmæssigt relevant. Malaria inddrages ligeledes i den kvantitative undersøgelse af flere årsager: For det første har den været en tro følgesvend af mennesket gennem historien, og må derfor i den forbindelse også have haft adskillige epidemiske udbrud.⁴⁵ For det andet er den stadig meget relevant i verdenen i dag i tropiske områder og især Afrika, hvor malariamyggen har gode leveforhold.⁴⁶ Den må derfor også have en vis erindringsmæssig relevans i lærebøger. En anden af de nyere sygdomme, som vi undersøger kvantitativt, er HIV/AIDS. Denne sygdom begyndte i 1980'erne og er derfor så nær vores tid, at den kan have erindringsmæssig betydning.⁴⁷ Derudover er HIV/AIDS stadig et problem flere forskellige steder i verdenen, hvor særligt Afrika stadig står over for store problemer med sygdommen.⁴⁸

Vi har af omfangsmæssige årsager foretaget en prioritering, som udelukker flere af de store epidemiske sygdomme, der også kunne være relevante. Heriblandt tuberkulose, som særligt hærgede i de fattigere dele af de vestlige lande og særligt i de fattige lande.⁴⁹ Gul feber er ligeledes udelukket, på trods af dens høje dødelighed og mange fællestræk med malaria.⁵⁰ Mht. seksuelt overførbare sygdomme kunne man også have valgt Syfilis, som også har historisk interesse, bl.a. i europæernes møde med Amerika. Slutteligt er det også værd at nævne udeladelsen af Ebola, Zikavirus og MERS i forbindelse med nyeste tid.

⁴⁴ Se eks. avisen Social-demokraten d. hhv. 16., 17., 21., 25., 28. juli 1918, hvor Kolera får tildelt sammenlignelige mængder spalteplads, med den nyankomne (og nyhedsværdige) spanske syge.

⁴⁵ Bollet, *Plagues and Poxes*, s. 31-33; "Tutankhamon humpede og døde af malaria" Konsulteret 19. april 2021 <https://www.dr.dk/nyheder/kultur/tutankhamon-humpede-og-doede-af-malaria>

⁴⁶ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 32-33; "Malaria."; "Hvad er Malaria?" Konsulteret 22. maj 2021 <https://msf.dk/medicinsk-noedhjælp/malaria/>. Eks. har Berlingske udgivet en artikel om malaria så sent som d. 15/04-2021: "Resistente malariaparasitter blusser op i Afrika ifølge studie" Konsulteret 22. maj 2021 <https://www.berlingske.dk/internationalt/resistente-malariaparasitter-blusser-op-i-afrika-ifoelge-studie>

⁴⁷ Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 235-240

⁴⁸ WHO meldte i år 2000, at der i verden levede 33 millioner mennesker med AIDS, hvoraf ca. 1 million døde om året, Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 243

⁴⁹ "Historiens største tb-epidemier" Konsulteret 13. april 2021 <https://dsr.dk/sygeplejersken/arkiv/sy-nr-2000-7/historiens-stoerste-tb-epidemi>

⁵⁰ Bollet, *Plagues and Poxes*, s. 45-64; "Gul Feber" Konsulteret 13. april 2021 <https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/g/gul-feber>

Kvantitative og kvalitative tilgange til gymnasielærebøger

Kigger man på lærebøgerne, har de en styrke i, at de er pålidelige i denne undersøgelses tilfælde. Vi benytter dem som levn, hvilket fritager os fra vurderinger om, hvorvidt de er troværdige eller ej. På den måde giver det en mindre flygtig indikation på, hvilket kernestof der blev undervist om i fortiden. Det beror ikke på nogens hukommelse, eller ændrede vidnesbyrd baseret på nutidige/efterfølgende refleksioner. Selvfølgelig er undervisning mere end blot lærebøger, så derfor udgør lærebøger ikke hele billedet af, hvordan en undervisning forløber, og dermed skildrer de heller ikke endegyldigt produktionen og reproduktionen af erindring, som skete i hverdagens undervisning.⁵¹ Her kan interviews give et bedre helhedsbillede, men interviews af tidligere gymnasieelever/lærere skaber bestemte problematikker. For det første kan vi ikke interviewe folk som gik i gymnasiet i 1903, og selv hvis vi kunne, ville hukommelse og nutidige genovervejelser formentlig give et påvirket billede af fortidens erindring. Derfor er lærebøger nok det nærmeste, man kan komme på fortidens undervisning.⁵² For det andet forsøger vi at holde empirien og arbejdet hermed så ensartet som muligt, og derfor vil interview kun være forbeholdt nuværende elever og lærere.

For at besvare problemformuleringen er det afgørende at finde ud af, præcis *hvad* der erindres i gymnasieskolens lærebøger, og hvad der ikke gør. Her er det for det første relevant at se på, hvor meget sygdomshistorie bøgerne dækker. Til dette formål benytter vi os af en kvantitativ indholdsanalyse, i den forstand at vi tæller antallet af linjer dedikeret til sygdomshistorie i gymnasiebøgerne. Dette resulterer i en overordnet supplerende statistisk oversigt. Oversigten hævder vi ikke er statistisk repræsentativ, da dette ville kræve en mere systematiseret tilgang, som fordrer dets eget dedikerede kvantitative studie. Af samme årsag, og grundet den forholdsvis brede mængde kildemateriale, bliver den statistiske oversigt kun en supplerende del af analysen. Vi benytter os af en kombination af hurtig-læsning, nærlæsning af relevante afsnit, og opslag i bøgernes ordregister, i et forsøg på at finde alle steder de afgrænsede sygdomme nævnes. Vi har valgt at tælle linjer, da det er et overskueligt alternativ indenfor den givne tidsramme, og som er et acceptabelt kompromis mellem det mere præcise antal tegn, og det mere overordnede antal sider. For at holde det så tæt på

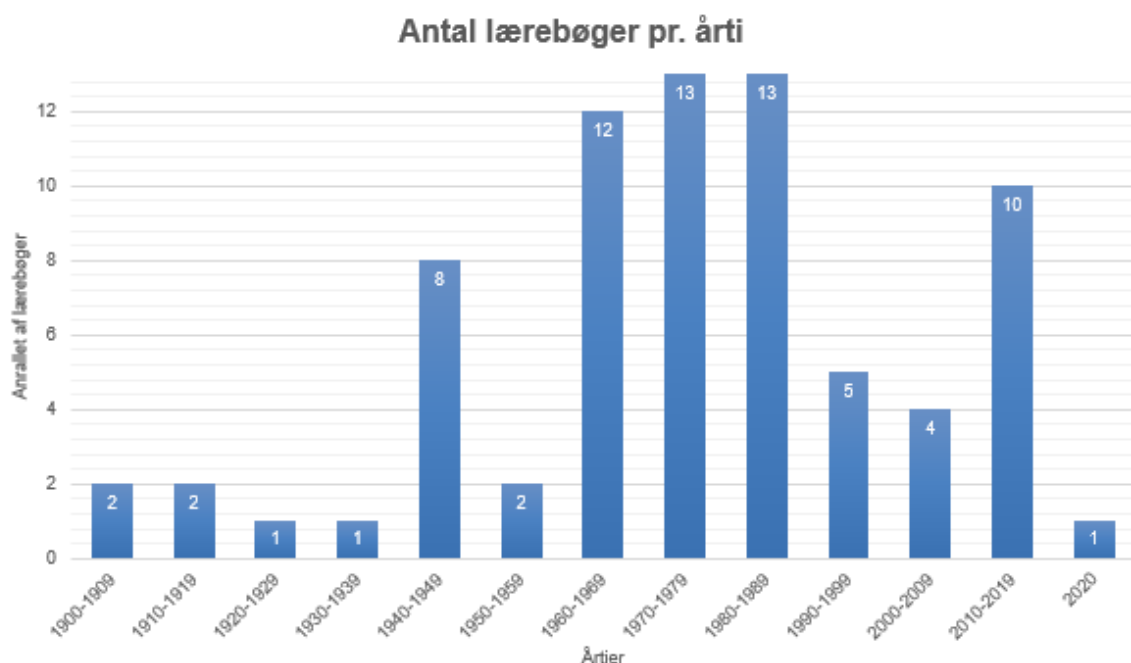
⁵¹ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 19; 24

⁵² *Ibid.*, s.19; 24

egentlig sygdomshistorie- og erindring som muligt, tælles det kun med, hvis en af de afgrænsede sygdomme er nævnt ved navn. Tekst til illustrationer tælles kun med, hvis den dertilhørende brødtekst ikke indeholder sygdomshistorie, og fodnotetekst tælles ikke med uanset hvad. Dette er grundet deres mere sekundære rolle i forhold til brødteksten. Hvis noget tælles med, vil det altid tælle som mindst en linje (selv hvis det bare er ét ord). Dvs. hvis forklaringen af sygdomsforhold indgår i en linje, og ét relevant ord går ned i næste linje, vil det blive noteret som to linjer. Derfor er det i den statistiske oversigt også værd at bide mærke i, at en difference på 1-2 linjer ikke er bemærkelsesværdig (medmindre der er tale om fra 0 til 1). Sygdommene bringes ofte op i forbindelse med andre aspekter af historien, eks. som (supplerende) årsagsforklaringer, hvilket sætter spørgsmålstegn ved, hvornår grænsen skal drages mellem sygdom og andre aspekter af historisk udvikling. Heri findes der selvfølgelig et utal af gråzoner, som er op til den enkelte læsers vurdering, men som tommelfingerregel: Sygdommen skal være hovedfokus, og kun forhold som er direkte relateret til den bliver noteret. Hvis eks. sygdommen stopper med at være hovedfokus, og efterfølgerne af sygdommen i stedet for bliver hovedfokus, tælles der ikke længere linjer. Et eksempel herpå kunne være at bogen går fra at: 1) beskrive at pesten resulterede i faldende folketal, til: 2) at beskrive selve folketallets følger og effekt på andre aspekter (eks. økonomi). Her vil sidstnævnte ikke tælles med i linjer.

Det skal understreges at ikke alle bøger er skabt lige, og der er selvfølgelig forskellige antal linjer, ord og tegn på en side fra bog til bog. De forskellige lærebogsværker er derudover af vidt forskellig længde, nogle bestående af adskillige bind, mens andre kun består af én samlet bog. Man skal derfor være varsom med hensyn til direkte sammenligninger af den resulterende statistik, da der af omfangsmæssige årsager ikke vil blive taget højde for bogens samlede længde, i forhold til mængden af plads dedikeret til sygdomshistorie. Vi sammenligner på en bog-til-bog basis, så vi gør det så sammenligneligt længdemæssigt som muligt. Til gengæld resulterer dette i en skæv sammenligning, når man taler om bøger der dækker forskellige tidsperioder. Et bind om antikken er eks. begrænset til kun at skrive om kendte sygdomme i antikken, mens en bog som dækker hele verdenshistorien, kan skrive om yderligere ca. 1500 års potentiel sygdomshistorie. Selvom det til dels bliver opvejet af, at det ene bind har mere plads til at gå i detaljer med antikkens forhold, skal en sådan sammenligning i kvantitativ forstand stadig laves med forbehold. Vi er yderligere begrænset

til udgaver og bind, som vi har kunnet få fat i. Eks. er nogle af bindene i et værk fra én udgave, mens andre er fra andre udgaver.⁵³ Forskellen på udgaver er, i vores erfaring med kildematerialet, langt størst på bøger som er brugt over en lang tidsperiode, og mellem de enkelte udgaver er forskellene typisk kun sporadiske. Der vil derfor blive lagt større vægt på undersøgelsen af forskellige udgaver, som strækker sig over længere perioder. Bøgerne sorteres efter oplagets udgivelsesår, fremfor udgavens. Dette betyder at en bog kan sorteres under 1910'erne, selvom udgavens indhold faktisk er fra 1900'erne. Vi vurderer dog, at hvis det pågældende oplag stadig er udgivet i et givent år, har indholdet stadig en relevans for gymnasieskolen, og kan dermed stadig kategoriseres i oplagets udgivelsesår. Sammenligninger på tværs af årtier skal dog gøres med forbehold, da der generelt var færre lærebøger i starten af 1900-tallet, mens der er langt flere nu. Samlet set er alle årtier derfor ikke repræsenteret lige godt, i denne undersøgelse:

Figur 1: antallet af lærebøger vi har inddraget i undersøgelsen pr. årti. Nogle årtier er bedre repræsenteret end andre, hvor især start 1900-tallet har et lavt antal bøger. Det skal hertil tilføjes, at dette til dels også skyldes at der her generelt blev udgivet færre forskellige lærebøger indtil omkring 60'erne.

⁵³ Eks. Munch & Müller, 1943 (nr. 10), og Munch & Müller, 1943 (nr. 11), som er forskellige bind af samme værk fra hhv. 10. og 9. udgave. Fuld henvisning står i dataarket, hvor de er sorteret i udgivelsesår. Udkommer flere bind samme år, er de sorteret med laveste nummereret bind først (uanset udgave).

For bedre at kunne sammenligne de forskellige sygdommes volumen af omtale på tværs af årtier, tager vi gennemsnittet af antal linjer dedikeret til en bestemt sygdom pr. bog i perioden.⁵⁴ En tidsperiode hvor sygdommen enten ikke eksisterede endnu, eller hvor de pågældende bøger ikke dækker en periode hvor sygdommen er vurderet relevant, frasorteres fra denne oversigt for ikke at trække gennemsnittet uretmæssigt ned (markeret med "3" i dataarket).⁵⁵ Dette resulterer i, at de særligt lærebogsfattige årtier potentielt giver et skævt billede, hvilket man skal have for øje i sammenligningerne.

I samme drag vil vi også kigge på mere kvalitative aspekter af, præcis hvad der beskrives af sygdommene, hvad der ikke gør og hvordan. Her er bogens prioritering af information vigtig, både i forhold til sygdommen selv, men også i forhold til andre historiske aspekter. Bruges sygdommen som kausalitet for en historisk begivenhed eller udvikling? Eller er det blot en sidebemærkning? Hvordan bøgerne beskriver sygdommene, viser ofte hvilken rolle de tillægger sygdommen. Sygdommens rolle i lærebøgerne må formodes at have betydning for, hvordan eleverne opnår viden om og derigennem erindrer sygdommene, enten som noget sekundært i historien eller som en større drivkraft for historiens gang.⁵⁶ Præcis hvordan sygdommene beskrives har i den forbindelse en betydelig rolle: Bliver sygdommens oprindelse, spredningsmetode og spredningsvej eks. nævnt? Heri kan der nemlig være 'lærestreger' fra historien, da det giver mulighed for at sætte fokus på præventive midler (eks. pas på rotter, eller isolér syge osv.). I forbindelse med sygdommens rolle som drivkraft i historien er det også interessant at se på, om de får plads som en samlet historie, eller om de blot bliver en tidsmæssig 'parentes' i historien med en klart afgrænset begyndelse og slutning. Eks. havde pesten en varierende tilstedeværelse i Europa i adskillige århundrede, men er det blot dens største udbrud (midt 1300-tallet) der er lagt vægt på? I fortællingen om sygdommene kan det også være relevant at se på, om bøgerne har en mere strukturel tilgang, med fokus på eks. antal døde, eller om de indeholder mere social-historiske aspekter, eks. ved at gøre det mere personligt, og gå mere i dybden med at forklare samtidens forhold. Dette kan få elever til at forholde sig mere personligt til det, hvilket kan påvirke erindringen, og er særligt interessant i forbindelse med igangværende epidemier. Her kan det

⁵⁴ Figur 4; 6; 8; 10 i analysen

⁵⁵ Figur 2; 5; 7; 9 i analysen

⁵⁶ Jo større rolle sygdomme får som historisk drivkraft, jo større forventning er der også til at det bliver eksamensstof, hvilket også kan skærpe elevers fokus på emnet.

også være relevant, at se om bøgerne knytter sygdommene med kendte aktører i historien. Dette kan nemlig give et indtryk af, at sygdomme "ændrede historiens gang", hvori de bliver tilskrevet en vis betydning for både elever og lærere.

Grundet erindrings tætte tilknytning til glemsel, er det selvfølgelig også interessant at se på, hvilke sygdomme der ikke bliver nævnt, og dermed ikke erindret. Dette er mindst lige så sigende for prioriteringen af sygdomshistorie. Der kan være mange forskellige årsager til, at lærebøgerne ikke beskriver sygdomme, hvorfor det også er relevant at finde ud af, hvad sygdommene bliver frasorteret på baggrund af. På den måde kan kilderne til dels også give indblik i, hvorfor ting er blevet glemt/erindret, med inddragelse af erindringsteori. Ligesom erindring er glemsel dog kompleks og multifacetteret, så det er ikke nødvendigvis muligt endegyldigt at sige noget om glemsel, blot ud fra hvad lærebøger skriver/ikke skriver. I forlængelse heraf kan interviews i samarbejde med erindringsteori potentielt supplere med nutidige indsigter i erindrings- og glemselmekanismer. Det er slutteligt værd at nævne to særlige tilfælde af gymnasiale lærebøger: *Pokker, pest og Piller* (1995, 1. udg.), af Johnny Thiedecke, og *Pesten i Danmark* af Hanne Guldberg Mikkelsen et al. (2006) er begge lærebøger, som udelukkende dækker sygdomshistorie. Ud over deres blotte eksistens vil de ikke blive inddraget nærmere i undersøgelsen, da de for det første ville skævvride den kvantitative undersøgelse. For det andet giver de ikke det samme indblik i sygdomshistories prioritering, som brede oversigts-lærebøger ville give, da de udelukkende er dedikeret til formålet, og i øvrigt hører til sjældenhederne.

STX Gymnasium som case

I modsætning til den mængde mennesker lærebøgerne rammer, er de interviews vi fører ikke nær så brede, da de i realiteten kun berører individer i et bestemt gymnasium i vores tilfælde. Til gengæld giver det som sagt et dybere helhedsbillede af historieundervisningen og dens erindring på det udvalgte gymnasium.⁵⁷ Hvis man skulle have taget en bredere tilgang, skulle man i stedet have brugt spørgeskemaer til et større udsnit af elever/lærere, men dette ville

⁵⁷ Jan H. Ingeman; Lena Kjeldsen; Iben Nørup & Stine Rasmussen. *Kvalitative undersøgelser i praksis, viden om mennesker og samfund*. (København: Samfundslitteratur, 2019) s. 148-152; Steinar, Kvale. *Doing Interviews*, red. Uwe Flick (London: SAGE, 2007) s. 11

kun give et overfladisk billede og skabe dets egne problemer.⁵⁸ Vi kommer til at føre interviewundersøgelsen dels som et case studie, og dels som hvad Steinar Kvale kalder for *auxiliary* metode, dvs. som værende supplerende metode for en overordnet undersøgelse.⁵⁹

Vi har bevidst udvalgt et STX-gymnasium i Region Nordjylland som case, og interviewer hhv. to historielærere og seks elever fra forskellige faglige linjer i 3.g. Både elever og lærere holdes anonyme, dels af respekt for deres privatliv, og dels for at få dem til at fortælle mere. Af den årsag er selve gymnasiet også anonymt, da de interviewede personer ellers risikerer at kunne blive placeret, på baggrund af hvad de har sagt. Vi er her begrænset af elever og læreres villighed til at lade sig interviewe, og muligheden for at få kontakt til potentielle interviewpersoner. Til trods for dette har vi umiddelbart fået ført nok interviews, til at det stemmer overens med forventninger til et kvalitativt casestudie af denne type.⁶⁰ Vi bruger 3.g'ere som interviewpersoner, da de er længst i gymnasieuddannelsen og derfor har et højere fagligt niveau til refleksion, samt større mulighed for at blive undervist i historiske sygdomme. Eleverne er, af juridiske årsager, over 18 år, så der ikke behøves samtykke fra forældre/værger. Vi søger at få elever fra flere faglige linjer, dels for at sikre anonymitet og dels for at få et bredere spektrum af erindring. Lignende årsager ligger bag valg af de to historielærere. Interviews er udført digitalt (grundet den nuværende sundhedssituation), og de interviewede personer måtte selvom, hvorvidt de brugte kamera eller ej.

Vi har valgt et nordjysk STX af to årsager: for det første fordi det er nemmere rent logistisk på grund af kontakter, og for det andet fordi det pågældende gymnasium ikke ser ud til at vige betydeligt fra gennemsnittet i hvert fald karaktermæssigt.⁶¹ Derfor er de et

⁵⁸ Så skal man kaste sig ud i udfordringen med at skulle kvantificere erindring, og derudover kan det give validitetsproblemer, da et spørgeskema er langt mindre involveret, og elever hurtigt kan miste interessen for det, eller se det som en slags test, hvilket ikke er hensigten.

⁵⁹ Kvale, *Doing Interviews*, s. 46

⁶⁰ Det er sjældent man ved på forhånd hvor mange interviews der skal føres. Retningslinjer dikterer alt mellem 3 og 30, men i sidste ende handler det om at føre interviews, indtil man når et mætningspunkt af information. Jf. Lindsey Dodd er en høj mængde af interviews i øvrigt ikke livsvigtigt i historiske undersøgelser - Svend Brinkmann & Lene Tanggaard. *Kvalitative Metoder - En Grundbog* 2. udg. (København: Hans Reitzels Forlag, 2015) s. 32; Ingeman et. al., *Kvalitative undersøgelser i praksis, viden om mennesker og samfund.*, s. 170; Alan Bryman. "Chapter 18: Sampling in Qualitative Research", i *Social Research Methods* 4. udg. red. Alan Bryman. (Oxford: Oxford University Press, 2014) s. 425; Lindsey Dodd, "Small fish, big pond: Using a single oral history narrative to reveal broader social change", i *Memory and History*, red. Joan Tumblety, (London: Routledge, 2013), s. 39-40

⁶¹ Hvorvidt karakterer alene er tilstrækkeligt til at vurdere hvorvidt et gymnasium er indenfor en "erindrings-norm" er diskuterbart, men ikke mange andre faktorer som kan sige noget om dette er

eksempel på normen, og der er derfor højst tale om en eksemplarisk case, fremfor en repræsentativ eller typisk case. Dette skel er vigtigt da det ellers kan skabe forvirring omkring case'ens repræsentativitet, hvortil vi ikke påstår, at det udvalgte gymnasium skulle være repræsentativ for samtlige STX'er i landet, da ikke to gymnasier er helt ens.⁶² Dette er imidlertid heller ikke formålet, da en mere repræsentativ undersøgelse ideelt set ville kræve en betydeligt større og mere kvantitativt-orienteret undersøgelse. Dertil vil der også være reliabilitetskrav, som dikterer, at interviewerens indflydelse på interviewpersonen skal være absolut minimal, hvilket er urealistisk i vores ønske om at finde frem til erindringer om et bestemt tema. En mere kvantitativ tilgang i det supplerende casestudies tilfælde ville også resultere i kun en relativt overfladisk forståelse af dybere erindringsmæssige mekanismer. Taget i betragtning af at casestudiet er supplerende i en større historisk erindringsundersøgelse, er det heller ikke hensigtsmæssigt, eller muligt, for undersøgelsen at opnå et sådant niveau af repræsentativitet. Dertil skal det også tilføjes, at der, jf. oral history-historikeren Lindsey Dodd, stadig kan være meget at lære fra få, og selv et mindre antal kan hjælpe med at typificere historiske processer.⁶³

Når det så er sagt; for at leve op til etablerede forskningskriterier i kvalitativ forskning, så vidt muligt uden at gå på kompromis med undersøgelsens formål, vil vi være gennemsigtige, specifikke og konkrete i vores interviewmetode og transskribering. Dette har til hensigt at styrke reliabiliteten og replicerbarheden af interview-delen af undersøgelsen, så vidt det er muligt.⁶⁴ Den mere konkrete metodiske tilgang til interviews er præsenteret nedenfor. Løbende vil vi være selvkritiske i vores teoretiske fortolkning af de udførte interviews, og strukturere det for at opnå validitetskravene så godt som muligt.⁶⁵

Interviewmetode

Mht. til eleverne kommer vi til at benytte os af tre semistrukturerede gruppeinterviews bestående af to elever pr. gruppe. Vi udfører gruppeinterviews fordi de giver en vis tryghed

tilgængeligt. Karaktergennemsnit fra uddannelsesstatistik.dk: "Gymnasiale uddannelser" Konsuleret 26. maj 2021 <https://uddannelsesstatistik.dk/pages/gymnasialeudd.aspx>

⁶² Alan Bryman. "Research designs". I *Social Research Methods* 4 udg., red. Alan Bryman (Oxford: Oxford University Press, 2014) s.70

⁶³ Dodd, "Small fish, big pond...", s. 39-40

⁶⁴ Bryman, "Research designs" 45-49; Kvale, *Doing Interviews*, s.122

⁶⁵ Kvale, *Doing Interviews*, s. 122-124

for eleverne, hvilket også kan bidrage til mere oprigtige svar.⁶⁶ Samtidigt er de velegnede til at opfange sociale erindringsdynamikker og fælles opfattelser, dog på bekostning af individuel erindring, da de to interviewpersoner kan påvirke hinandens svar.⁶⁷ Dette er ikke nødvendigvis en ulempe, da erindring, jf. eksisterende forskning på området, i høj grad er en social proces.⁶⁸ Med hensyn til lærerne er der tale om enkeltinterviews, hvilket der er forskellige årsager til. For det første søger vi mere specialiseret viden fra læreren, i den forstand at vi søger indsigt i hvordan læreplaner og lærerens daglige planlægning af undervisning kan påvirke både deres egen og elevernes erindring. Derfor kan der tales om et delvist ekspertinterview, da de har særlig ekspertise indenfor didaktik og dagligdagens undervisning. Dette mener vi fordrer et enkeltinterview, da vi søger lærerens indsigt, opfattelser og overvejelser om den undervisning eleverne får.⁶⁹ For det andet vurderer vi ikke at det kræver samme overvejelser omkring tryghed, som det gør for eleverne, netop grundet bl.a. lærerens ekspertise. Slutteligt danner hver lærer forskellige undervisningsplaner, og siden vi her i højere grad søger et "top-down" perspektiv på den gymnasiale undervisning, finder vi det mest givende at føre enkeltinterviews her.

Vi benytter os af semistrukturerede interviews, fordi det giver struktur nok til at rette samtalen ind på erindringsspørgsmål, men ikke så meget struktur at interviewpersonerne ikke får lov at udfolde deres tanker, med eksempelvis spontane fordybelser og kommentarer.⁷⁰ Før de forskellige interviews blev udført, udviklede vi interviewguides med operationaliserede interviewsspørgsmål, som vi mener kan afspejle mere teoretiske faglige spørgsmål (forskningsspørgsmål) præsenteret i dagligdagssprog.⁷¹ Disse forskningsspørgsmål er inspireret af udvalgte erindringsteorier, men også dels ud fra egne hypoteser. Vores interviews bliver dermed både eksplorative og delvise tests af teorier/hypoteser. Da vi bruger forskellige interviewtyper på elever og lærere, og vil have forskellige ting at vide fra dem, er der selvfølgelig forskellige interviewguider med enkelte overlap. Med hensyn til

⁶⁶ Før interviews begyndte, forespurgte eleverne selv, om de kunne interviewes i grupper af 2.

⁶⁷ Ingeman et. al., *Kvalitative undersøgelser i praksis...*, s. 153

⁶⁸ Til hvilken grad er dog debatteret. Eks. Halbwachs argumenterer for, at alt erindring foregår i en social ramme: Joan Tumblety, Indledning i *Memory and History*, red. Joan Tumblety (London: Routledge, 2013) s. 9-10

⁶⁹ Ingeman et. al., *Kvalitative undersøgelser i praksis...*, s. 156-157

⁷⁰ Ibid., s. 152-153; 158.

⁷¹ Kvale, *Doing interviews*, s. 57-59 - Interviewguides vedlagt i bilag - flere overvejelser om interviewguides nedenfor

transskribering benytter vi en skrevet stil, fremfor ordret at skrive samtlige ordlyde, korte pauser eller trykfordeling, for det er mere læseligt, og vi forventer at benytte os af citering relativt ofte.⁷² Personen der transskriberer, er den samme som udfører interviews, for at styrke præcisionen.

Før indholdet i interviewguiden, vil eleverne og lærerne få en kort introduktion af interviewer, hvor de får mulighed for at stille praktiske spørgsmål. Dette sker før optagelsen sættes i gang, og det er dermed ikke en del af transskriptionen. Specifikt for eleverne forsikres de af interviewer om, at der hverken findes rigtige eller forkerte svar, for at imødegå potentielle problemer med nervøsitet/tryghed. De første interview spørgsmål i interviewguiden til eleverne (se interviewguide), omhandler hvordan de oplever og forholder sig til den nuværende COVID-19 epidemi med enkelte fremadskuende aspekter. Dette har flere formål. For det første er det for at kunne vurdere den nuværende epidemis tydelighed for eleverne. Graden af tydelighed af den nye epidemi kan påvirke deres erindring om tidligere epidemier, i og med at erindring i høj grad også knytter sig til nutidige forhold.⁷³ På den måde er det et slags kontrolspørgsmål for, hvor stort et omfang deres erindring kan være påvirket af nutidige forhold. For det andet giver nogle af spørgsmålene os incitamenter til glemsel under den nuværende epidemi. Hvis elever hader den nuværende situation og bare vil tilbage til normalitet, kan det være et incitament til at glemme en ubehagelig fortid, som vil stå i vejen for deres ageren i fremtiden. Med andre ord: man er så ivrig efter at komme tilbage til normalitet, at man efter opnået normalitet vil fortrænge COVID-19 krisen. For det tredje mener vi også, at vi kan få noget information om, hvor stor en grad de vil holde fast i enkelte vaner fremover, som potentielt kan påvirke fremtidig erindring.⁷⁴ For det fjerde kan vi finde potentielle *Cultural scripts* (kulturelle manuskripter) omkring COVID-19 og sammenligne disse med potentielle manuskripter i forbindelse med erindringen af tidligere sygdomme.⁷⁵ Slutteligt tjener disse spørgsmål et mere praktisk formål, da de forventes at

⁷² Ibid., s. 95

⁷³ Paul Connerton: *How Societies remember*, s. 2; Tumblety, Indledning, s. 4; David Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 206; 214

⁷⁴ Paul Connerton: *How Societies remember*, s. 22-23. Det skal tilføjes, at selvom det kan virke intetsigende at spørge om fremtiden, kan elevernes vurderinger give indblik i potentielle glemselsmekanismer.

⁷⁵ Dodd, "Small fish, big pond...", s. 36-39

kunne "varme eleverne op" til at tale, og begynde at gøre dem trygge i situationen ved at opbygge selvtilid gennem aktuelle spørgsmål for dem.

Det næste skridt i interviewet er at kortlægge, præcis hvad de erindrer af fortidens sygdomme, samt hvordan, hvorfor og hvornår. Især med første punkt er der fare for at opbygge usikkerhed og nervøsitet hos eleverne, da det kan minde lidt om en eksamenssituation, og vi risikerer derfor, at de går mere op i at sige ting rigtigt fremfor at udtrykke deres egentlige erindring. Derfor er formuleringer af spørgsmål vigtigt. Herefter spørges der indtil hvorfra de har den viden, for at kortlægge skolens rolle i erindringen og finde andre potentielle erindringsfællesskaber/erindringskilder. Hvis de ikke har nogen opfattelse/erindring om det, og ingen interesse har for det, kan det yderligere afdække et incitament til glemsel. Dertil kommer selvfølgelig også hvornår de fik en erindring om fortidens sygdomme, da dette kan skildre COVID-19 epidemiens effekt på interesse og erindring. Til slut i interviewet vil der nævnes flere sygdomme gennem tiden, som eleverne reagerer på. Dette har til hensigt at skildre, hvor stor en grad de forskellige sygdomme er fortrængt og erindret, eller om de overhovedet tilknytter historie med sygdommene. Denne tilgang er en kraftig påvirkning af elevernes erindring fra interviewerens side af, hvorfor den også er placeret sidst i interviewet, således vi får det som fylder mest i elevernes erindring fra eleverne selv. En sådan metode kan virke modstridende med ønsket om at få elevernes spontane erindring, som den virkeligt er, og derfor være problematisk reliabilitetsmæssigt. Trods dette vurderes det stadig at være værdifuldt, da vi gennem systematiske placering af ledende spørgsmål kan skelne mellem ting eleven aldrig har erindret, og ting som (måske ved tilfælde) ikke erindres spontant i en given kontekst som er uden for normen (i.e. et interview).⁷⁶

Med hensyn til lærerne tages der som sagt en anderledes og mere direkte semistruktureret interview-tilgang, da vi, på baggrund af lærerens særlige ekspertise indenfor feltet, forventer at få et indblik i erindringsprocessen i undervisningen og et andet billede, der kan understøtte(s) af elevernes udsagn. For lærerne forventer vi at kunne få et bedre indblik i bl.a. glemsel i gymnasieskolen, da læreren, ud fra statsudsendte læreplaner, bestemmer

⁷⁶ Kvale understreger eks. at systematisk placerede ledende spørgsmål kan styrke interviewpersonens reliabilitet, og skaffe bestemt og relevant information ud af interviewpersonen - med andre ord: det er ikke et spørgsmål om hvorvidt man skal lede eller ej, men hvor man skal lede hen for at få den information man skal bruge - Kvale, *Doing interviews*, s. 87-89

hvad der skal medtages i undervisningen, og hvad der skal frasorteres. De første sæt af spørgsmål har til formål at kortlægge, hvad læreren personligt erindrer, og hvordan det potentielt kan være overført til vedkommendes undervisning. Derudover er de også til for ligeledes at "varme op" ved at stille spørgsmål til mere individuelle oplevelser. Derefter vil der spørges ind til hvor meget epidemier og sygdomme fylder i vedkommendes undervisning, og hvor stor historisk betydning de tillægges af læreren. Dette knyttes også sammen med overvejelser om COVID-19's rolle/relevans i undervisningen, dels for at skildre dens rolle som noget der fremprovokerer erindring, og dels for at kortlægge en potentiel årsag til glemsel. Der vil herefter blive spurgt ind til materialet og kernestoffet, der bruges i undervisningen, for at komme frem til lærebøgers rolle i planlægningen af undervisning. Derudover spørges der ind til hvilken rolle, de statslige krav har for hvilket kernestof læreren udvælger. Dette gøres for at søge læreplanernes potentielle påvirkning på erindring og glemsel i gymnasieskolen. Slutteligt spørges der ind til, hvorvidt de synes noget skal fylde mere i eksamensplanen i fremtiden, og hvorvidt de har bemærket en øget interesse blandt elever. Dette har ligeledes et fremtidsaspekt og kan potentielt sige noget yderligere om den nuværende epidemis betydning for erindring.

Den analytiske metode til interviewene har været under løbende genovervejelse baseret på resultaterne af interviews, men i store træk benyttes en blanding af en hvad Kvale kalder for en *meningskodning* og en *meningskondenserende* analysemetode.⁷⁷ Førstnævnte er en operationalisering og kategorisering af en bestemt udtalelse, mens den anden er meningen udtrykt af interviewpersonen, kondenseret ned til en kort formulering. Dette er for at kunne sammenligne de forskellige interviews, drage paralleller mellem empiri og teori, og for nemmere at kunne identificere potentielt nye fænomener.

Erindring og glemsel i analysen

For at gøre den komplicerede erindring mere håndgribeligt, vil der skelnes mellem tre niveauer af erindring. Dette gøres for at kunne differentiere mellem de forskellige sociale gruppers størrelser og dermed skalaen af, hvad der erindres hvor. Dette har sin brugbarhed, når man snakker gymnasiets erindrings-effekt på individet selv og potentielt samfundet som

⁷⁷ Ibid., s. 103-107

helhed. Det første, individuelle niveau, vil i den forbindelse være de erindringsprocesser, som foregår kognitivt hos eleven selv, når de for eksempel læser i en lærebog. Det andet, sociale niveau, er de erindringsprocesser, som foregår i sammenhæng med andre personer, hvilket kan være mellem venner, familie, flere elever og sågar hele gymnasieskolen som helhed. Denne kan dermed foregå både indenfor institutioner og i løse desorganiserede rammer.⁷⁸ Det tredje, det kollektive niveau, er de erindringsprocesser, der foregår i hele det danske samfund som helhed. Dermed ikke sagt at der ikke kan være flere forskellige større erindringsmønstre indenfor det samme kollektive niveau (eks. kan der være forskellige erindringer i hvad vi kalder det sociale niveau), så begrebets betydning er ikke blevet kompromitteret, skalaen af det er blot blevet afgrænset til en større social gruppe. Man kan sige at, jf. vores opfattelse, består det sociale niveau af mange individuelle niveauer, mens det kollektive niveau består af mange sociale niveauer. Disse tre niveauer er for at kunne identificere hvor forskellige erindringsprocesser foregår, og hvilke andre aspekter de påvirker, og påvirkes af. Hvis en elev udtaler, at de har læst noget i skolens lærebog, og at de så fortæller det videre til deres familie, så foregår en erindringsproces fra et individuelt niveau til et socialt niveau.⁷⁹ Denne opdeling er selvfølgelig med det forbehold, at de alle indgår i en social erindringsproces til en vis grad, og at kollektiv erindring, som begrebet normalt forstås i forskningen, indkapsler alle vores forskellige niveauer.

I erindringens vekselvirkning mellem fortid og nutid har erindringssteder ofte en betydelig rolle, og disse defineres af Halbwachs som:

*"[...] et objektiveret fænomen enten i form af et objekt af materiel karakter eller en institution, som er givet et symbolsk indhold gennem en eller flere gruppers tolkning, og hvis funktion er at opretholde gruppen eller gruppernes kollektive erindring."*⁸⁰

⁷⁸ Dermed dækker den både elementer af hvad Jan Assmann kalder for hhv. Kommunikativ (Communicative) erindring, og kulturel (Cultural) erindring. Hvor sidstnævnte er en mere 'institutionaliseret erindring', som i denne kontekst er gymnasieskolen. Førstnævnte er i højere grad erindringen gennem hverdagens kommunikation, som er mindre organiseret, men stadig indenfor visse sociale rammer. Assmann, "Communicative and Cultural memory" og Jan Assmann: "Collective Memory and Cultural Identity", i *New German Critique*, nr. 65, 1995, s. 125-133

⁷⁹ Erindringen foregår her ganske vist kognitivt i eleven selv, men processen er ikke udelukket sprunget fra eleven selv, da erindringen sker i forbindelse med at læse en bog, som er produceret af andre, efter statslige retningslinjer, hvilket igen vidner om det komplekse og vekselvirkende samspil mellem det individuelle og sociale i erindring.

⁸⁰ Her fra Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s 218

Dette kan være offentlige og institutionaliserede ceremonier, ritualer, mindehøjtideligheder, helligdage, monumenter og lignende, og alle disse går også ind under hvad den britiske antropolog Paul Connerton kalder for *bodily practices*:

*“We preserve versions of the past by representing it to ourselves in words and images. Commemorative ceremonies are pre-eminent instances of this. They keep the past in mind by a depictive representation of past events”.*⁸¹

Det særlige ved erindringen af sygdomme er at de i stort omfang ikke besidder *bodily practices* af denne type: Der findes meget få, hvis overhovedet nogen, ceremonier, monumenter eller lignende dedikeret eller tæt forbundet med fortidens sygdomme.⁸² Fortidens sygdomme kan dog stadig erindres institutionelt eks. i skolekontekst eller på museer, men medmindre sidstnævnte decideret er dedikeret til sygdomshistorie, er det sjældent hovedfokus i disse institutioner.⁸³ Ceremonier er dog ikke det eneste aspekt af *bodily practices*:

*“[...] we can also preserve the past deliberately without explicitly re-presenting it in words and images. Our bodies, which in commemorations stylistically re-enact an image of the past, keep the past also in an entirely effective form in their continuing ability to perform certain skilled actions.”*⁸⁴

I forlængelse heraf kommer hvad Connerton kalder for *Habit memory*, som er handlinger vi gør som resultat af en erindring, hvor man ikke behøves genkalde den tidligere begivenhed. Med andre ord er det bestemte kropslige handlinger der bliver “vane”, uden at vi tænker meget over det, og det kan være noget så lavpraktisk som at kunne cykle eller svømme.⁸⁵ Dette fungerer selvfølgelig på individniveau, men kan også overføres til sociale praksisser.⁸⁶ Tidligere sygdomme og epidemier kan have haft en særlig rolle i eftertidens adfærdsmønstre og dermed gøre det til social-kulturelt *habit memory*, hvor især hygiejnisk baserede sociale

⁸¹ Connerton, *How societies remember*, s. 72

⁸² Den nuværende COVID-19 virus fik dog en betydelig rolle under den nyvalgte amerikanske Præsident Joe Bidens indsættelsestale d. 20. januar 2021, hvor han holdt en stille bøn for de amerikanske omkomne til COVID-19 virussen. Dermed blev hans indsættelsestale også dels en mindeceremoni til ofrene for COVID-19, hvilket yderligere understreger dens nuværende effekt, både på samfund og potentielt erindring.

⁸³ Her kan medicinsk museion i København nævnes, som en af de få eksempler på institutioner, som målrettet erindrer sygdomme i Danmark

⁸⁴ Connerton, *How societies remember*, s. 72

⁸⁵ Ibid., s. 22-23; 72

⁸⁶ Ibid., s. 72

praksisser kan formodes at have deres oprindelse fra tidligere epidemier.⁸⁷ Med de nuværende restriktioner og hygiejneregler, bliver *habit memory* derfor relevant at inddrage i forbindelse med interviews af nuværende elever og lærere.

Det der erindres af fortiden kan være påvirket af, hvad den australske historiker Alistair Thomson kalder for *cultural scripts*, eller kulturelle manuskripter.⁸⁸ Kulturelle manuskripter er en fælles "støbeform" for hvilke ting af fortiden, der erindres, og som er dannet ud fra offentlige narrativer: "*In this way the public version of events acts like a jelly mould, shaping personal memories to its contours*".⁸⁹ Det gør, at når individer erindrer bestemte begivenheder i fortiden, fremmer de bestemte aspekter af det, alt efter hvad offentlige narrativer har fokus på. Hvor strenge disse manuskripter er, og om de overhovedet eksisterer indenfor visse områder, varierer. Indenfor sygdomshistorier er der som sagt ikke mange steder, hvor folk uden opsøgen bliver præsenteret for et institutionaliseret offentligt narrativ om fortidens sygdomme, men blandt disse få er skolesystemet, herunder gymnasiet. Hvilke aspekter de bliver præsenteret for her, kan dermed også give eleverne et manuskript, hvor diskret det så end er. Kulturelle manuskripter kan være med til at forklare nogle af de mønstre, der kan vise sig ved elevers erindring af bestemte sygdomme eller lærebøgers beskrivelser af samme, hvorfor det kan være et brugbart teoretisk redskab at inddrage i denne undersøgelse. Omvendt kan manglende mønstre til gengæld være en indikation på en mangel af et kulturelt manuskript, og dermed mangel af et ensidigt offentligt narrativ.⁹⁰

I forbindelse med glemsel vurderer vi, at især fire af Connertons syv former for glemsel kan have relevans til erindringen om sygdomme i gymnasieskolen: *Prescriptive forgetting*, *structural amnesia*, *forgetting as annulment*, og *forgetting as humiliated silence*.⁹¹ *Prescriptive forgetting* er her medtaget grundet gymnasieskolens og lærebøgernes tilknytning

⁸⁷ Eks. mange menneskers anstrengte reaktioner på rotter, det at se skævt til folk der spytter på gaden, og at man vasker hænder efter toiletbesøg, kan være spor fra gamle epidemier (hhv. pest og kolera) hvis effekt på *habit memory* har været langvarige.

⁸⁸ Som beskrevet i Lindsey Dodd, "Small fish, big pond...", s. 37-38

⁸⁹ Ibid., s. 37 - Kulturelle manuskripter er i citatets kontekst omhandlende begivenheder man personligt har været en del af, men siden man også kan have en erindring om fortiden på individuelt niveau, mener vi godt at kunne overføre det til begivenheder der er før individers livstid.

⁹⁰ Ibid., s. 37-38

⁹¹ Connerton *Seven types of forgetting*. De resterende er hhv. *Repressive erasure*, som typisk er udført af enten i hemmelighed/smug, eller gennemført med vold og knyttes ofte til totalitære regimer. Slutteligt *Forgetting as planned obsolescence*, hvilket hænger sammen med det kapitalistiske systems behov for et vis niveau af glemsel i forbrug, således man forbruger noget nyt.

til staten, og at der ikke umiddelbart er tale om et målrettet og tilsløret forsøg på at glemme fortidens sygdomme.⁹² *Prescriptive forgetting* er en 'statslig understøttet glemsel', som er alment accepteret og derfor ikke behøves at tvinges.⁹³ I forbindelse med sygdomshistorie i gymnasieskolen er der imidlertid nok nærmere tale om en slags ubevidst *prescriptive forgetting*, som i høj grad hænger sammen med, hvad Connerton kalder for *forgetting as annulment*. *Forgetting as annulment* er glemsel som er fremprovokeret af en overflod af information, hvor noget bliver 'lagret' og gemt væk, til fordel for hvad der vurderes som vigtigere information.⁹⁴ I gymnasieskolens kontekst kan dette oversættes til, at der i vurderingen af hvad der skal læres frasorteres forskellige aspekter af historien til fordel for andre. Det er både forventeligt og nødvendigt at gøre i gymnasieskolen fordi en gennemgang af det hele ganske simpelt ville være for tidskrævende. En lignende sortering må foregå i lærebøger. Hertil kommer også kravet til relevans, hvor *Structural amnesia* også kan spille ind. Denne type glemsel handler ganske enkelt om, at man glemmer ting som ikke længere har tilstrækkelig relevans eller vigtighed i en daglig social og kulturel kontekst.⁹⁵ Takket være den tætte vekselvirkning mellem erindring og glemsel, må man ligeledes også kunne erindre ting, som bliver socialt vigtige igen. Dette kan have sin relevans, især i forbindelse med den nuværende COVID-19-situation. Slutteligt kan inddragelsen af *forgetting as humiliated silence* være relevant, især i forbindelse med den spanske syge og bøger skrevet i dens eftertid. Jf. denne type glemsel bliver et bestemt emne nærmest et tabu, fordi det er et ubehageligt eller skamfuldt minde, og der foregår i forlængelse heraf en "*massive silence*", som går ubemærket hen, fordi mange har en vis interesse i ikke at bringe emnet op.⁹⁶ Denne type glemsels sammenhæng med spansk syge udspringer fra en hypotese af den irske historiker Catriona Foley (2011), som attribuerer den spanske syges begrænsede rolle i erindringen til, at mange (både myndigheder og enkeltpersoner) fejlede i at hjælpe deres naboer og medmennesker, bl.a. af frygt for selv at få virussen.⁹⁷ Dette kan have været forstærket af at den ellers

⁹² Ligesom der ville være ved Repressive erasure. Ibid., s. 60-62; lærebøger og gymnasieskolen strukturerer deres faglige indhold ud fra statslige krav.

⁹³ Ibid., s. 61-62

⁹⁴ Ibid., s. 65-66

⁹⁵ Ibid., s. 64

⁹⁶ Ibid., s. 67-69

⁹⁷ Catriona Foley, *The Last Irish Plague: The Great Flu Epidemic in Ireland 1918—19*, (Dublin: Irish Academic Press, 2011) og som beskrevet i Trier, *Angst og Engle*, s. 98. Denne opfattelse er dog diskuteret, hvor eks. Samuel Kline Cohn, udpeger bl.a. den store mængde frivillige der trådte til, og kalder den spanske syge for en "*plague of compassion*", Samuel K. Cohn: "Social and institutional Reactions to the Influenza Pandemic" of 1918-20, i *Medicine, Conflict and Survival*, 2020. Vi vil i den

optimistiske lægevidenskab, som havde været i rivende udvikling i samtiden, stod magtesløse overfor den spanske syge.⁹⁸ Hvorvidt samme glemselsproces er at spore i forbindelse med andre sygdomme, inklusiv den nuværende, er usikkert, men det kan potentielt give en vis indsigt og burde dermed ikke udelukkes.

Slutteligt vil der her kort blive diskuteret gymnasieskolens lærebøgers specielle plads i den kollektive erindring. I erindringsforskning laves der et skel mellem, hvad man kan kalde "professionel historie", dvs. historievidenskabelig forskning, og erindring.⁹⁹ For Halbwachs var dette skel skarpt: de to tilgange har forskellige forbindelser med fortiden, hvor de kollektive erindringer i større grad retoucherer fortiden, mens den videnskabelige historie i højere grad forsøgte at være detaljerig og objektiv.¹⁰⁰ Som Lowenthal beskriver det: "*Our sense of the historical past comes less from history books than from the everyday things we see and do from childhood on*".¹⁰¹ Til trods for dette skel identificerer historikerne Anette Warring, Claus Bryld og Connerton en vis sammenhæng mellem kollektive erindring og historievidenskaben: "[...] *aviser og tv er vigtigere end faghistoriske værker, selvom der naturligvis findes en forbindelse mellem disse formidlingsformer*",¹⁰² og:

*"Despite this independence from social memory, the practice of historical reconstruction can in important ways receive a guiding impetus from, and can in turn give significant shape to, the memory of social groups".*¹⁰³

Her kan skolens lærebøger, og skolen som helhed, have en særlig rolle, da det kan være et af de mellemlid, der får de to forskellige aspekter til at have en sammenhæng. Især i gymnasieskolen, hvor lærere er akademikere, og bøger til undervisningen fra omkring 1903 og fremover blev skrevet af akademikere. Dermed er der i gymnasieskolen en vis

forbindelse også pege mod en omfattende indsamling i dansk kontekst i tiden (af avisen Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende (Fremover "Berlingske"), som fik indsamlet over 400.000 kr., se avisen d. 15/11-1918), samt den danske sygeplejerske Else Dahl (Richard, Collier, *The Plague of the Spanish Lady: The influenza Pandemic of 1918-1919*, (New York: Macmillan, 1974) s. 46-48; 202-206; 296), som andre eksempler på, at "helte" under sygen eksisterede.

⁹⁸ Trier, *Angst og Engle*, s. 99

⁹⁹ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 220-221; Connerton, *How societies remember*, s.13-14; Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 211-217

¹⁰⁰ Warring, "Kollektiv erindring - et brugbart begreb?", s. 220-221

¹⁰¹ Lowenthal, *The past is a foreign country*, s. 211

¹⁰² Anette Warring og Claus Bryld, *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, (Roskilde:Roskilde Universitetsforlag, 1998) s. 19

¹⁰³ Connerton, *How societies remember*, s. 14

sammenhængskraft mellem historievidenskabelig forskning og erindring, og herfra siver elementer af historisk videnskab ud i samfundet til en bredere befolkning, varierende efter hvor udbredt gymnasiale uddannelser på et givet tidspunkt har været. Så selvom historiebøger ikke er hvad der primært former vores erindring, som Lowenthal korrekt påpeger det, så har gymnasieskolen og dens lærebøger en relevant og vigtig plads i erindringsteori, som et slags *'missing link'* mellem de to sider af historie og erindring.

Kildepræsentation: Gymnasiets lærebøger, gymnasieskolen og dens reformer

Denne undersøgelse vil gøre brug af forskellige historiske fremstillinger som kilder, der er brugt i gymnasieskolen fra 1903 til nu. Lærebøgerne til gymnasiet er historiske fremstillinger, og derfor er de ikke primære kilder til sygdommene selv, men kan til gengæld tjene som primære kilder til erindringen om samme i bøgernes samtid. Lærebøgerne er skrevet med det formål at videreformidle information og viden til eleverne, der er blevet vurderet relevant. Denne vurdering er dels op til forfatteren selv, men er i sidste ende struktureret ud fra diverse bestemmelser (kongelige anordninger, bekendtgørelser eller læreplaner) fra centrale myndigheder. Bestemmelser og forfattere er yderligere styret af samtidens didaktiske principper og målsætninger, hvilket også gør det relevant at inddrage disse aspekter i følgende. Netop fordi der er forskellige krav til, hvad der er relevant for eleverne, foregår der også en prioritering. Det kan i den forbindelse ikke forventes, at sygdomshistorie tager en dominerende rolle i lærebøgerne, da historien er lang, nuanceret og indeholder mange aspekter, som elever skal igennem (alt efter hvad bestemmelser dikterer). En sådan prioritering må også gå igen i selve undervisningen, hvilket lærer 1 fra interviewene også giver udtryk for i forbindelse med, hvad der skal undervises i, i middelalderen:

"L1: [...] det som der er tid til og overskud til i gymnasieklasserne det er [lærebogen] overblik her [...] Kulturmødet med islam og fremmede sygdomme det er to vigtige ting i deres dagligdag begge dele. Og at vide at det startede i middelalderen det er godt, men [...] hvis jeg skulle bestemme skulle de igennem alle kilder om alting og bruge

mindst 10 år på at have historie for at få studentereksamen, men det skal jeg jo så ikke. Og det er måske meget godt, det har vi nok ikke råd til som samfund.”¹⁰⁴

Prioriteringer gør formentligt også, at sygdomshistorie får en begrænset rolle: det er trods alt ikke sygdomshistorie-lærebøger.¹⁰⁵ Dette er imidlertid også en styrke ved lærebøger som kilder, da prioriteringen af indhold kan fortælle os hvilke sygdomme og hvilke aspekter af dem, der bliver erindret. Hvorvidt prioriteringen er lavet af forfatteren, eller som resultat af bestemmelser, er ikke altid klart. Dette tjener oversigten af gymnasieskolens historie til at udrede, da en gennemgang af diverse bestemmelser til dels kan skildre, hvad der kommer fra centralt plan, og hvad der kommer fra forfatternes vurderinger.

Grundet erindrings komplicerede vekselvirkning mellem individuelle, sociale og kollektive niveauer er det også relevant at inddrage de forskellige lærebøgers udbredelse på gymnasierne, hvor muligt.¹⁰⁶ Derudover er det relevant at se hvor meget af den danske befolkning, der har været i kontakt med den erindring, som gymnasiet har lagt for dagen. Dette kan tydeliggøre gennemslagskraften, som den pågældende lærebog må have haft på erindringen i samfundet, værende det sig individuel, social eller kollektiv. I den forbindelse er der dog en skævhed, som Marianne Poulsen beskriver:

“[...] i meget generelle vendinger vil jeg alligevel driste mig til at påstå, at nok slår nogen bestemte bøger igennem på markedet, men det er tvivlsomt, om de slår igennem i elevernes bevidsthed.”¹⁰⁷

Trods dette understreger Poulsen også deres brugbarhed, og at lærebøger:

“[...] Ikke alene formidler de nemlig et indhold, de formidler det også på en bestemt måde og er dermed med til at bestemme ikke kun, hvad der undervises i, og hvad der læres, men også hvordan.”¹⁰⁸

¹⁰⁴ Her er interviewers korte bekræftende indskydelser (såsom “ja”) skåret fra., Transskript s. 10

¹⁰⁵ Med undtagelse af to vi har kendskab til: Johnny Thiedecke, *Pokker, pest og Piller: Historien om de store sygdomme og lægerne* (Gentofte: Pantheon, 1995) & Hanne G. Mikkelsen & Ingelise Kahl, *Pesten over Danmark*. (København: Gyldendal, 2005)

¹⁰⁶ Det skal i den forbindelse siges, at data i tidl. nævnte undersøgelse af Jørgen Møller, kun ser ud til at gå til 1972, hvor Marianne Poulsens til dels kan tage over indtil slut 90'erne.

¹⁰⁷ Poulsen, “Marked og meninger...”, s. 98

¹⁰⁸ Ibid., s. 20

En lignende opfattelse har vi fået fra de to lærerinterviews, hvor lærerne har givet udtryk for lærebøgers vigtighed i strukturering af stof til undervisningen.¹⁰⁹ I den forstand har lærebøger stadig en betydelig rolle i gymnasieskolen, og dertil kommer også den mere pålidelige natur af skriftligt materiale i vores tilfælde. I det følgende afsnit vil alle de ovenstående aspekter blive berørt. Da det er et meget bredt kildemateriale, vil hver lærebog ikke blive præsenteret dybdegående, men særligt relevante lærebøger (bl.a. baseret på udbredelse) vil blive taget op.

Vores afgrænsning har sin start med alment skoleloven af 24. april 1903, som havde til hensigt at koble alle skolerne i skolesystemet sammen, så man kunne få adgang til alle uddannelser via alment skolen eller enhedsskolen.¹¹⁰ Ved samme reform blev de tidligere latinskoler omdøbt til gymnasier, og studentereksamen blev udvidet i den forstand, at det nu var muligt at tage studentereksamen indenfor tre forskellige retninger: Den naturvidenskabelige, moderne sprog eller klassisk sprog.¹¹¹ Med reformen var der nu også et springbræt fra folkeskolen til gymnasiet, kaldet mellem skolen, hvilket i teorien ville gøre det nemmere at få adgang til det nye gymnasium. I år 1900 var der 400 studenter på landsplan, mens dette antal i den nye enhedsskole blev fordoblet til 800 studenter i 1906.¹¹² Totalt set er dette dog stadig meget beskedne tal, hvilket kunne skyldes bl.a. statens manglende investeringer i skoler (i forhold til 1960'erne), og at der stadig var stor forskelsbehandling mellem by og land. Elever på landet havde de facto næsten ingen mulighed for at søge en videregående uddannelse, da mellem skolen og gymnasierne kun var by-fænomener, og transportmuligheder til byen endnu ikke var rentable. Der var derfor i 1912 på landsplan blot 2506 elever.¹¹³ Nærmest parallelt med gymnasiets beskedne udbredelse fulgte også en begrænset mængde lærebøger, og først i 1960'erne kom der for alvor flere bøger på markedet, i takt med at gymnasieskolen blev mere udbredt.¹¹⁴

¹⁰⁹ Ibid., s. 84. Transskript s. 9-10; 20; 25

¹¹⁰ Gjerløff et al. *Dansk skolehistorie...*, s. 74; Haue et al. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 35-41.

¹¹¹ Gjerløff, et al.. *Dansk skolehistorie...*, s. 75-76; Haue et al. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 41-45

¹¹² Haue, *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 41

¹¹³ Ibid., s. 40-41, 48-49, 60-61; Gjerløff, *Dansk skolehistorie...*, s. 75-76

¹¹⁴ Poulsen, "Marked og meninger...", s. 28

Også historiefaget gennemgik i denne periode en transformation, hvor det fra anordningen af 1. december 1906 ikke længere hed historie, men derimod historie og samfundskundskab.¹¹⁵ Denne anordning kom på baggrund af den unge politiker (i radikale venstre) og historiker, P. Munch, som under et studieophold i Frankrig havde fået inspiration til denne ændring af faget.¹¹⁶ I samme forbindelse blev samfundskundskab tilknyttet historieundervisningen, og denne opsætning fortsatte helt frem til 2005-reformen.¹¹⁷ Jf. den kongelige anordning af 1. december 1906 var både historie og samfundskundskab obligatorisk for alle linjer, og historie havde et fokus på kronologi med særlig tryk på tiden efter 1750: *“Tiden fra 1750 til nutiden skal behandles udførligst, såvel i den almindelige verdenshistorie som særlig i Nordens historie”*.¹¹⁸ Selvom der her nævnes den “almindelige verdenshistorie”, var der dog stadig tryk på Nordens og europæisk historie, hvilket også fulgte over i samfundskundskab.¹¹⁹ Periodiseringen fra 1750 promoverede et mere samtidigt syn på historie, og det kan have været gjort, for at historie bedre kunne knyttes til det knap så omfattende samfundskundskab (et pensum på 80 normalsider mod histories 600).¹²⁰ En anden konsekvens af denne vægt på tiden fra 1750 af er, at sygdomshistoriens “hjertebarn” i vesten; den sorte død, står til at blive nedprioriteret med dets mest tydelige raseren i midt-1300-tallet. Samme skæbne kan ramme det demografiske kollaps i den nye verden, selvom vi umiddelbart ikke forventer megen omtale af denne alligevel, på baggrund af det primært nordiske og europæiske fokus angivet i anordningen fra 1906. Dermed ikke sagt, at tiden før 1750 blev fuldstændigt ignoreret, det er blot denne periode, der mest detaljeret skulle gennemgås.

P. Munch skrev selv en lærebog til den nye historieundervisning (*P. Munchs verdenshistorie*, 1. oplag fra 1906), hvor tilknytningen mellem historie og samfundskundskab også gør sig tydelig, da det danske samfund sammenlignes med andre lande og historiske eksempler.¹²¹ Lærebogen udkom i to bind, hvor det første var navngivet *“Oldtiden og middelalderen”*, mens den anden hed *“Nyere og nyeste tid”*. Så til trods for det dikterede

¹¹⁵ Haue, “Historiedidaktik...”, s. 14

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid., s. 21

¹¹⁸ Kgl. anordning af 1. december 1906, i *Meddelelser angående de højere almenskoler 1905-1906*, s. 164, her transskriberet fra Haue et al. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne.*, s. 139-140

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Haue “Historiedidaktik...”, s. 14

fokus på tiden efter 1750 var der stadig nævneværdig plads til antikken og middelalderen. Indtil dette tidspunkt var lærebøger generelt set ikke skrevet af universitetsprofessorer som specialiserede sig indenfor området, hvilket ændredes med udgivelsen af P. Munchs lærebog, og den faglige kvalitet i lærebøgerne fulgte også derefter.¹²² P. Munchs lærebog blev et udbredt og indflydelsesrigt værk for gymnasieskolen.¹²³ Dens udbredelse har i perioden kun været overgået af *Lærebog i Nordens Historie* (1. eksemplar udgivet i 1893) af en anden indflydelsesrig historiebogsforfatter, Johan Ottosen.¹²⁴ Jf. Haue var 35 ud af landets 45 gymnasier allerede i 1914 gået over til at benytte P. Munchs verdenshistorie, og den havde indflydelse helt op til 1960'erne med over 17 udgaver, hvor den 17. udg.(1963-65) alene blev udgivet i fire oplag.¹²⁵ Ifølge Jørgen Møller var verdenshistorie ensbetydende med "Munch" for elever i størstedelen af det 20. århundrede.¹²⁶ Siden 1906 har P. Munchs bog derfor også været en stor indflydelse på gymnasiets historieundervisning, og dermed også den erindring som er blevet produceret/reproduceret i gymnasieskolen. Indtil omkring 1933 måtte Ottosen med sin større udbredelse have haft en lignende betydning indenfor nordisk/dansk historie.¹²⁷

En skolekommission nedsat i 1919 påpegede, at ca. 80 % af alle unge i landet ikke fik uddannelse over folkeskoleniveau. Skellet mellem land og by i muligheder for adgang til højere almenskoler var stadig krøblende for elevgrundlaget på gymnasiet.¹²⁸ Skoleloven af 1937 ændrede ikke synderligt på dette, da strukturen heri (i hvert fald hvad angik vejen til gymnasieskolen) var sammenlignelig med reformen af 1903. De fleste børn på landet fik stadig kun syv års landsby-skolegang.¹²⁹ Først i løbet af 50'erne begyndte forskellen mellem landet og byerne at blive mindre, da transporten herimellem nu blev mere rentabel.

¹²² Ibid.

¹²³ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 253-256

¹²⁴ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 88; 92-93; 249-251; Poulsen, "Marked og meninger...", s. 23. Jf. Møllers opgørelse, brugte hhv. 85 og 94 % af landets gymnasieskoler Johan Ottosens bog "*Nordens historie til brug ved den højere undervisning*" - forkortet "*Nordens Historie*" i hhv. 1900 og 1910.

¹²⁵ Haue "Historiedidaktik...", s. 15 & Haue, "Afskeden med P. Munchs verdenshistorie...", 25, s. 101

¹²⁶ Fra 1910 havde 72% af de undersøgte gymnasier landet over P. Munchs bog, hvor det samme tal i 1955 stadig lå højt på 66% af landets (undersøgte) skoler. Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 92-93; 249-253

¹²⁷ Ottosen skrev også en lærebog med L. Schmidt, som dog ikke blev den store succes, og dens to udgaver havde en levetid på i alt 4 år (1899-1903), Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s.88

¹²⁸ Haue, *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 55

¹²⁹ Ibid., s. 56-61

Derudover begyndte danske familier i højere grad at flytte til forstads kvarterer i løbet af slut-40'erne og 50'erne, hvilket skabte behovet for konstruktionen af nye gymnasier længere fra de store byer.¹³⁰ Forskelsbehandlingen var dog stadig et problem i selve skolesystemets opbygning, så man så derfor umiddelbart ikke en betydelig eksplosiv vækst i antallet af gymnasieelever. Indenfor samme periode fastholdes i store træk et dannelsesideal, som fremmede udenadslæring indenfor gymnasiet. Dette reflekteres godt i en bekendtgørelse for gymnasiet fra 1935 omhandlende historiefaget:

"Som alle andre Fag har Historien imidlertid ikke blot betydning på det rent faglige område; ogsaa den bør udvikle almindelige Evner, som har Betydning i Livet. Eleverne bør vænnes til Nøjagtighed, og de bør træne Hukommelsen; det er i og for sig ligegyldigt, om Kristian IV. Døde i 1648 eller 1650, men det er i Livet ikke ligegyldigt, om man er nøjagtig eller ikke".¹³¹

En sådan didaktisk tilgang blev jf. Marianne Poulsen understøttet af, hvad hun kalder for "De traditionelle historiebøger", herunder P. Munchs og Ottosens værker, som på dette tidspunkt stadig var de mest dominerende værker.¹³²

Med skolereformen af 1958, og dens dertilhørende "røde betænkning" af 1960, kom der et betydelig spring både for elevgrundlaget og didaktikken i gymnasierne. Der kom nu langt større reel ligestilling mellem land og by med hensyn til uddannelsesmuligheder. Folkeskolen blev udbygget med en frivillig 8., 9. og 10. klasse, som var adgangsgivende til gymnasiet. Selvom de sidste klassetrin ikke var obligatoriske, begyndte mange elever så småt at tage imod tilbuddet om udvidet skolegang.¹³³ Gymnasieskolen blev ligeledes reformeret til at skulle henvende sig til en langt større del af befolkningen, hvor målet var, at alle skulle have adgang til studentereksamen, trods geografiske og sociale forskelle.¹³⁴ Især fra 60'erne af og frem begyndte gymnasiet at få en mere betydelig tilgang af elever, og derfor nåede dens

¹³⁰ Ibid., s. 61-62

¹³¹ Bekendtgørelse angaaende Undervisningen i Gymnasiet af 13. Marts 1935, §9, her transskriberet fra Poulsen, "Marked og meninger...", s. 28

¹³² Jf. Møller brugte Hhv. 74% af (undersøgte) gymnasieskolerne Munch, mens 83 % brugte Ottosens bog, landet over. Poulsen, "Marked og meninger...", s. 22-28; Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 251

¹³³ I 1970 stoppede kun 6,4 % af en årgang efter 7. klasse, hvor samme tal i 1959-60 var ca. 50 %, Haue, *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 63-65

¹³⁴ Som udtryk herfor, blev der også tilbudt et tilskud af ungdommens uddannelsesfond. Haue, *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 66-70

erindringsproduktion ud til flere grene af samfundet.¹³⁵ Især efter skolereformen 1972 hvor 8. og 9. klasse blev obligatoriske, eksamensmellemskolen blev afskaffet og HF (Højere forberedelseseksamen) og EFG (Erhvervsfaglige grunduddannelser) blev oprettet. Adgangsgivende uddannelser til gymnasiet (både STX og HF) var nu obligatoriske for alle danske børn, og elev-tilgangen til gymnasiet begyndte i tråd hermed at vokse eksplosivt, og har sidenhen udviklet sig til det masse-gymnasium, som vi ser i dag.¹³⁶

I perioden efter den såkaldte "røde betænkning", med skolereformen i 1958, begyndte P. Munchs lærebogs storhedstid at nærme sig sin slutning, og konkurrerende bøger begyndte at vinde frem fra 60'erne.¹³⁷ Selvom Munchs værk først helt udgik i 1976, begyndte nye forfattere at tage stafetten fra Munch og Ottosen i løbet af 60'erne. Efterfølgeren af Ottosens *Nordens Historie* var Kjeld Winding og Poul Kierkegaards værk af samme navn, som i 1961 udkom i to bind (fremfor kun det ene bind fra 1944).¹³⁸ Winding og Kierkegaards værk havde allerede i 1955 fundet plads på boghylden ved 60 % af landets gymnasier (83 % i 1969), hvor nærmeste konkurrent (*Nordens historie* af Ilsøe) blot dækkede 35 % (17 % i 1969).¹³⁹ Ud af den store strøm af nye bøger der kom i 60'erne, blev arvtagere og konkurrenter for Munchs værk særligt Gads *Historie for gymnasier og seminarier* (1963ff) og Gyldendals *Verdenshistorie* (1963ff, R. Thomsen red.), som var udbredt til hhv. 31 og 37 % (mod Munchs 24 %) af landets gymnasier i 1969.¹⁴⁰ De mere traditionelle bøgernes udfasning kunne delvist forklares med et nyt dannelsesideal i gymnasiet, som i 60'erne begyndte at fokusere mere på selvstændigt arbejde med kildekritisk metode, og derfor kom de mere udenadslære-understøttende bøger gradvist i lav kurs.¹⁴¹ Til trods herfor havde undervisningen, Jf. Harry Haue, dog stadig et vist reproduktivt præg i start 60'erne, da den røde betænkning også dikterede, at undervisningen

¹³⁵ Haue, *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*, s. 70

¹³⁶ Ibid., s. 65-73; Ulriksen, *Når gymnasiet er en fremmed verden*, s. 12

¹³⁷ Haue, "Afsked med P. Munchs verdenshistorie", s. 101-104

¹³⁸ Poulsen, "Marked og meninger...", s. 73

¹³⁹ Af de gymnasier Møller undersøgte, Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 253

¹⁴⁰ Her kan også nævnes E. Lunds *Verdenshistorie* (fra 1963ff). Poulsen, "Marked og meninger...", s. 28; 73; Haue, "Afsked med P. Munchs verdenshistorie", s. 101-102; Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 255

¹⁴¹ Poulsen, "Marked og meninger...", s. 29-30; Haue, "Afsked med P. Munchs verdenshistorie", s. 102

nu skulle bygge på lærebogsværker med sammenhængende kronologi, hvilket ikke gav meget større refleksionsrum til de enkelte elever.¹⁴²

Først i 70'erne begyndte kildesamlinger at overtage lærebøgers rolle mere, da man med reformen af 1971 lagde fokus på løsning af problemstillinger og at arbejde metodisk med kilder, fremfor at give en bred historisk viden.¹⁴³ Dertil kom også, at Danmarkshistorie (alene) fik en større rolle i læreplaner, da der nu var krav om, at mindst ét forløb skulle omhandle dansk historie. Gymnasireformen i 1971 resulterede i øvrigt også i færre timer til historie på gymnasiet, og rykkede rundt på timer og emner over de tre årgange, så eks. 1900-tallet nu skulle være 3.g.-pensum.¹⁴⁴ Til gengæld fik lærere og elever relativ stor frihed til at vælge emner og perioder.¹⁴⁵ Som resultat af alt dette blev store overbliksværker om verdenshistorie mindre populære. For bøger om verdenshistorie fortsatte Gad og Gyldendals deres dominans ind i start 70'erne (hhv. 29 % og 41 % af gymnasier), hvor Kierkegaard og Winding fortsat sad på Nordens historie pr. 1972 (med en udbredelse på 84% af gymnasierne).¹⁴⁶ Blandt de mest brugte lærebøger i dansk historie ved indgangen til 80'erne var Andersens *Produktion og samfund* (i serien *Fundamental historie*, 1973-74), samt fortsat *Nordens historie* af Winding og Kierkegaard.¹⁴⁷

I 1979 udkom den godt sælgende Harry Haue et. al. *Det ny Danmark 1890-1980: udviklingslinjer og tendenser* (som senere blev opfulgt af *Det gamle Danmark 800-1890* i 1983) som var en relativ kort fremstilling, da den kun bestod af et bind. Dette blev, jf. Poulsen, retningsgivende for lærebøger i 80'erne, som i større grad var præget af kortere fremstillinger.¹⁴⁸ Dog var den største succes rent udbredelsesmæssigt Ebbe Kühles værk af 1984, som efter optagelse i Gyldendal (i 1989) blev omdøbt *Danmark. Historie. Samfund*, og den blev den mest solgte bog til gymnasiet i 80'erne samt første halvdel af 90'erne.¹⁴⁹ I 1987 kom en bekendtgørelse, der promoverede en tredelt periodisering i gymnasiets

¹⁴² Her havde kildemateriale blot en supplerende rolle, selvom det skulle inddrages i "vid udstrækning" Harry Haue, "Historiedidaktik og uddannelsespolitik i Danmark" i *Gymnasiepædagogik*, nr. 65, 2007, s. 125

¹⁴³ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 71-72

¹⁴⁴ Poulsen, "Marked og meninger...", s. 72; 75-77

¹⁴⁵ Harry Haue, "Humaniora i det almene Gymnasium" i *41. årbog fra selskabet for skole- og uddannelseshistorie*. 2007. s. 97

¹⁴⁶ Møller, *Historieundervisning i gymnasiet...*, s. 255-256

¹⁴⁷ Poulsen, "Marked og meninger...", s. 74-75; 78

¹⁴⁸ Ibid., s. 80-81

¹⁴⁹ Ibid., s. 21; 72; 81; 84-87

historieundervisning: tiden indtil 1750, tiden mellem 1750 og 1945, og tiden efter 1945, og heri var vægten på Europas historie, samt de vigtigste faser i Danmarkshistorien.¹⁵⁰ Derudover kom der i en gymnasiereform af 1988 krav om større sammenhængsforståelse, hvilket igen stimulerede en efterspørgsel efter lærebøger, der dækker et større tidsforløb.¹⁵¹ Periodiseringen blev der taget højde for i adskillige værker i 90'erne, som ligeledes var præget af étbinds-værker. Blandt disse indenfor Danmarks-historie i 90'erne var eks. Gyldendals *Den ældste Danmarkshistorie: Tiden til 725*(1990), Systimes *Danmarks historie*(1993) og Munksgaards bøger: *Det moderne Danmark 1840-1992: forudsætninger og forløb* (1992) samt *Danmark fra oldtid til nutid* (1997).¹⁵²

Fra omkring reformen i 2005 er det imidlertid svært at sige noget om diverse gymnasiebøgers udbredelse, da forskningen herindenfor er begrænset i nyere tid. Gymnasiereformen i 2005 begyndte da også at undergrave pensums rolle i strukturering af undervisning for lærere, da målretningen i undervisningen blev skiftet til at udstyre elever med en række kompetencer, og det var i stedet disse, som gymnasielærere skulle strukturere deres undervisning ud fra.¹⁵³ Samtidigt hermed kom der større fokus på mål, resultater og evalueringsorientering, som følge af større inddragelse af curriculums aspekter i gymnasieskolen.¹⁵⁴ Ved denne reform blev samfundskundskab også adskilt fra historie (i dets eget fag "Samfundsfag"), hvilket resulterede i, at historie mistede omtrent 20% af de tildelte timer,¹⁵⁵ hvilket måtte have resulteret i visse faglige omprioriteringer fra lærebøgernes side.

Kernestoffet blev i 2005 reformen klart re-periodiseret kronologisk (fra tre overordnede perioder til fem) i emner med varierende krav til, hvad man skulle ind på. Emner som "Europæisk middelalder" og "antikkens samfund" var umiddelbart noget mere bredtfaavnende, end "Murens fald" og "ideologierne kamp" var.¹⁵⁶ På den ene side gav dette lærebøger en fortsat betydning, da de havde forholdsvis specifikke emner og perioder at

¹⁵⁰ BEK nr. 694 af 04/11-1987: *Bekendtgørelse om fagene m.v. i gymnasiet*, §16 - hentet fra <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1987/694> d. 07/04-2021

¹⁵¹ Haue, "Historiedidaktik...", s. 20-21; Poulsen, "Marked og meninger...", s. 83

¹⁵² Poulsen, "Marked og meninger...", s. 82

¹⁵³ Haue, "Historiedidaktik og uddannelsespolitik...", s. 169-170; 176

¹⁵⁴ Haue, "Historiedidaktik...", s. 21 & V. N. Andersen: "Evaluerings som omdrejningspunkt - om New Public Management på dansk", i *Der styres for vildt - om paradokser i styring af pædagogik*, red. K. Hjort, A. Qvortrup, A. & P. H. Raae. 2013. s. 27-39

¹⁵⁵ Haue, "Historiedidaktik...", s. 21 & Haue, "Historiedidaktik og uddannelsespolitik...", s. 168

¹⁵⁶ Haue, "Historiedidaktik og uddannelsespolitik...", s. 172-173

skulle slå ned på, men på den anden side kom også et krav om inddragelse af supplerende kernestof, hvilket dækkede ca. halvdelen af undervisningstiden.¹⁵⁷ Stoffet blev dermed mindre ensrettet og hvilede dermed også i højere grad på, hvad lærere og elever udvalgte. Internettets udbredelse åbnede i denne forbindelse også for flere muligheder, med hensyn til supplerende materiale, hvilket er vigtigt at understrege, til trods for at materialet ikke er medtaget i analysen. Skal man tage Danmarkshistorien.dk's statistik, af lidt over 7 mio. sidevisninger mellem 2009-2020, som et praj, så er materialet på internettet flittigt brugt.¹⁵⁸ Dette har formodentlig haft betydning for lærebøgerne i den forstand, at de nu ikke længere var så nødvendig en del af struktureringen af undervisningen, da supplerende stof nu fylder omtrent lige så meget. Potentielt særligt relevant for sygdomshistories prioritering blev der også indført krav om, at alle forløb enten skulle relateres eller tage udgangspunkt i elevernes egen samtid, hvilket er et krav som er opretholdt i den gældende læreplan af 2017.¹⁵⁹ Dermed er undervisere og lærebøger også begrænset og/eller opfordret til bestemte forløb ud fra muligheden for at koble det til samtidige forhold.

For histories vedkommende forblev det i store træk det samme gennem reformen af 2013, men i 2017 kom der bemærkelsesværdige ændringer især for krav til hvilket kernestof, der skulle benyttes i undervisningen. Det klare periode-strukturerede kernestof blev droppet, og undervisere fik nu langt mere frihed til valg af tidsperioder og specifikke emner inden for overkategorier af emner. Til nyere tidsperioder er der dog stadig visse specifikke krav til kernestoffet. Eks. skrives det som første punkt under kernestof: "*hovedlinjer i Danmarks, Europas og verdens historie fra antikken til i dag*", mens kravet om specifikt at skulle gå ind på "*ideologiernes kamp*" i 20. århundrede stadig er gældende, sammen med et krav om at dække stats- og nationsdannelser.¹⁶⁰ Kombineret med det fortsatte krav om at ca. halvdelen af undervisningen skal bestå af supplerende stof, giver det lærere, og dermed også lærebøger, megen frihed til at vælge og vrage. Det er her værd at bemærke, at selvom der eksisterer krav

¹⁵⁷ Dette er baseret på, at elever ikke ville kunne opnå de ønskede kompetencer, udelukkende med det angivne kernestof. Ibid., s. 173

¹⁵⁸ "Om danmarkshistorien.dk". Konsulteret 18. april 2021 <https://danmarkshistorien.dk/om-os/> - dog ikke nødvendigvis kun af gymnasieelever

¹⁵⁹ Haue, "Historiedidaktik og uddannelsespolitik...", s. 174 & Læreplan for Historie A – stx, august 2017, Konsulteret 24. maj <https://www.uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017/stx-laereplaner-2017> s. 2

¹⁶⁰ Ibid.

om at skulle dække *“forandringer i levevilkår[...]gennem tiderne”*,¹⁶¹ er der ingen eksplicite krav om sygdomshistorie, hvilket lærer 2 også bider mærke i interviewet, da der blev spurgt ind til personlig erfaring med sygdomshistories rolle i eksaminer:

“L2: [...] Jeg tror aldrig jeg har haft en klasse oppe [...] der har været med pest i middelalderen. Så nej jeg tror aldrig jeg har set et spørgsmål om sygdomshistorie.

M: hvordan tror du det kan være? Er det tilfældighed eller?

*L2: jamen det står jo ikke eksplicit i læreplanen, og [...] der er ikke så mange lærebøger om sygdomshistorie”.*¹⁶²

Den mere resultatorienterede tilgang kan også diktere en vis vekselvirkende påvirkning mellem hvad læreplanen siger, hvad der undervises i/skrives om, og hvad der laves af eksamensspørgsmål. Der kan derfor være tale om en slags ‘nedadgående spiral’ for sygdomshistorie grundet manglende prioritering i læreplanen. Som sagt kan selvsamme manglende prioritering også være en livline for sygdomshistorie, da den heller ikke modarbejder emnet i samme grad, som eks. den kongelige anordning gjorde med dens fokus på tiden efter 1750. Det nye krav om inddragelse af historiebrug og -formidling som kernestof kan potentielt give plads til diskussioner om den spanske syges forunderlige rolle i erindringen.¹⁶³ Den manglende struktur i læreplanen kan også drive undervisere til lærebøgerne for at strukturere deres undervisning, som begge de interviewede lærere giver udtryk for:

“L2: Jeg er helt sikker på at de fleste historielærere de er også travle mennesker, og hvis de skal have noget, så vil de faktisk gerne have en bog hvor [...] man kan give nogle sider for, eleverne kan læse hjemme, og så er der nogle spørgsmål til dem, og der er nogle spørgsmål til nogle kilder. Og de skal helst være lavet og håndplukket til dem, så gider man godt. Hvis man selv skulle dyrke det hele op og finde alle mulige små ting og transskribere og sådan noget, [...] det tror jeg ikke ret mange folk har tid til.”

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Se fulde udtalelser i transskribering

¹⁶³ Ud fra en af de få lærebøger der findes om emnet, får man dog et indtryk af, at besættelsen her dominerer.

og:

“L1: Jamen altså overblik her [viser lærebog frem] [...] den læser vi med alle mine 3.g klasser fra ende til anden, stort set, og der står jo så en lille smule om pest i, så det er som minimum. [...] og så dykker vi jo så ned i de primære kilder i nogle af de kapitler der er heri [...] sådan lidt styret af deres [elevernes] interesse. [...] men det som der er tid til og overskud til i gymnasieklasserne det er overblik her”¹⁶⁴

Dette stemmer godt overens med Poulsens idé om, at uanset hvor hurtig og hvor kreativ læreren skulle være, vil de typisk på et eller andet tidspunkt ty til at ‘tage hvad der er på hylderne’.¹⁶⁵

Sygdomserindring i gymnasieskolen: Analyse og diskussion

Den sorte død - alle sygdommes målestok

Ud fra samtidige beskrivelser af Giovanni Boccaccio og Samuel Pepys, som var over 300 år fra hinanden (hhv. 1348 og 1665), er det klart at pesten efterlod et spor af død og ødelæggelse, hvor end den hærgede.¹⁶⁶ Dens meget visuelle udtryk har uden tvivl skabt rædsel og mareridt i eftertidens befolkning, og er ofte krediteret som et vigtigt aspekt i overgangen til renæssancens mere menneske-centriske syn, og dermed medvirkende til at få Europa ud af middelalderen. Pesten er, hvad man kan kalde for alle sygdommes målestok i den vestlige erindring, og som det er gjort klart ud fra samtidige kilder, gjorde den et stort indtryk, dels pga. den høje dødsrate som efterlod hele byer tomme, og dels pga. den visuelle natur af sygen. Selvom pesten for alvor fik sin største turné i Europa i 1300-tallet, kan der have været pest-tilfælde gående helt tilbage til antikken og tidlig middelalder med den Justinianske plage (ca. 542 e.v.t.), og muligvis også den athenske plage under de peloponnesiske krige (430

¹⁶⁴ Interviewede nævner dog også i den forbindelse, at bogen: “[...] har været min faste følgesvend i mange år efterhånden[...]”, og den tilgang kan dermed også være før reformen af 2017.

¹⁶⁵ Poulsen, “Marked og meninger...”, s. 84

¹⁶⁶ “All diary entries (the diary of Samuel Pepys)”. Konsulteret 24. maj <https://www.pepysdiary.com/diary/> 17. juni, 16. juli, 8., 10., august 1665; Giovanni Boccaccio *Dekameron*, oversat af Thomas Harder (København: Hoff og Poulsen, 2019), s. 70-73

f.v.t.).¹⁶⁷ Det er dog pestens indtog i 1300-tallet, der er det mest berømte, og med god grund: Alene mellem 1348-1350 er der i Europa et estimeret dødstal på 25 mio. mennesker, hvilket svarer til ⅓-del af Europa og Mellemøstens befolkning i tiden, jf. Bollet.¹⁶⁸ Som det kan ses i den tid, der var mellem Pepys og Boccaccios beskrivelser, varede pesten ikke kun i denne årrække, men fortsatte i flere udbrud i Europa fra 1356 og helt op i 1700-tallet, dog med varierende intensitet.¹⁶⁹ Til trods for at der i dag kan findes sporadiske tilfælde af pest, selv i vesten, mistede pesten dens relevans (i hvert fald i vestlig kontekst) efter 1743.¹⁷⁰ Dette vidner imidlertid også om sygdommes flygtige og mere vedvarende rolle i historien, og at det sjældent er begrænset til et enkelt udbrud af relativ kort varighed.

De første tilfælde af pesten man har kunnet opspore i 1300-tallet fra Europa, kommer fra det sydlige Rusland i nærheden af Krim i 1338-39, og som efterfølgende spredte sig syd-sydvest gennem karavaneruter. Adskillige italienske havne og byer blev ramt i 1348, inklusiv Firenze som Boccaccio beskrev, hvorefter det hurtigt spredte sig vha. handel til Spanien og Portugal, dernæst til Frankrig og i august 1348 til de britiske øer.¹⁷¹ I 1349 blev der ud for Norges kyst fundet et 'spøgelsesskib', hvor hele bemanningen ombord var omkommet af pest. Herfra spredte den sig til Norge, og derefter resten af Skandinavien, og fortsatte i syd og øst til Tyskland, Polen og slutteligt Rusland i 1351-1352. At sygdommen startede i det sydlige Rusland og først noget tid efter kom til resten af Rusland, vidner også om smittens spredning vha. handelsruter.¹⁷²

Pesten, som stammer fra bakterien *Yersinia pestis*, kom i forskellige former, med varierende dødstal, dog alle meget høje, hvor det er estimeret at ca. 70% af alle der fik sygdommen, i en eller anden form, døde af det.¹⁷³ Dødeligheden kom dog an på hvilken type

¹⁶⁷ Den antoninske plague kan have været pest, men også kopper eller tyfus. Der blandt forskere heller ikke enighed om den athenske plagues natur. Bollet, *Plagues and Poxes*, s. 17-19. Den justinianske plague bliver beskrevet i kilden: Procopius, *History of the Wars*, 7 Vols., oversat af H. B. Dewing, "Loeb Library of the Greek and Roman Classics", (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1914), Vol. I, s. 451-473.

¹⁶⁸ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 19-23. Dødstallene er omdiskuteret og bliver beskrevet som værende mellem 30 og 60 procent af Europas befolkning i Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 114. Diskussionen omkring det bliver også i berørt i Eberhardt *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 29

¹⁶⁹ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 23

¹⁷⁰ I 1890'erne var der dog udbrud af pest i Kina som spredte sig til kystområder i Asien og oceanien, Bollet, *Plagues and poxes*, s. 18; 24; Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 19

¹⁷¹ Boccaccio, *Dekameron*, s. 70

¹⁷² Bollet, *Plagues and poxes*, s. 20-22

¹⁷³ Ibid., s. 22-23

af pest, personen blev smittet med, da nogle typer (blodpest og lungepest) havde næsten 100% dødelighed.¹⁷⁴ Mens alle de forskellige former af pest var til stede i Europa, da pestepidemier hærgede fra 1347 til 1743, var byldepesten den mest udbredte og almindelige form.¹⁷⁵ Pesten spredtes primært af lopper, som overførte sygdommen fra små pattedyr, såsom rotter, til mennesker gennem bid. Hvis en person udviklede *Septicemia* (udbredt infektion i blodet), behøves rotter ikke være en del af ligningen i smittekæden, da lopper kunne smitte fra person til person. Hvis en patient udviklede lungepest, kunne vedkommende smitte direkte fra person til person.¹⁷⁶ "Den sorte død" satte sine tydelige spor i samfundet, både i samtiden og den efterfølgende erindring, og dens relevans indenfor erindring i gymnasierne er selvsagt. De frygtelige fortællinger fra tiden er på mange måder med til at forklare, hvorfor pesten står stærkt rent erindringsmæssigt. Sprogligt har det også sat sine spor, da man siden hen ofte har kaldt en epidemisk sygdom for en "pest", mens det højaktuelle ord "karantæne" kommer af Italienernes desperate forsøg på at isolere syge i 40 dage, da det kommer af det italienske ord for 40.¹⁷⁷

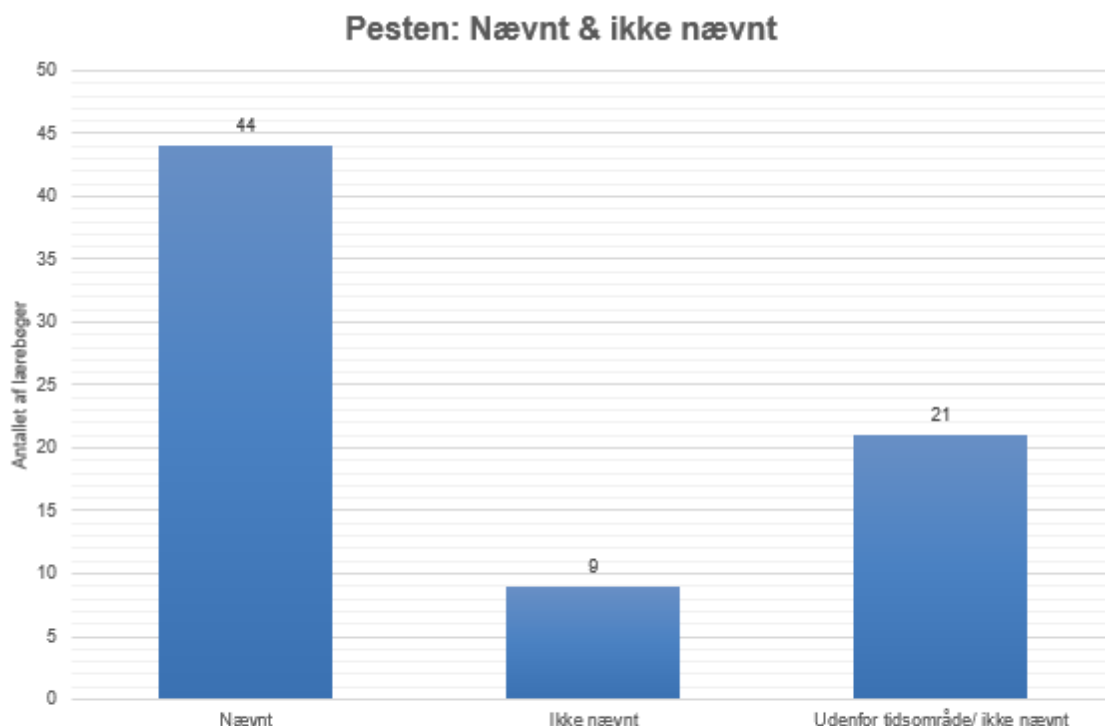
Som forventet ser pesten ud til at have en nærmest hegemonisk status i gymnasieskolens erindring med hensyn til sygdomshistorie, hvilket indikeres i alt den benyttede empiri. I de undersøgte lærebøger er pesten nævnt 44 gange ud af de 53 bøger, hvori det kunne forventes den blev nævnt:

¹⁷⁴ Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 20

¹⁷⁵ Ibid., s. 19-20

¹⁷⁶ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 17-18

¹⁷⁷ Ibid., s. 17; 22. Eks. i avisen *Socialdemokraten* bliver pest henvist til gentagne gange. Bl.a. d. 24/10 1918 beskrives den spanske syge som "den spanske pest".

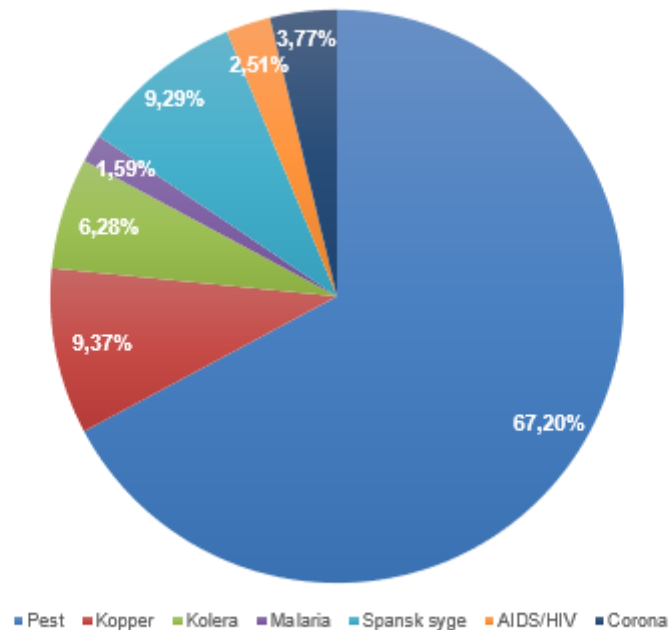
Figur 2: antallet af gange pesten er nævnt (uanset længde) og ikke nævnt, af de i alt 74 undersøgte gymnasiebøger siden 1903. 21 af bøgerne dækker en tidsperiode, hvor pesten ikke er vurderet relevant, pesten var efter forventning ikke nævnt i nogle af disse.

Pesten har dermed haft en relativ hyppig rolle i perioden som helhed.¹⁷⁸ Volumenmæssigt optager pesten også klart den største andel af sygdomshistorie, i forhold til de andre afgrænsede sygdomme (figur 3), ca. 67% af sygdomshistorien. To af de andre sygdomme som vi gav forrang, Kopper og spansk syge, følger i hælene med ca. 9% hver.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Vores verdens historie 3: Nyeste tid (2020), række 75 i udleverede dataark, skal i denne forbindelse fremhæves som den eneste bog på listen, som nævnte pesten, til trods for den indledelsesvist blev vurderet som værende udenfor en relevant tidsperiode for pesten (talt med som en af de 44).

¹⁷⁹ Nærmere om deres fordeling på årtier i deres respektive afsnit

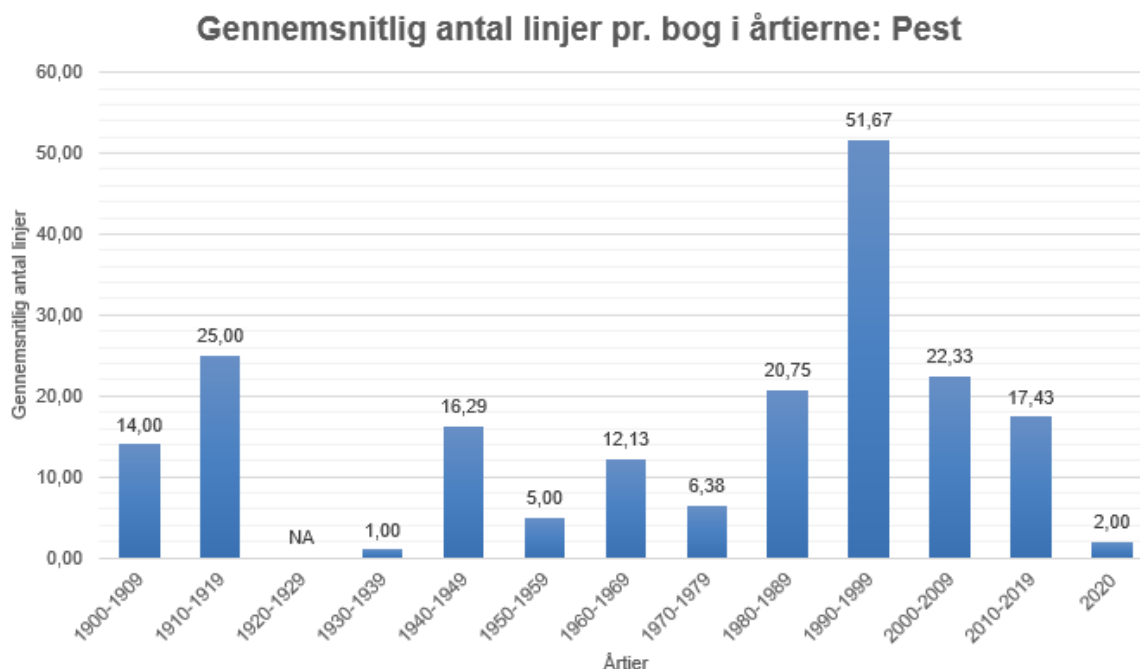
Procentdel som sygdommene har fyldt i lærebøgerne i forhold til hinanden

***Figur 3:** Procentmæssig fordeling af det samlede antal linjer dedikeret til sygdomshistorie i lærebøgerne, fordelt på de respektive sygdomme, for hele perioden 1903-2020.*

Ser man nærmere på det gennemsnitlige antal linjer om pest pr. bog pr. årti, kan man se, at den er forholdsvis jævnt erindret gennem hele perioden (figur 4). 1920'erne og 1930'erne er her en undtagelse, da vi kun havde fundet i alt to bøger fra disse årtier, hvor kun én af dem dækkede en tidsperiode relevant for pesten (i dette tilfælde antikken).¹⁸⁰

¹⁸⁰ Schjøth & Lange 1925 (nr. 6) & Holt 1939 (nr. 7)

Figur 4: Gennemsnitlige antal linjer dedikeret til pest pr. bog pr. årti. I 1930'erne og 2020 er der kun tale om 1 bog hver. I 1920'erne var der ingen bøger der omhandlede en periode vurderet relevant for pesten.

I totale tal er det ikke mange linjer, der er tale om, hvilket er forventeligt, men hvis det sammenlignes med samme tal for de andre undersøgte sygdomme (se 1.7, bilag 1), så tegner der sig et klart mønster af, at pesten fylder konsekvent mest af sygdomshistorie på tværs af næsten alle årtier. Dette understøttes yderligere af, at pesten er den eneste sygdom, som har fået dedikeret en lærebog alene til den.¹⁸¹ Dette ser ud til at fortsætte med nuværende gymnasieelever og lærere. Begge de interviewede lærere vurderede pesten til at være blandt de mest indflydelsesrige sygdomme historisk set:

“M:[...]hvis du nu skulle vurdere, hvad ville du så sige var den sygdom der har haft størst indflydelse på historiens gang?”

L1: Pesten tror jeg [...], ja.”¹⁸²

og:

“M:[...]hvis du nu ikke skal sætte en [sygdom] op på en kronet top du ved, på en førsteplads, hvad for nogle er så mest værd at nævne synes du?”

¹⁸¹ Mikkelsen & Kahl, *Pesten over Danmark*. Er ikke med i statistikken pga. skævvridning af data.

¹⁸² Transskript s. 6

L2: Altså jeg synes pesten, den fylder meget i europæisk selvforståelse, [...] rotter er jo blevet et meget urent dyr, jeg tror også det sådan er forklaringen med pesten, så jeg tror pesten fylder enormt meget.”¹⁸³

Pest er også konsekvent den første historiske sygdom eleverne kom i tanke om,¹⁸⁴ og i ét tilfælde blev pesten bragt op, inden der overhovedet var spurgt ind til fortidens sygdomme:

“M: [...] hvad så med i starten af COVID-19 og så nu, er der nogle forskelle der synes i på hvordan i tager hele situationen?”

E6: Jeg føler det er blevet mere sådan lidt afslappet med selve sygdommen. På grund af i starten, lad os bare tage januar der hvor det begyndte at bryde ud, så er man sådan lidt: Er det her altså en joke altså hvad sker der, hvad er det for en type sygdom [...].

E5: Er det Ebola? Den nye pest?”¹⁸⁵

Det skal i den forbindelse tilføjes, at eleverne som helhed havde langt mere at sige om den nuværende COVID-19 epidemi, end de havde om pesten, men i forhold til fortidens sygdomme så pesten ud til at fylde mest i erindringen. Dette vidner om den stadig store indflydelse, som pesten til dags dato ser ud til at have i erindringen om sygdomshistorie i gymnasieskolen. Dermed har pesten umiddelbart en betydelig erindringsmæssig rolle indenfor sygdomshistorie, både i den nuværende gymnasieskole og i fortidens.

De to ældste lærebøger som er med i undersøgelsen, er henholdsvis Johan Ottosens *Lærebog i Nordens historie* og P. Munchs *Verdenshistorien: II Den nyere og nyeste tid*.¹⁸⁶ Den førstnævnte, som var den mest udbredte i tiden,¹⁸⁷ nævner slet ikke den sorte død, til trods for dens hærgen i Danmark og Norden. Den er i stedet meget personorienteret, og beskriver magtkampene i norden bl.a. omkring pesten i middelalderen, og her er det bemærkelsesværdigt, at den ikke får en rolle i forbindelse med Valdemar Atterdag, som andre

¹⁸³ Transskript s. 18

¹⁸⁴ Transskript s. 31; 54; 73

¹⁸⁵ Transskript s. 72

¹⁸⁶ Nr. 2 & 3 i dataarket

¹⁸⁷ 94% af gymnasier i 1910

senere bøger nævner pesten i forbindelse med.¹⁸⁸ Første gang pesten er beskrevet i vores kildemateriale er i P. Munchs lærebog om "nyere og nyeste tid", hvor pesten nævnes adskillige steder i flæng, både i forhold til pesten i London, men også hvordan befolkninger flygtede væk fra pesten i 1637.¹⁸⁹ P. Munch har yderligere et længere afsnit, hvor han beskriver pesten i Marseille i 1720, hvor alt fra afbrænding af lig i gaderne til stjælende ligbærere bliver nævnt.¹⁹⁰ I gennemgangen af pesten i de forskellige lærebøger er det typisk i forbindelse med middelalderen, at pesten er nævnt, hvorfor det er interessant, at P. Munch nævner pesten mere i forbindelse med sit andet bind af verdenshistorien end i første bind af samme værk. Det første bind dækker oldtid og middelalder, og heri er der kun 19 linjer.¹⁹¹ Årsagen til dette kunne være, at den kongelige anordning af 1. december 1906 dikterede, at historieundervisning særligt skulle have fokus på tiden efter 1750, hvor starten af 1700-tallet er tættere på denne periode, end starten af pestepidemierne i midten af 1300-tallet. Der kan derved være tale om en potentiel *forgetting as annulment*, kombineret med en *prescriptive forgetting* af visse aspekter af pesten. Forfatterne skal nedprioritere en periode, hvori pesten havde sin mest indflydelsesrige indtog, efter statslig bestemmelse, hvilket kan have resulteret i dens mindre rolle i middelalderen. Hvis en lignende prioritering var dikteret før 1906, kan det også forklare Ottosens udeladelse af pesten, da senere lærebøger omkring nordens historie giver pesten en rolle i deres beskrivelser.¹⁹² Selvom både Munchs og Ottosens bøger var meget udbredt i tiden,¹⁹³ kan der ikke have været tale om en erindringspåvirkning på højere end en social skala, da der kun var ganske få gymnasieelever i tiden.

I P. Munchs lærebog fra 1910 beskrives pesten i forbindelse med pestepidemien under den peloponnesiske krig, hvor Perikles dør af den, men i forbindelse med senantikken er den justinianske pest helt udeladt.¹⁹⁴ Udover dette forbindes den også med *Dekameron* af Boccaccio og senere pesten i Tyskland.¹⁹⁵ Møller og Busk (1911) er både den peloponnesiske krig og Boccaccio nævnt i forbindelse med pest, mens også jødeforfølgelsen på baggrund af

¹⁸⁸ Eks. Clausen, 1944, (nr. 12 i dataark) s. 71; Kierkegaard et al. 1968 (nr. 28), s. 72; Haue et al. 1983, (nr. 47) s. 97: Pesten bliver ofte nævnt i forbindelse med Valdemar Atterdags styrkelse af kongemagten gennem anskaffelse af forladt land efter pestens hærgen.

¹⁸⁹ Munch, 1908 (nr. 3), s. 121 & 176

¹⁹⁰ ibid. s. 223-224

¹⁹¹ Munch, 1910 (nr. 4)

¹⁹² Eks. Clausen, 1944 (nr. 12), s. 71; Kierkegaard & Winding, 1968 (nr. 28), s. 67

¹⁹³ hhv. 72% og 94% af gymnasier brugte dem i 1910

¹⁹⁴ Munch, 1910 (nr. 4), s. 82

¹⁹⁵ Munch, 1910 (nr. 4), s. 373 & 382

pesten nævnes.¹⁹⁶ Derudover dedikerer Møller og Busk et længere stykke til pesten, hvor dens baggrund bliver beskrevet. Især i forbindelse med antikken er det denne 'personificering' af pesten, der fylder i erindringen, og her fylder Perikles relativt meget, hvilket går igen i mange lærebøger gennem hele den afgrænsede periode.¹⁹⁷ Til gengæld nævner ingen af de undersøgte lærebøger en af de eneste sygdomme navngivet efter en betydelig historisk person ved navn; den justinianske plage. Der er kun et enkelt tilfælde, hvor den henvises til som én af to pestkatastrofer (år 540 og 1350), men ikke udover dette.¹⁹⁸ Selv der hvor der er dedikeret plads til at beskrive Justinian, er det udeladt. I stedet er det typisk hans generobring af det vestromerske rige eller hans lovtekster, der er i centrum.¹⁹⁹ I ét tilfælde refereres der i stedet til, hvordan Justinians krige i Italien forvandlede området til en "sumpet malaria befængt ødemark".²⁰⁰ Til trods for at sygdom her er bragt op, udelades den justinianske plage. Ligeledes er den antoninske pest ingen steder nævnt, i noget af kildematerialet, men dette kan muligvis skyldes den usikkerhed, der var om, hvad sygdommen egentligt var. Dette forklarer dog ikke hvorfor den justinianske plage er glemt, og den athenske er erindret, da der jf. Bollet er størst forskningsmæssig enighed om, at den justinianske plage rent faktisk var pest, mens den athenske plage stadig ikke er endegyldigt identificeret.²⁰¹

Erindringsmæssigt er personificeringerne ret interessante, hvor det i tilfældet med Perikles typisk er ham, afsnittet har som hovedfokus, hvor pesten så bliver brugt i forbindelse med hans død og de peloponnesiske krige som en mindre tilføjelse. Her er der en undtagelse i form af en lærebog fra 2019 af Peter Frederiksen, hvor der er lagt et større fokus på lægevidenskabelig viden i samtiden.²⁰² I takt hermed omtales også hvordan sygdommen havde gode muligheder for spredning, hvilket jf. bogen skyldes ødelæggelser i de

¹⁹⁶ Møller & Busk 1911 (nr. 5), s. 34, 127 & 137

¹⁹⁷ Perikles og Pest: Munch, 1910 (nr. 4) s.82; Müller & Munch, 1943, (nr. 10), s. 63; Arentoft, 1956 (nr. 16), s. 68; Munch, 1961 (nr. 20), s. 74; R. Thomsen et al. 1965 (nr. 23), s. 98; R. Thomsen et al. 1969 (nr. 29), s. 119; Lund, 1972 (nr. 34), s. 216; Frederiksen, 2019, (nr. 73), s. 44

¹⁹⁸ Helles et al. 1996, (nr. 59), s. 82

¹⁹⁹ Eks. Møller & Busk, 1911 (nr. 5); Holt, 1940 (nr. 8); Müller & Munch, 1943 (nr. 11), s. 15-17; Arentoft, 1956 (nr. 18), s. 10-11. Der henvises også et enkelt sted kort til pestepidemier som en af årsagerne til Romerrigets fald, men her er nærmere tale om det vestromerske rige, og der får denne forklaring en forholdsvis lille rolle, sammenlinget med økonomiske årsager, folkevandringer og "imperial overstrect". Smitt & Vollmand, 2014 (nr. 70), s. 52-56

²⁰⁰ Lund, 1972, (nr. 34), 443

²⁰¹ Bollet, *Plagues and Poxes*, s. 18-19

²⁰² Frederiksen, 2019 (nr. 73), 43-44

peloponnesiske krige, da folk stimlede sammen bag byers forsvarsværker. Efterfølgende er der også knyttet en kilde til teksten, i form af Thukydids beskrivelse af pesten i Athen, samt en række problemløsende spørgsmål, heriblandt hvordan Thukydids beskrev sygen, hvordan den kunne sprede sig og slutteligt en sammenligning med nutidens sygdomsforståelse. Denne tilgang er formentligt et produkt af det stadig større fokus som arbejde med kilder har haft siden 1970'erne, og de nyeste læreplaners krav til nutidig relevans. Da bogen er udgivet 2019, er det ikke umiddelbart pga. SARS 2002 eller COVID-19, at der er lagt den form for fokus på den athenske plage. Man får snarere indtrykket af, at det er struktureret omkring Thukydids som kilde, hvilket i dette tilfælde indikerer, at kilden er med til at prioritere kernestoffet. Som helhed er bogen af 2019, jf. vores empiri, dog en undtagelse, og den athenske plage er som hovedregel kun nævnt i flæng, typisk i forbindelse med Perikles, hvilket også er tilfældet for de bøger, vi ved har været udbredt i 60-70'erne.²⁰³

Årsagen til at Perikles og pest er nævnt, men den justinianske plage er udeladt, er uklar, men prioriteringen er ret konsekvent gennem hele undersøgelsesperioden. Et bud på årsagen er manglen på en "stor" persons dødsfald, som sygdommen kan kobles til, på samme måde som det gøres i Perikles' tilfælde. Den justinianske plage kan derfor være offer for *Forgetting as annulment*, hvor den ikke har fået tildelt nok historisk betydning, i forhold til andet Justinian gjorde, og er derfor blevet nedprioriteret. Overordnet set ser pesten i antikken ud til at være erindret overvejende ens helt fra 1903 til de nyeste lærebøger. Da erindringen og glemslen ud fra vores empiri er så konsistent, kan der potentielt tales om en 'erindringstradition' i mindst en social skala, som har nedprioriteret den Justinianske og antoninske plage, og ophøjet den athenske. Tilknytningen til Perikles ser her ud til at være et kulturelt manuskript, med hensyn til erindring af pesten i antikken, ud fra vores undersøgelse af lærebøger. Til trods for den umiddelbare eksistens af dette mønster ser antikhistorie kun ud til at fylde lidt i forbindelse med pesten, i forhold til den sorte døds indtog i den europæiske middelalder.

Efter P. Munch, der har størst fokus på pestens raseren efter middelalderen i lærebogen af 1908, virker middelalderen efterfølgende til at være den dominerende periode for pestens erindring. Det er også umiddelbart der elever og lærere giver udtryk for at pesten

²⁰³ Her tænkes der Gyldendals verdenshistorie og Gads historie for gymnasier, og tildels også E. Lunds Verdenshistorie.. (hhv. nr. 23, 24, 29 og 34 i dataark).

fylder mest i en mere nutidig kontekst.²⁰⁴ De efterfølgende lærebøger af selvsamme Munch og Müller indikerer også dette, da de i oldtidsbindet (bind 1 fra 1943) dedikerer to linjer til pesten, mens bindet for middelalder og nyere tid (bind 2 og 3 fra 1943) dedikerer tilsammen 26, alle sammen i tilknytning til midt 1300-tallet.²⁰⁵ Her fylder 'personificeringen' igen, da en betydelig mængde af linjerne omhandler situationen omkring Boccaccio, hvilket går igen sporadisk i forskellige lærebøger i varierende grad.²⁰⁶ I bindet om nyeste tid (bind 4 fra 1946) er den slet ikke inddraget, til trods for at det beskrives at krige og epidemier hidtil havde holdt befolkningstallet nede.²⁰⁷ Dette er i skærende kontrast til Munchs bog af 1908, men det skal i den forbindelse også siges, at det fjerde bind (Nyeste tid) dækker en periode, hvor pesten er lige på kanten til ikke at være relevant. Et lignende eks. findes i Erik Lunds *verdenens historie med Nordens historie* fra 1972, hvor første bind (til tiden omkring 650) har dedikeret blot én linje til pest (Perikles) og hele 18 linjer til pesten i bind 2, som dækker tiden mellem 650 til 1490.²⁰⁸ Pesten tildeles typisk vigtighed i forbindelse med fald i befolkningstal, hvor enkelte bøger beskriver pesten blot som værende supplerende til et befolkningsfald, der allerede var i gang,²⁰⁹ mens de fleste andre tildeler den større vægt i denne sammenhæng. De sidstnævnte lægger også fokus på, hvor omfattende den var mht. dødelighed i midt 1300-tallet, hvilket også er en generel tendens som strækker sig over næsten alle lærebøger, vi har undersøgt, der beskriver pesten.²¹⁰ Heri er det typisk tallet ⅓-del, der kommer op, bl.a. i en af de mest udbredte bøger i 80'erne og start 90'erne af Kühle,²¹¹ men tallet kan også afvige herfra, og enkelte steder bliver specifikke tal slet ikke gjort op.²¹² Ud fra kilderne ser der derfor ud til at være et kulturelt manuskript på tværs af tid i gymnasieskolen: Når man taler om pesten, så erindrer man den store mængde døde. Dette ser også ud til at gælde i nutidens gymnasium,

²⁰⁴ Transskript s. 4-5; 9; 21; 23; 34; 74; 78

²⁰⁵ hhv. nr. 10 og 11

²⁰⁶ Müller & Munch, 1943, (nr. 11), s. 128; Møller & Busk, 1911, (nr. 5), s. 127; Munch, 1961, (Nr. 21), s. 122; Balling et al., 1968, (nr. 27), s. 240; Lund, 1972, (nr. 35), s. 288;

²⁰⁷ Müller & Munch, 1946, (nr. 15), s. 85

²⁰⁸ Lund, 1972 (nr. 34 og 35)

²⁰⁹ Busck, 1982 (nr. 44), s. 126; Engberg, 1982 (nr. 43), s. 27; Marstal et al., 1974 (nr. 39), s. 364

²¹⁰ Eks. Clausen, 1944, (nr. 12), s. 71; Balling et al., 1968 (Nr. 27), s. 291; Lund, 1972, (nr. 35), s. 309; 320; Haue et al., 1983, (nr. 47), s. 108-109; 147; Kühle, 1987 (nr. 50), s. 78; Grubb, 2008 (nr. 64), s. 63-64; Larsen, 2011 (nr. 67), s. 29 m.fl.

²¹¹ Kühle, 1987, (nr. 50)

²¹² Dette falder typisk sammen med tidl. nævnte steder hvor pesten kun får en supplerende rolle i befolkningsfald, og eks. Munch, 1910 (nr. 4), s. 382, beskriver blot at pesten slog mange mennesker ihjel.

hvor eleverne konsekvent erindrer pestens store omfang, dog uden nødvendigvis at gå i specifikke tal:

“M: skal jeg prøve at spørge; hvad kender i til den, pesten?”

E3: Der var mange der døde (E4: ja).”.²¹³

Og i Interview af elev 1 og 2:

“M: [...] Okay, nu siger i jo pesten jo (E2: ja), hvad er sådan jeres opfattelse af den?”

E1: Jamen ja.

E2: Altså rigtigt mange døde [...]”.²¹⁴

Elev 5 og 6 nævnte ligeledes dødeligheden som noget af det første;

“[...] E6: Bare det der når man siger ordsproget pest eller kolera, det er så store sygdomme som slog så store mængder af verdenen og befolkningen ihjel. Men alligevel så vælger man kun at se på COVID-19 som om det er på samme grad, selvom dødstallet slet ikke sådan kan sammenlignes.”.²¹⁵

Ud fra både lærebøgernes fokus på dødeligheden og elevernes erindring af det, kan der muligvis være tale om erindring på en kollektiv skala. Dette kan yderligere understøttes af interviewene, hvor både en lærer og flere af eleverne erindrer at de første gang har stiftet bekendtskab med pesten i forbindelse med folkeskolen, som vedrører næsten hele den danske befolkning.²¹⁶ På den måde er det muligt, at gymnasiet blot reproducerer erindring, som allerede er til stede på et kollektivt plan.

Lærebøgerne går dybere med redueringen af folketallet i midten af 1300-tallet, og bruger denne begivenhed som kausalitet bag strukturelle udviklinger, hvilket yderligere vidner om den vigtighed bøgerne tillægger pesten historisk. I en dansk/nordisk historisk kontekst er pesten ofte erindret i sammenhæng med centraliseringen af kongemagten under

²¹³ Transskript s. 55

²¹⁴ Transskript s. 31

²¹⁵ Transskript s. 74

²¹⁶ Transskript s. 3; 32; 75

Valdemar Atterdag, hvilket der er flere eksempler på fordelt sporadisk i hele perioden.²¹⁷ Et andet eksempel på dette er i forbindelse med pausen i de engelsk/franske krige, hvor pesten i denne sammenhæng er kausalitet for netop denne pause, hvilket typisk bare er en sidebemærkning i nogle af lærebøgerne.²¹⁸ Bedre forhold for bønder er i visse tilfælde også tilskrevet pestens folkereduktion. Med pesten som helhed gælder det dog, at der typisk er lagt mere vægt på resultaterne af den, frem for pesten selv, hvor mængden af døde som sagt er en undtagelse. For selvom der i visse tilfælde beskrives kort, hvorfra pesten er kommet i første halvdel af 1900-tallet, er det mere hyppigt at pestens natur, smittevej og oprindelse er dækket i anden halvdel af 1900-tallet.²¹⁹ En sammenkobling med rotten støder vi for eksempel første gang på så sent som 1982.²²⁰ En anden relevant kausalitet som pesten sporadisk bliver tildelt, er starten på renæssancen, men her er der absolut ikke lighed bøgerne imellem. Eks. ser bogen af Munch og Müller fra 1943 renæssancens fremkomst som resultat af "stærk religiøs røre" og "gærende uro". Pesten kan i den forbindelse være knyttet til den uro, der beskrives, men ikke ved navns nævnelse.²²¹ En lignende indirekte rolle får pesten i Arentofts lærebog af 1956, hvor renæssancens fremkomst tilskrives sociale, økonomiske og politiske forhold, sammen med de nye opdagelser. De ændrede sociale og økonomiske forhold ser i den forbindelse ud til primært at være fremprovokeret af 100-årskrigen, hvor pesten blot gjorde de forhold den skabte værre, og pesten har i bogstaveligste forstand rolle som en "for øvrigt".²²² Selvom Ahle og Madsen i deres værk af 2006 ikke direkte krediterer det nye menneskesyn i renæssancen, 'roser' de nærmest pesten for paradoksalt at føre til den vækst, der følger i slutningen af middelalderen.²²³ En mere direkte kausalitet mellem pesten og renæssancens nye menneskesyn ses til gengæld hos Smitt og Vollmond (2014), idet de skriver: "*I hvert fald peger de italienske bystaters måde at håndtere problemerne på frem*

²¹⁷ Clausen, 1944 (nr. 12), s. 71 ;Kierkegaard & Winding, 1968 (nr. 28), s. 72; Haue et al., 1983 (nr. 47), s. 97; Frederiksen, 2010 (nr. 66), s. 59; Rasmussen et al., 2014 (nr. 68), s. 86-87

²¹⁸ Holt 1940 (nr. 8), s. 38, Arentoft 1956 (nr. 17) s. 75-76, Lund 1972 (nr. 35), s. 320

²¹⁹ eksempler fra første halvdel af 1900-tallet: Munch, 1908 (nr. 3), s. 106; 121; 223-224; Munch, 1910 (nr. 4), s. 373; 382; Møller & Busk, 1911 (nr. 5), s. 127; 136; Holt, 1940 (nr. 8), s. 38; 95; 97; Müller & Munch, 1943 (nr. 11), s.108-109; Clausen, 1944 (nr. 12), s. 71; 74; Arentoft, (1956), s. 75-76; 78; 89. eksempler fra anden halvdel af 1900-tallet og frem: Haue, 1982 (nr. 45), s. 164-186; 227; Nielsen et al., 1993 (nr. 57), s. 171-172; Helles et al., 1996, (nr. 59), s. 87; Bryld, 2002 (nr. 61), s. 51; Grubb, 2008 (nr. 64), s. 63-64; Smitt, 2014 (nr. 70), s. 87

²²⁰ Haue, 1982 (nr. 45), s. 226

²²¹ Munch & Müller, 1943 (nr. 11), s. 111

²²² Arentoft, 1956 (nr. 17), s. 75-76; 78

²²³ Ahle & Madsen, 2006 (nr. 62), s. 25-27 og pesten får en lignende rolle hos Grubb et al., 2008 (nr. 64), s. 68

mod renæssancens nye og banebrydende tanker", hvor problemerne navnlig var den tilbagevendende pest.²²⁴ Denne lidt tvetydige rolle bærer ind i nutidens gymnasier, hvor en af lærerne udtaler følgende i forbindelse med hvilke emner pesten blev brugt til i undervisningen:

*"L2: [...] så brugte vi så lidt årsagsforklaringer til pesten, altså bl.a. den der populærvidenskabelige årsagsforklaring om at det er [...] pesten der er skyld i vi får renæssancen. Er det det? Eller er det andre faktorer [...]".*²²⁵

og den anden lærer udtaler, i forbindelse med den undervisning han selv fik og sin egen opfattelse:

"L1: [...] pesten kom til at ligge som sådan et afslutningsting [...] om det var pesten der rykkede Europa ud af middelalderen, sådan som Henrik Jensen argumenterer for.

[...]

*Jamen jeg tror jeg deler Henrik Jensens analyse af at den gør jo noget ved den kirkemagt som har sat sig på Europa gennem små-tusind år [...] og været ret totalitær kan man vist godt sige, den ryster den".*²²⁶

Pestens rolle i at trække Europa ud af middelalderen virker i gymnasieskolen ikke ensidig, og kun nogle steder er den erindret som værende katalysator herfor. Lærer 1 giver udtryk for at denne "usikkerhed" kan være affødt af en igangværende historiske forskning, hvilket også kan være tilfældet for de andre lærebøger. Eleverne erindrer ikke dette aspekt i forbindelse med interviewene, hvor de til gengæld erindrer dødeligheden, hvorfor dødeligheden formodentlig har en større erindringsmæssig rolle, i forhold til pesten som baggrund for renæssancen. Dette kan også være et produkt af det tidligere omtalte mismatch, mellem det der står i historiebøgerne, og hvad der erindres i social og kollektiv skala.

I forlængelse af pestens efterspil ser pestens epidemier efter middelalderen i højere grad ud til at blive opprioriteret mod slutningen af 1900-tallet og frem, hvor Munchs bog fra

²²⁴ Smitt & Vollmond, 2014 (nr. 70), s. 87

²²⁵ Transskript s. 24

²²⁶ Transskript s. 2; 4

1908 her er en undtagelse.²²⁷ Beskrivelser af selve pesten i første halvdel af 1900-tallet ser dermed ud til at være blevet offer for *Forgetting as annulment*, i højere grad end mod slutningen af 1900-tallet. Årsagen til denne mindre erindringsmæssige ændring er uklar. Den spanske syges rolle i denne udvikling er svær at kortlægge grundet manglen på kildemateriale fra 20'erne og 30'erne, og de bøger vi har fra den spanske syges årti er allesammen fra før 1918.²²⁸ Kigger man dog på de bøger, der udkom i 40'erne, beskrives nogenlunde samme aspekter af pesten, som fra før den spanske syge, hvilket kombineret med den spanske syges beskedne rolle i gymnasieskolens lærebøger leder os til at tro, at den ikke har haft en betydelig effekt på erindringen af pesten.²²⁹ Måske kan samtidige epidemier forklare den store opgang i gennemsnittet i antal linjer pr. bog omhandlende pest, som figur 4 viser kommer i løbet af 90'erne, fordelt på forholdsvist få bøger (5). Perioden kommer efter AIDS' fremkomst op igennem 80'erne, så den kan have haft en effekt på erindringen af pesten. Dette falder sammen med, hvad de nuværende lærere erindrer mht. AIDS og deres egen ungdom:

*"L1: jeg er jo barn af 80'erne jeg var jo langt oppe i 20'erne før jeg fandt ud af sex ikke nødvendigvis er dødsfarlig (M: ja). For det var jo det vi lærte i 80'erne at sex uden kondom så var man færdig, det var ligesom elastikspring jo: hvis gummiet går i stykker, så er du færdig"*²³⁰

og den anden lærer beskriver i forbindelse med hvilke sygdomme, der har fyldt meget i vedkommendes historiebevidsthed: *"L2: [...] akkurat som AIDS i min egen historie har fyldt meget [...]"*.²³¹ Når det så er sagt, fylder AIDS kun en lille andel af det gennemsnitlige antal linjer i 90'erne (figur 1.7, bilag 1), hvor der her kun var tale om en kort tekst knyttet til en illustration om en sikker sex kampagne.²³² Der hvor AIDS fylder mest, i de bøger vi har undersøgt, er i en lærebog af Bryld fra 2007, som beskriver AIDS i forbindelse med Afrikas

²²⁷ Eksempler hvor pestens rolle efter middelalderen også nævnes: Thomsen & Riising, 1965 (nr. 23), s. 302; Bach & Baunsgaard, (1971), s. 1; 97-98; Frederiksen, 2010 (nr. 66), s. 97-98; Hansen et al. 2010 (nr. 65), s. 41; 63; Frederiksen, 2019 (nr. 73), s. 141

²²⁸ Så opgangen af gennemsnitlige linjer pr. bog i 1910'erne (figur 4) kan altså ikke skyldes spansk syge.

²²⁹ Se figur 1.7 i bilag. Mere i afsnittet om spansk syge

²³⁰ Transskript s. 7

²³¹ Transskript s. 18

²³² Kühle, 1996 (nr. 58), s. 235 - det er dog i Gyldendals version af den udbredte bog af Ebbe Kühle.

nød,²³³ men i 00'erne er volumen af linjer dedikeret til pesten i gennemsnit ikke afvigende fra normen. Dette indikerer dermed, at hvis AIDS havde haft en effekt på erindringen af pesten, var den relativt kortvarig.²³⁴ Dette kan dog skyldes tilfældigheder, givet det relativt lave antal bøger vi har fra dette årti, men kan også være et produkt af, at AIDS relativt hurtigt blev glemt igen. Efter behandling blev opfundet i 1996, kan AIDS formentlig være glemt som følge af en *structural amnesia*, da den i stor grad mistede sin sociale relevans. Dermed fjernes den nutidige motivation til at erindre tidligere epidemier, i hvert fald i en vestlig kontekst.²³⁵

Den fremtrædende rolle som pesten har i lærebøgerne, i forhold til de andre sygdomme, resulterer også i at den i sjældne tilfælde bliver perspektiveret til eller ud fra.²³⁶ Når pesten indgår i en perspektivering i lærebøgerne, er det ikke nødvendigvis selve sygdommen, men dens bevægelse fra oprindelsesstedet til Europa. Haue fra 1982 skriver følgende:

*"Mongolerne kunne forbinde to områder, der ikke tidligere havde været i direkte kontakt med hinanden, og dermed overføre en sygdom fra et kontinent til et andet, ligesom europæerne gjorde i forbindelse med opdagelsen af Amerika, hvor følgerne var mindst ligeså slemme som de, den sorte død forvoldte".*²³⁷

Bevægelsen af pesten bliver her sammenlignet med europæernes bevægelse mod sydamerika, hvor de smittede de indfødte med kopper og andre endemiske sygdomme fra Europa, som viste sig at være epidemiske, når de kom i kontakt med de indfødte. I Frederiksen 2020 laves en lignende sammenligning, hvor pesten i stedet bliver sammenlignet med COVID-19. Denne bog dækker i øvrigt en periode, hvor pesten ikke er vurderet relevant, og at pesten alligevel er nævnt vidner yderligere om dens dominerende plads i sygdomserindring. Det er dog COVID-19, som er det primære, mens pesten agerer sammenligning, modsat ovenstående citat:

²³³ Bryld, 2007 (nr. 63), s. 272

²³⁴ Hvilket også er en oplevelse Lærer 1 giver udtryk for: "[...] som jeg kigger på ungdommen nu, så virker det jo også bare til at være et lille bump på vejen for der er jo ikke nogen der er bange for AIDS i dag i Danmark." (Transskript s. 7), og det er også noget eleverne idag ser ud til at knytte primært til Afrika. Transskript s. 45

²³⁵ Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 242-243

²³⁶ Jf. figur 3 fylder pesten 67,20% af alle de sygdomme som er undersøgt i statistikken

²³⁷ Haue 1982 (nr. 45), s. 227

"I dette tilfælde var det især vores rejseaktivitet først fra Kina og til andre lande i Asien og til Europa, der var med til at sprede smitten - på samme måde som handelsskibe i middelalderen havde bragt den smitsomme byldepest til Europa".²³⁸

I og med at citatet forbinder en nutidig problemstilling (COVID-19) med en historisk sygdom, som delvist har belejret den kollektive erindring, skabes der en yderligere erindringsprocess omkring pesten, når den sættes i forbindelse med noget nutidigt. Perspektivering mellem pesten og andre sygdomme er kun lavet i 2 ud af undersøgelsens 74 lærebøger, hvorfor det er vigtigt at huske, at lærebøgerne ikke alene skaber erindringen eller glemslen i de almene gymnasier. De interviewede lærere bruger begge perspektiveringer mellem sygdomme i deres undervisning, men for den ene lærer var det de mere politiske aspekter i restriktioner, end så meget andet, der var interessant.²³⁹

"M: [...] men laver du så også perspektiveringer mellem COVID-19 og pesten for eksempel eller?"

L1: ja det gør jeg, [...] men [...] det er sådan den skæve afslutning på timen eller den muntre indledning på timen, sådan ligesom for at komme i gang, det er ikke der jeg ligger mit fokus. Det er sådan mere i den lidt letbenede afdeling af det."²⁴⁰

mens den anden kun lavede det, fordi der skulle findes på noget, med hensyn til elevens manglende undervisning efter nedlukning, og her var pesten blot én af mange.²⁴¹

Eleverne perspektiverer i flere tilfælde pesten med COVID-19, hvoraf der til gengæld ikke er enighed om, hvorvidt de er sammenlignelige.²⁴² Perspektiveringen mellem pest og COVID-19 kommer oftest uprovokeret, med det in mente at interviewer forinden havde spurgt ind til deres oplevelser med COVID-19. Eks. reflekterer elev 2 over pestens relevans som respons til et spørgsmål om, hvorvidt man burde have lært mere om det i skolen:

"E2: [...]altså man kan nok også drage lidt paralleller til det her med Corona, [...] hygiejnen var virkelig dårlig dengang. Så jeg ved ikke om man måske kunne have

²³⁸ Frederiksen 2020 (nr. 75), s. 274

²³⁹ Transskript s. 12

²⁴⁰ Transskript s. 13

²⁴¹ Transskript s. 19

²⁴² Transskript s. 33; 36; 55-56; 74

taget noget med derfra. Altså vi er blevet meget bedre med hygiejne og sådan noget, men [...] man kan nok godt sammenligne det lidt med det, på en måde.”²⁴³

Og hertil kan tidligere udtalelse af elev 5 også tilføjes, om hvorvidt COVID-19 var “den nye pest”. Pesten er af eleverne også ret konsistent erindret i forbindelse med hygiejne, hvor det typisk knyttes til dårligere hygiejne og urenhed, som i visse tilfælde sættes i kontrast til nutidens hygiejne,²⁴⁴ eks. af elev 3:

“E3: [...] men i forhold til, [...] pest og corona så.. jeg tror ikke jeg har tænkt på det som det samme overhovedet, altså sådan at det kunne sammenlignes, fordi vi [...] teknologisk er meget længere fremme, [...] ja det [elev 4] også nævnte med at sådan.. Urene forhold og at det var skadedyr der levede tæt på, det kan jeg ikke lige sådan forestille mig kunne ske [...] nu i dag, [...]”²⁴⁵

Dette fokus på hygiejne kan potentielt være et produkt af COVID-19, da den daglige og praktiske overvejelser om hygiejne også er et vedvarende tema i forbindelse med elevernes oplevelser i deres hverdag, både på gymnasiet og udenfor.²⁴⁶ Ét eksempel på dette udtales af elev 4:

“[...] Også tanken om at man ikke altid bare har taget sprit på når man er gået ind i et supermarked hvor man rører ved alt muligt alle mulige har rørt ved og sådan nogle generelle hygiejne ting [...] Det tænker jeg det har ændret sig og ændret vores opfattelse af det også.”

Der er dermed et sammenfald mellem, hvad der fylder meget i elevernes hverdag,²⁴⁷ og det erindrede hygiejne-aspekt af pesten, men en endelig årsagssammenhæng er svær at etablere, hvor et lignende studie før COVID-19 kunne have belyst dette. Erindringen af pesten i forhold til nutiden virker til at være påvirket af en slags omvendt *structural amnesia*, hvor der generindres ting som er blevet socialt og kulturelt vigtige igen, såsom hygiejne. En strukturel generindring, om man vil. Dette kan også være resultat af tilgangen, der blev taget til pesten

²⁴³ Transskript s. 34

²⁴⁴ Transskript 31; 34; 55-56; 36;74

²⁴⁵ Transskript s. 55

²⁴⁶ Transskript s. 29; 34; 53-54; 65-66

²⁴⁷ Den nuværende sundhedssituation fylder tydeligvis meget for eleverne. Transskript s. 27-30; 47-54; 65-73

i undervisningen, da to af eleverne gav svagt udtryk for, at de havde haft om folks ringere leveforhold i tiden, men det virkede umiddelbart ikke til at have fyldt meget i deres erindring.²⁴⁸

²⁴⁸ Transskript s. 35

Kopper - den uddøde folkedræber

Kopper har været en tro følgesvend for mennesket gennem historien, og er blandt de mest frygtede sygdomme. Kopper var i Europa mere endemisk af natur, indtil den blev genintroduceret i mere virulent form tidligt i 1600-tallet, fra dens ødelæggende tog i den nye verden. I denne tid var den blandt æraens mest frygtede sygdomme, hvis ikke den mest frygtede.²⁴⁹ Koppers epidemiske natur viste sig især under europæernes sammenstød med de oprindelige befolkninger i Amerika, hvor sidstnævnte led under total demografisk kollaps. Selvom dødelighedsraten på pest var høj, blev den overgået af kopper og mæslinger i den nye verden, hvilket kan eksemplificeres med den voldsomt høje dødsrate for isolerede populationer i eftertiden. Eks. Hawaii mistede lidt over 80 % af befolkningen over 8 måneder så sent som 1853.²⁵⁰ Vi vurderer derfor også først kopper som værende relevant for historiebøger fra europæernes opdagelse af Amerika, frem til omkring opfindelsen af vaccinen, og igen ifm. dens udryddelse. Dette er relativt gavmildt, da den som sagt længe har været mere endemisk af natur i Europa, og hvis dette havde talt med statistisk, havde det gennemsnitlige antal linjer pr. bog pr. årti været noget lavere.²⁵¹

Aztekerne blev i 1500-tallet totalt nedkæmpet af kopper og mæslinger, som europæerne havde bragt med sig. Bl.a. på denne baggrund lykkedes det Hernán Cortés og hans styrker at overtage magten, på trods af at de var kraftigt i undertal.²⁵² Øjenvidneberetninger fra tiden beskriver de kraftige udbrud, hvor de sygdomsramte indfødte lå helt stille, og hver gang de bevægede sig skreg de af smerte.²⁵³ Stort set alle døde af sygdommen, men de få som ikke gjorde, levede resten af livet med kraftige mén, i form af ar over hele kroppen og nogle af dem mistede også synet i forbindelse med sygdommen.²⁵⁴ Ligeledes med pesten var kopper af disse årsager en meget visuel sygdom, hvor de sygdomsramte fik blærer over hele kroppen.²⁵⁵ Under belejringen af Aztekernes hovedstad i 1521 beskriver den amerikanske historiker William H. Prescott (1843), hvordan Aztekernes

²⁴⁹ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 79

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Jf. Bollet er der først fundet håndfaste beviser for dens eksistens i en europæisk kontekst fra omkring 930 e.v.t. Bollet, *Plagues and poxes*, s.76

²⁵² Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 41

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 130-133

undergang "[...] *was accelerated every hour by causes more potent than those arising from mere human agency*",²⁵⁶ og han fortsætter: "*A poisonous steam arose from the mass of putrefaction [...] and it bred a pestilence that swept off even greater numbers than the famine*".²⁵⁷ I samme forbindelse skulle Cortés selv have udtalt at: "*A man could not set his foot down, unless on the corpse of an Indian!*".²⁵⁸ Cortés' beskrivelse behøves imidlertid ikke begrænse sig til den belejrede aztekiske hovedstad, da man ud fra skattedokumenter fra aztekerne har estimeret at lidt over 18 mio. mennesker af den originale befolkning i det nuværende Mexico på omkring 25 mio. mistede livet til bl.a. kopper.²⁵⁹ Kopper har dermed haft en betydelig gennemslagskraft i historien, især i forbindelse med "the columbian exchange", og som Alfred J. Bollet beskriver det:

*"The history of smallpox is one of wholesale human suffering and the devastation of populations, as well as of the death or disfigurement of historically important people. Smallpox also had a critical impact on the outcome of many battles and military campaigns."*²⁶⁰

Koppers terrorregime varede dog ikke ved, og begyndelsen for enden på kopper startede da den engelske læge Edward Jenner i 1778 observerede en sammenhæng mellem folk der havde haft ko-kopper og ikke kunne få kopper. Dette resulterede i verdens første egentlige vaccine, og det nyfundne middel mod kopper begyndte så småt at blive taget i brug rundt omkring i Europa i løbet af 1800-tallet. Nok mest bemærkelsesværdigt af Napoleon, som allerede i 1805 fik hele sin hær vaccineret.²⁶¹ Det sidste naturlige tilfælde af kopper udviklede sig i Somalia d. 26. oktober 1977, hvorefter den igangværende kampagne for at udrydde kopper gennem vacciner nåede sit mål i 1980.²⁶² Kopper har derfor en plads i historien på primært to måder: dels som en ødelæggende sygdom, der ændrede historiens gang ved at

²⁵⁶ William H. Prescott, *The History of the conquest of Mexico*, oversat af James Lockhart, 2001 s. 335

²⁵⁷ Ibid., s. 336

²⁵⁸ Ibid., s. 336

²⁵⁹ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 78. Disse tal variere fra de forskellige forskere, hvor eks. Diamond, *Guns, germs and steel...*, s. 210, beskriver at populationen faldt fra 20 millioner til 1,6 millioner.

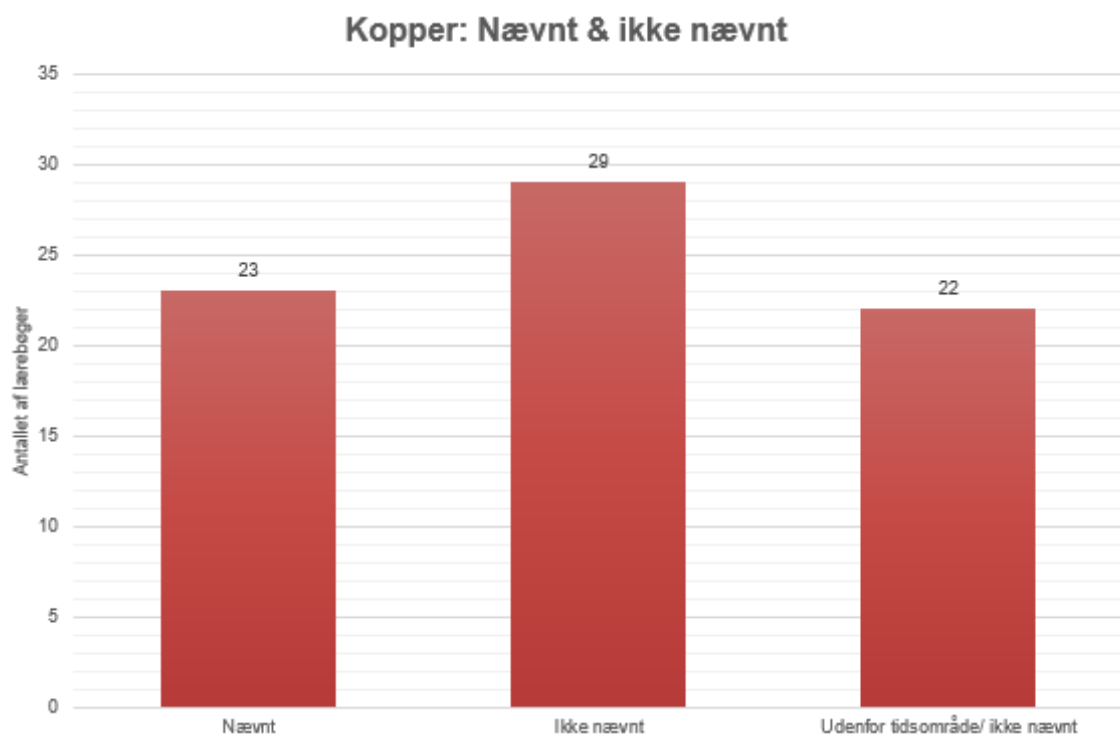
²⁶⁰ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 75

²⁶¹ Ibid., s. 84

²⁶² Ibid., s. 84-86

lægge hele befolkninger ned, og dels gennem vaccinen og sygdommens udryddelse, som er regnet for en af medicinvidenskabens største og vigtigste bedrifter.

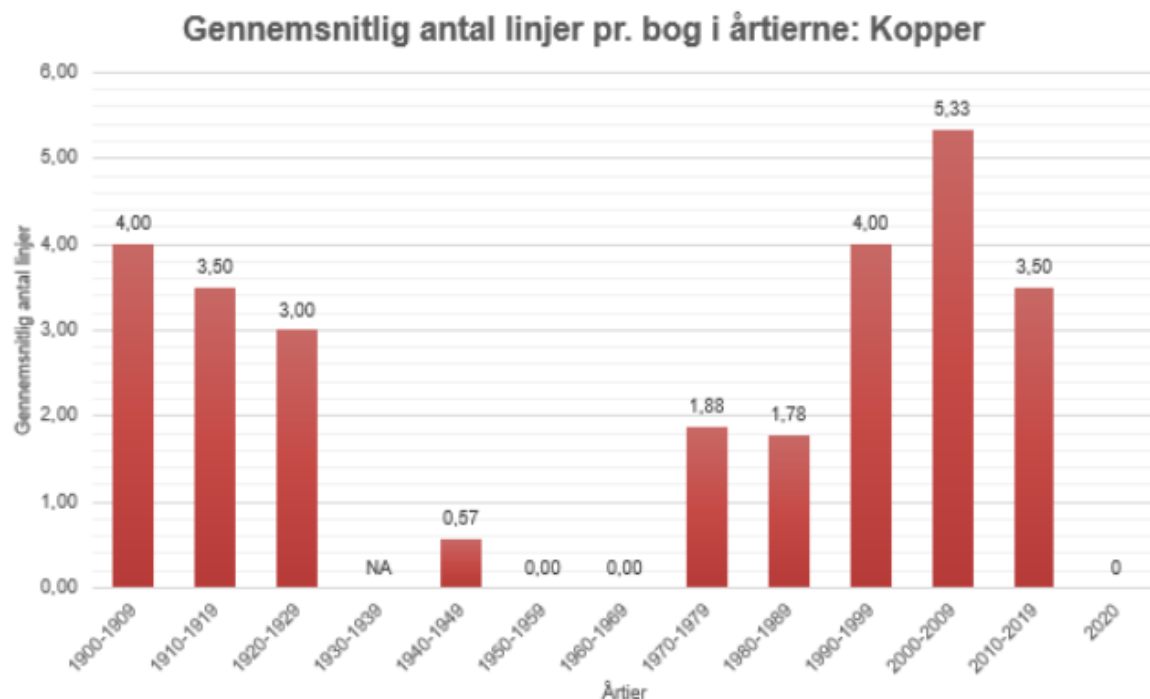
Jf. tidligere figur 3 kommer kopper på en andenplads efter pesten, i hvor meget den dækker af det totalte antal linjer dedikeret til sygdomshistorie. Der er her procentmæssigt dog en stor difference mellem pesten og kopper, hvor kopper kun fylder 9,37% af det samlede antal linjer i hele perioden. Som det ses på figur 5 er der også et langt større antal tilfælde, hvor vi ikke har fundet noget om kopper indenfor den relevante periode. Der er faktisk flere tilfælde af at kopper er udeladt, end at den er inddraget i en relevant periode, hvilket er en skærende kontrast til pesten:

Figur 5: antallet af gange kopper er nævnt (uanset længde) og ikke nævnt, af de i alt 74 undersøgte gymnasiebøger siden 1903. 22 af bøgerne dækker perioder hvor kopper ikke er vurderet relevant. Vurderingen af relevans har her været relativ gavmild. Kopper nævnes ingen steder, hvor den ikke var vurderet relevant.

Dette er med det in mente, at vi var relativt gavmilde med hensyn til vurderingen af relevante perioder. Havde vi inddraget tidsperioder fra hvor man fandt første håndfaste beviser af kopper i Europa, havde andelen af steder hvor den ikke var nævnt været større. Ser man

nærmere på fordelingen af gennemsnitlige antal linjer pr. bog pr. årti, ser vi også en mindre jævn fordeling i forhold til pesten:

Figur 6: Gennemsnitlige antal linjer dedikeret til kopper pr. bog pr. årti. I 1930'erne var der ingen bøger der dækkede en periode vurderet relevant for kopper. For 1920'erne, 2020 kan gennemsnittet kun være baseret ud fra 1 bog hver, da vi kun har haft adgang til 1 bog pr. årti.

Her er der hele årtier der dækker en relevant perioden, som slet ikke nævner kopper, hvilket ikke var tilfældet med pesten. Gennemsnittet på 0 i 50- og 60'erne er baseret på hhv. to og fem bøger med relevant periode, så der kan være et element af vilkårlighed her. Det højeste gennemsnit (00'erne) er ligeledes fordelt på tre relevante bøger. Det er også værd at bemærke de langt lavere gennemsnit end ved pesten (figur 1.7, bilag 1), så de erindringsmæssige strukturer vi her har fundet, er som helhed baseret på færre linjer i forhold til pesten. Ser man bort fra pesten er fordelingen dog stadig relativt jævn som helhed, i forhold til andre sygdomme.

Første gang vi støder på koppesygdommen, erindres den i forbindelse med dens rolle som vaccine i Munchs lærebog fra 1908. Heri nævnes det i forbindelse med Napoleons vaccination af sin hær, hvilket stemmer overens med samtidens krav om at fokusere på tiden efter 1750.²⁶³ Denne måde at erindre kopper på, i forbindelse med vaccine, virker

²⁶³ Munch, 1908 (nr. 3). s. 362

umiddelbart til at være et relativt fast indslag de steder, hvor kopper bliver bragt op. Eks. i 1925 bringes den endnu engang op af Schjøth og Lange, hvor det bliver fremhævet som første punkt af forskellige årsager til at mange menneskeliv blev reddet.²⁶⁴ Dermed får den også tildelt en vis historisk vægt. I en fodnote i samme tekst, inddrages Jenner nærmere og igen lægges der vægt på sundhedsmæssige fremskridt i tiden som helhed. Dette synes at indikere en vis optimistisk tilgang til medicinsk og videnskabelig udvikling (især fordi den spanske syge ikke inddrages i denne vurdering). Denne optimistiske tilgang reflekteres også i en lærebog fra 1946, hvor eks. koppevaccinen er erindret i forbindelse med vindinger indenfor bakteriologi og videnskab i perioden. Kopper erindres i denne forbindelse som noget omfangsrigt og alvorligt: “[...] som middel mod Koppesygdomme, der hidtil havde hærget saa stærkt”.²⁶⁵ Vi ser et lignende eksempel helt oppe i 1971, hvor der er dedikeret et mindre afsnit til lægevidenskabelige vindinger, heriblandt koppevaccinen, hvor det udtales at: “[...] fortidens uhyggelige epidemier blev i det væsentlige besejret”.²⁶⁶ Sidstnævnte er også beskrevet tæt på starten af WHO’s 10-årige kampagne for at udrydde kopper, og dens succes ser vi første gang erindret allerede i 1982.²⁶⁷ Når det så er sagt, udelades vaccinen i størstedelen af lærebøgerne, som dækker den periode som vaccinen er opfundet og udbredt i, samt dens udryddelse, så det er ikke et aspekt der konsekvent er erindret som figur 5 også giver udtryk for.²⁶⁸

Denne overvejende udeladelse af kopper i lærebøgerne, kan skyldes at kopper i vestlig kontekst hurtigt mistede relevans efter vaccinen indførelse, og især efter dens udryddelse på verdensplan. Der er dermed ikke noget samtidigt koppeudbrud, som ville drive forfatterne til at inddrage denne, og når den så er inddraget ser det ud til mere at være pga. den vigtige rolle, vacciner har spillet som helhed. Dermed kan der muligvis være tale om en *structural amnesia*. Dog erindres pesten betydeligt mere, og den mistede sin relevans i start 1700-tallet i europæisk kontekst, så hvorfor er den erindret så meget mere? Dette kan muligvis være relateret til den gennemslagskraft kopper havde i Europa kontra pesten, for selvom kopper

²⁶⁴ Schjøth & Lange, 1925 (nr. 6), s. 166

²⁶⁵ Munch & Müller, 1946 (nr. 15), s. 92-93

²⁶⁶ Bach & Baunsgaard, 1971 (nr. 33), s. 385

²⁶⁷ Haue, 1982 (nr. 45), s. 29 - hvor vaccinen i øvrigt erindres ifm. slut 1700-tallet s. 164

²⁶⁸ Holt, 1940 (nr. 8) ; Holt, 1942, (nr. 9); Clausen 1945 (nr. 13); Clausen, 1946 (nr. 14); Arentoft 1960 (nr. 18); Bjerg et al. 1970 (nr. 32); Busck, 1982 (nr. 44); Haue, 1983 (nr. 47); Kühle, 1987 (nr. 50); Haue et al. 1993 (nr. 56); Nielsen, 1996 (nr. 60); Frederiksen 2010 (nr. 66); Larsen et al. 2011 (nr. 67); Rasmussen et al. 2014 (nr. 68); Smitt & Vollmond, 2015 (nr. 71); Frederiksen, 2020 (nr. 75)

var en frygtet sygdom, slog den ikke ⅓-del af befolkningen ihjel, i hvert fald ikke i Europa. Så en manglende gennemslagskraft i Europa kombineret med en potentiel *structural amnesia* har muligvis gjort, at erindringen om kopper er mindre omfangsrig, og dens historie i Europa nærmest kun er husket i forbindelse med vaccinen, når den endeligt er inddraget.

På trods af at en større andel af lærebøgerne udelader koppevaccinen, er det lige netop dette aspekt som alle de interviewede elever erindrer kopper for. Elev 5 og 6 udtalte følgende lige efter de blev spurgt ind til kopper:

“E6: Den kender vi alle.

E5: [...] Det var vel slemt dengang mine forældre var unge, har jeg hørt [...] men [...] så var der mange der blev vaccineret mod det, og så er det [...] kommet ud af verdenen, fordi at.. Man ligesom opnåede sådan en flok-immunitet.

*E6: også bare på grund af, man kan se alle de ældre generationer, nu er min far så gammel nok til det, hvor de har fået vaccinen, jamen der er jo tydelige ar. [...]”.*²⁶⁹

Her er det vaccinen der nærmest med det samme bliver erindret, og det ser ud til at have foregået på en mindre social erindringsmæssig skala, nemlig familien, hvor der også er et fysisk erindringsaspekt i forbindelse med det ar som koppevaccinen lavede.²⁷⁰ At vaccinen er det første som bliver erindret i forbindelse med kopper, stemmer overens med hvad lærebøgerne erindrer, når de endeligt erindrer kopper i den europæisk kontekst. Inddragelsen af ordet “flok-immunitet” ser dog ud til at være inspireret af den nuværende vaccine-debat, da dette ord benyttes meget i nutidig kontekst. Det næsten øjeblikkelige spring til vaccine kan med andre ord være produkt af COVID-19’s påvirkning. Elev 3 udtaler dette bogstaveligt, da vedkommende blev spurgt ind til kopper:

“E3: vi har i hvert fald snakket om den hjemme ved min familie her under corona, [...] fordi at vi snakkede om sådan vacciner [...] Ja om mine forældre var vaccineret og sådan noget. Så den har vi faktisk haft oppe at vende grundet corona.

²⁶⁹ Transskript s. 82, s. 83 nævner eleven igen de fysiske aspekter af erindringen.

²⁷⁰ Elev 1 og 2 kobler også kopper til vaccinen næsten med det samme, givet at interviewer lige forinden havde spurgt ind til vaccinens opfindelse, som de sagde de ikke havde haft noget om. Transskript s. 41

[...]

E3: Ja, jamen det var nok bare i forbindelse med om folk ville vaccineres eller ej, [...] så snakkede vi bare om hvor mange der var blevet vaccineret for kopper for at den sygdom den blev udryddet.”.²⁷¹

Dette citat henviser direkte til COVID-19's påvirkning af erindringen omkring vaccinen og kopper, hvor erindringen ligeledes sker på en mindre social skala i elev 3's familie, i vekselvirkning med en større debat på kollektiv skala. I dette tilfælde er det ikke nødvendigvis gymnasieskolen, som påvirker elevernes erindring omkring kopper, men derimod udefrakommende inputs, som skaber erindring. I forbindelse med lærerinterviewene har vaccinen mod kopper ligeledes en stor rolle. Lærer 1 beskriver i den forbindelse følgende, i forhold til spørgsmålet om, hvorfor han mener pesten havde størst indflydelse på historien:

“L1: Man kan selvfølgelig sige at kopper har også en stor indflydelse i og med at det faktisk lykkedes at lave en vaccine og det kan man også godt argumentere for at det har endnu større [...] virkning at vi ikke bare bliver rystet i vores forståelse af verdenen men at vi faktisk kan begynde at bearbejde eller [...] manipulere verdenen så den bliver rarere at være i [...]”.²⁷²

Læreren prioriterer i denne sammenhæng kopper højt, netop pga. vaccinen. At læreren nævner kopper som det første, i lige netop dette spørgsmål, har også noget at sige, samtidig med at han nævner argumentet for, at den pga. vaccinen, kan have haft større indflydelse på historien, end pesten har haft. Denne argumentation er særligt interessant i sammenhængen med erindringen af sygdomshistorie, da både undersøgelsen af lærebøgerne og de kvalitative interviews peger på, at den klart mest erindrede sygdom er pesten. Erindringen er potentielt i denne sammenhæng ikke hængt op af relevans for nutiden, men derimod af nogle andre forhold og strukturer, som har gjort at pesten i højere grad er indlejret i den brede befolkning, end kopper er det, selvom kopper diskuterbart har mere relevans for nutiden. Lærer 2 nævner også direkte koppevaccinens potentielle plads, hvis der var mere lærebogsmateriale om emnet:

²⁷¹ Transskript s. 62, Elev 4 har modsat ikke snakket så meget om kopper under corona.

²⁷² Transskript s. 6

“M: Og her hvilke sygdomme tænker du særligt ville få en rolle der?”

L2: Pest og.. I samarbejde med biotek kunne jeg godt forestille mig vaccinen kunne få noget, altså det bliver nok kopper, [...]. altså vaccinen går jo over mange sygdomme, men koppevaccinationer og sådan noget tror jeg godt kunne fylde en del.”²⁷³

Manglen på lærebogsmateriale kan, i forhold til hvad lærer 2 siger, være en årsag til at pesten i højere grad er erindret end kopper. I den sammenhæng kan dette også potentielt forklare, hvorfor elevernes erindring omkring kopper umiddelbart stammer fra udefrakommende inputs, frem for gymnasiets undervisning. Generelt gennem hele undersøgelsesperioden dikterer læreplanerne og direktiverne forholdsvis frie rammer med undtagelser, i forhold til hvilke historiske perioder som skal gennemgås.²⁷⁴ Derfor ville der være god mulighed for lærerne at undervise i de forskellige epidemier, i forhold til læreplanerne, men som lærer 2 nævner det, bliver dette ikke gjort grundet manglen på materiale i lærebøgerne. Relevansen af hvad der står i lærebøgerne er af disse årsager ret stor, da sygdomme som helhed ikke virker til at blive undervist i, hvis der ikke er nok materiale om dem i forvejen. For at historiske sygdomme som kopper skulle blive undervist mere i, ville det derfor kræve mere materiale om det i lærebøgerne. For det er ikke fordi sygdommen ikke erindres, og den ikke bliver tilskrevet betydning, og med hensyn til vaccinen ville dette også have sin relevans i nutiden (jf. læreplanens krav). Vaccinen var allerede dominerende når kopper endeligt blev erindret i en europæisk-historisk kontekst. En nutidig strukturel generindring som resultat af COVID-19 ser fra vores interviews ud til at have styrket denne allerede eksisterende erindring af kopper, som nu ser ud til at foregå på mindst en social skala, indtil videre uden for gymnasiets sociale arena.

Hvor koppevaccinen er dominerende i interviews, er det demografiske kollaps i Amerikas indfødte befolkning ingen steder bragt op, hverken blandt elever eller lærere, selv i tilfælde hvor interviewer fiskede efter det.²⁷⁵ Dette kan til dels skyldes den nutidige strukturelle generindring om vaccinen, hvor dette, mere globale aspekt af kopper, så at sige er blevet “sorteret fra” i erindringen om sygdommen, måske pga. manglende social relevans,

²⁷³ Transskript s. 25

²⁷⁴ Direktivet af 1906 er her lidt en undtagelse, selvom den ikke udelukker tid før 1750, i læreplanen af 2005 havde også visse ret rigide liste af kernestofsemner, men herindenfor var der som tidligere nævnt for det meste også ret brede muligheder.

²⁷⁵ Transskript s. 7 (kun delvist interviewer skulle have holdt på); delvist s. 18; s. 83

i forhold til vaccinen. Med andre ord kan der være tale om *structural amnesia*, for som det tidligere er beskrevet: idet der huskes, bliver der samtidigt glemt. For eleverne ser glemslen også ud til at være et produkt af, at erindringsprocessen i høj grad er meget lokal af natur, idet den i flere tilfælde foregår indenfor familien. Dermed kan de mere global-historiske aspekter blive glemt, selvom koppevaccinen og vacciner som helhed, både nu og i fortiden, også har et globalt aspekt og relevans. Dermed ville der ikke være det store spring mellem at se vaccinen i et globalt aspekt, til at se sygdommen i et globalt aspekt, men det ser ud til at vaccinen, fremfor selve sygdommens effekt, fylder mest i erindringen for nutidens aktører i gymnasieskolen.

I de undersøgte lærebøger er kopper i global sammenhæng erindret vekslende, og selv når der dækkes europæernes møde med de indfødte amerikanske kulturer, er det ikke altid at kopper, eller for den sags skyld hele det demografiske kollaps, bliver beskrevet. I Munchs udbredte lærebøger får kopper og det demografiske kollaps ingen rolle i forbindelse med spaniernes erobring af Mellem- og Sydamerika. I lærebogen fra 1908, som nævnte koppevaccinen, skrives der eks. at det lykkedes Cortés at vinde til trods for den meget lille styrke, alligevel er kopper eller sygdomme ikke nævnt i denne forbindelse.²⁷⁶ Dette kan imidlertid skyldes kravet om fokus på tiden efter 1750 i Europa og Norden, men et lignende mønster går igen i Munch og Müller fra 1943, hvor beskrivelsen af hele erobringen stort set er begrænset til: "*Fernando Cortez grundlagde det spanske Herredømme i Mejico, og spanieren Pizarro erobrede Peru.*".²⁷⁷ Årsagen til spaniernes succes tilskrives i stedet bl.a. deres "krigsmidler" og i andet bind af samme udgave, erindres koppevaccinen.²⁷⁸ I den 15. udg. af samme værk (1961), ses samme tendens (selvom "Mejico" nu staves med X).²⁷⁹ Heri er det demografiske kollaps i Amerika tydeligvis nedprioriteret, og det tilskrives ikke nogen umiddelbar betydning for europæernes erobring af Amerika, selvom koppevaccinen er erindret. Dette betyder dog ikke at kopper og det demografiske kollaps ikke erindres i første halvdel af 1900-tallet. I Møller og Busk (1911) tilskrives kopper eks. mange "stammers" død, hvorfor det var nødvendigt med import af slaver fra Afrika,²⁸⁰ og ligeledes skriver andre bøger

²⁷⁶ Munch, 1908 (nr. 3), s. 37-38; 362

²⁷⁷ Munch & Müller, 1943 (nr. 11), s. 142

²⁷⁸ Munch & Müller, 1946 (nr. 15), s. 92

²⁷⁹ Munch, 1961 (nr. 21), s. 141-142

²⁸⁰ Møller & Busk 1911 (nr. 5)

helt op til start 70'erne om, at de indfødte ikke egnede sig som slaver, men ikke hvorfor.²⁸¹ Udeladelser af detaljer om det demografiske kollaps kunne skyldes *humiliated silence*, men taget i betragtning af, at der i samme periode ikke bliver lagt fingre imellem med hensyn til slaveri og grusomheder, virker dette som helhed ikke umiddelbart til at være tilfældet.²⁸² I og med at P. Munchs lærebog indtil 60'erne var den klart mest brugte bog for verdenshistorie i gymnasieskolen, er det klart at erindringen om kopper i den periode må have centreret sig om vaccinen, da ingen af de undersøgte udgaver har inkluderet det demografiske kollaps i forhold til kopper.²⁸³

Selvom den store mængde døde blandt de mesoamerikanske folk er nævnt i første halvdel af 1900-tallet, tilskrives det demografiske kollaps og kopper først større historisk betydning i 1971, i de undersøgte bøger. Her erindres det dog i forbindelse med det nordamerikanske folkefærd, som en del af én ud af tre faser, som lå til grund for deres endeligt og europæisk dominans: "*alle indianere blev fordrevet eller dræbt ved krige, slavetogter, koppepidemier og whisky*".²⁸⁴ Samme værk dækker også Cortés' og Pizarros erobringer, og inddrager de skattelister Bollet nævnte blev benyttet til at bestemme omfanget af det demografiske kollaps, dog nævnes det demografiske kollaps og kopper ikke.²⁸⁵ Efter 1971 begynder epidemiske sygdomme dog at få en større rolle som kausalitet for mesoamerikanske kulturers endeligt. Kopper var dog ikke den eneste dødelige sygdom for de mesoamerikanske kulturer, og derfor får den heller ikke altid hovedrollen. I 1982 skriver Haue i et afsnit om den sorte død og overførslen af sygdomme mellem kontinenter eks.: "[...] *ligesom europæerne gjorde i forbindelse med opdagelsen af Amerika, hvor følgerne var mindst ligeså slemme som de, den sorte død forvoldte*".²⁸⁶ Her sættes det demografiske kollaps på højde med en af de mest erindrede aspekter af den sorte død, og får derigennem også tildelt en forholdsvis høj historisk vigtighed, sammenlignelig med den meget erindrede sorte død. Kopper er pr. navns nævnelse dog ikke at finde her, hvilket også er tilfældet i Nielsen et al. (1993), som beskriver resultatet af mødet med den nye verden som "[...] *største*

²⁸¹ Balling et al. 1968 (Nr. 27), s. 345; Bjerg et al. 1970 (nr. 32), s. 191;

²⁸² Møller & Busk, 1911 (nr. 5) s. 142 ; Holt, 1940 (nr. 8), s. 116; Balling et al. 1968 (nr. 27), s. 345; Bjerg et al. 1970 (nr. 32), s. 191; Lund, 1974 (nr. 38), s. 19;

²⁸³ Munch 1908 (nr. 3) s. 37-38, Munch & Müller 1943 (nr. 11), s. 142, Munch & Müller 1946 (nr. 15), s. 92, Munch 1961 (nr. 21), s. 141-142

²⁸⁴ Bach & Baunsgaard, 1971 (nr. 33), s. 109

²⁸⁵ Ibid, s. 24-26

²⁸⁶ Haue, 1982 (nr. 45), s. 227 (Samme citat som i Pest afsnittet)

demografiske katastrofe i menneskehedens historie".²⁸⁷ Her er bl.a. kopper dog indforstået, da sygdommen nævnes i samme forbindelse andetsteds henne.²⁸⁸ At fremhæve det demografiske kollaps uden eksplicit at nævne kopper er noget der går igen i flere bøger.²⁸⁹ Heriblandt Helles et al. hvor mange årsager bag aztekernes nederlag nævnes (hvor sygdomme nævnes til sidst), og hvor der også nævnes at sygdomsepidemierne var hovedfaktor for, at afrikanske slaver skulle importeres.²⁹⁰ Sygdomme som årsagen til slaveimport udpeges også i bl.a. Essinger et al. 1987, hvor det dog er mæslinger og influenza der fremhæves frem for kopper.²⁹¹ I ingen af disse er kopper nævnt, formentlig pga. den ikke var den eneste sygdom der hærgede, og den er derfor indforstået. Som teknikalitet er det også 'nemmere' for forfatteren at nævne "plaget af sygdom" osv., når det ikke kun var enkelte sygdomme der var tale om, men i stedet en hel række af sygdomme. Grundet vores kriterier for optælling af linjer, er disse ikke en del af statistikken, og det skal siges, at havde kriterierne været mindre stramme, havde der været et større gennemsnit fra ca. 70'erne og frem. Når det så er sagt er det relativt ofte, at kopper fremhæves som hovedansvarlig. I Ahle og Madsen (2006) udtales det at "*Den egentlige årsag til indianerrigernes fald var primært europæernes sygdomme[...]*" og her er kopper erindret som en af europæernes medbragte sygdomme, og de store mængder af dødsfald erindres i forbindelse hermed.²⁹² Omvendt erindres koppevaccinen slet ikke i forbindelse med 1700-1800-tallet, hvor befolkningsstigning blot tilskrives "[...] *forbedret sundhedstilstand i befolkningerne*",²⁹³ og lige i dette tilfælde er prioriteringen fra start 1900-tallet vendt på hovedet.

Årsagen bag hvorfor det lige netop er 1971, at det demografiske kollaps begynder at blive tildelt historisk vigtighed, kan være på baggrund af den kampagne som blev ført mod kopper, startende i 1967 og sluttende 1980.²⁹⁴ Med udsigt til koppers udryddelse kunne det være begyndt at blive relevant for lærebøgerne igen at kigge på sygdommens ødelæggelser.

²⁸⁷ Nielsen et al. 1993 (nr. 57), s. 172.

²⁸⁸ Ibid. s. 199

²⁸⁹ Helles et al. 1996 (nr. 59), s. 102 - s. 105 er det skarlagensfeber og mæslinger, der erindres; Frederiksen, 2019 (nr. 74), s. 52 - I første omgang nævnes kopper ikke, men bliver i stedet knyttet til dødsfald på caribiske øer i stedet.

²⁹⁰ Helles et al., 1996 (nr. 59), s. 102

²⁹¹ Essinger et al. 1987 (nr. 51), s. 110

²⁹² Ahle & Madsen, 2006 (nr. 62), s. 40

²⁹³ Ibid. s. 58

²⁹⁴ "KOPPER OG KOPPEVACCINATION" Konsulteret 16. maj 2021 <https://www.ssi.dk/-/media/arkiv/dk/aktuelt/nyhedsbreve/epi-nyt/2001/2001-pdf/epi-nyt---2001---uge-46.pdf?la=da> s. 1

Her bliver fokus primært lagt på det værste eksempel, fremfor i europæisk kontekst, da erindringen om vaccinen her var dominerende, formodentligt pba. koppers manglende relevans i Europa. I så fald er dens indtog i den nye verden også erindret på baggrund af vaccinen, da det at fremhæve sygdommens ødelæggelser giver vaccinen mere betydning. På den anden side har kopper som sagt ikke altid en rolle, når det demografiske kollaps erindres, og hvis specifikt koppers udryddelse skulle have fremprovokeret dette fokus, burde kopper i så fald ikke have en mere konsistent plads? Det mest konsistente der er erindret af kopper som helhed i gymnasiet er derfor dens kur: vaccinen. Her skal man have in mente, at kopper er erindret forholdsvis lidt, i forhold til pesten, og at det i nutiden ser ud til at være påvirket af erindring fra andre sociale arenaer, som igen kan være påvirket af den nutidige vaccinedebat på et kollektivt niveau.

Den Spanske Syge - den glemte epidemi?

Den 7. juli 1918 blev Danmark ramt af influenzaepidemien, den spanske syge.²⁹⁵ I de efterfølgende måneder, blev denne epidemi i hovedstadens presse beskrevet, både med bekymringer og frygt, men også med uforståenhed og utilfredshed.²⁹⁶ I Folketinget blev sygen også diskuteret, hvor nogle af de samme elementer går igen. Lukningerne bliver diskuteret den 24. oktober, hvor folketingsmedlem Albert Stilling foreslår yderligere lukninger, som man dagen forinden havde vedtaget.²⁹⁷ Fire dage senere, den 28. oktober, bliver epidemiens alvorlighed og indtog i militæret bragt op, hvor folketingsmedlem Nørskov udtaler: "*Smitsomme Sygdomme raser blandt Soldaterne, og det er slet ikke saa faa Forældre, der har sendt deres raske Søn af Sted som Soldat, men faaet ham hjem som Lig*".²⁹⁸ Dette bliver efterfølgende suppleret af den daværende forsvarsminister, som vi allerede har stiftet bekendtskab med; P. Munch, som den 29. oktober beskriver smitte- og dødstallene på kasernerne.²⁹⁹ Danmark og især København var i oktober måned 1918 hårdt ramt, hvor sygdommen ændrede befolkningens dagligdag (figur 2.1, bilag 2). Store dele af befolkningen

²⁹⁵ Social-Demokraten 7/7-1918

²⁹⁶ Eks. Social-Demokraten 22/10-1918 & Berlingske 24/10-1918

²⁹⁷ Rigsdagstidende, *Folketinget I*, 694

²⁹⁸ Ibid., 1072-1073

²⁹⁹ Ibid., 1163-1167

oplevede deres værste mareridt komme til live, mens forvirringen omkring sygdommen og dens omfang lammede lægestanden og hospitalerne i perioden.

På verdensplan slog den spanske syge totalt set flere ihjel (estimeret i alt ca. 50 mio.) end den sorte død gjorde på sit højdepunkt.³⁰⁰ Dette er selvfølgelig et produkt af, at befolkningstallet var langt højere i start 1900-tallet, end det var i middelalderen, og andelen af befolkningen som omkom til spansk syge, var ikke nær så høj. Danmark blev yderligere ikke nær så hårdt ramt som under pesten (mellem 15.000-18.000 dødsfald til spansk syge).³⁰¹ Med hensyn til gennemslagskraft og tydelighed i samfundet var den derfor ikke sammenlignelig med pesten, men den spredte sig til gengæld verdenen over, og er meget tættere på os i tid, hvilket potentielt kunne fremme dens erindringsmæssige betydning. Den spanske syge hærgede i flere bølger, mens 1. verdenskrig var ved at nå sin slutning og under de efterfølgende fredsforhandlinger fra 1918-1921. Denne årrække er derfor hvad vi anser for den relevante tidsperiode, som sygdommen kan erindres i forbindelse med. I denne periode var sygen en større dræber end 1. verdenskrig havde været, hvor især anden bølge af sygen krævede mange ofre, også i Danmark.³⁰² Trods dens navn kan de første tilfælde spores tilbage til amerikanske militærlejre, specifikt en militærbase i Kansas i marts 1918.³⁰³ Derfra spredte den sig bl.a. via troppetransportskibe til resten af verdenen, også helt ude i de fjerneste afkroge, da den som en influenza er blandt de mest smitsomme sygdomme i verdenen.³⁰⁴ Under normale omstændigheder er det typisk de ældre eller dem med svækket immunforsvar, som dør af influenza, men den spanske syge var en undtagelse til dette, hvor særligt de unge i alderen 25-29 havde høj dødelighed.³⁰⁵ Det formodes i nutiden, at dette skyldes en såkaldt cytokinstorm, som grundlæggende betyder at deres immunforsvar, i kampen mod influenzavirus, fylder de influenzaramtes lunger med væske. Den spanske syge

³⁰⁰ Trier, *Angst og Engle*, s. 7

³⁰¹ Ibid., s. 7; 11-24

³⁰² Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 186; Trier, *Angst og Engle*, s. 17; Varberg & Duedahl, *Den fjerde rytter*, s. 216; Steen Lauge Knudsen, *Den glemte sygdom: Influenzaepidemien eller den spanske syge i Danmark 1918-1919 en kildekritisk undersøgelse*, Saxo instituttet, Københavns universitet, 2010 - kan også ses i antallet af smittede kontra døde i militæret (P. Munch i Rigsdagstidende, *Folketinget I*, sp. 1164-1165): 1. bølge: 12000 smittede, 37 døde. 2. bølge: 739 smittede, 49 døde anno 28/10-1918.

³⁰³ Dens navn er et produkt af, at influenzaen først blev omtalt i den spanske presse, som var neutrale i krigen og derfor ikke var under samme censur, som forhindrede omtale om sygen i andre krigsførende lande - Bollet, *Plagues and poxes*, s. 103-105

³⁰⁴ Eberhardt, *Verdenshistoriens største epidemier*, s. 185

³⁰⁵ Ibid., s. 185-187

formerede sig hurtigere end den kunne blive bekæmpet, og det var derfor de unges stærke immunforsvar, som endte med at dræbe dem.³⁰⁶

Selvom den spanske syge i dag har begrænset plads siden 1. verdenskrigs afslutning,³⁰⁷ var det absolut ikke fordi den spanske syge i en dansk kontekst var uomtalt i samtiden. Vi har i et projekt fra 2020 arbejdet med den spanske syge og medierne i dens samtid, hvor vi undersøgte, hvorvidt medierne påvirkede de centrale myndigheder og politikerne til at agere i forhold til den spanske syge.³⁰⁸ Heri undersøgte to dagblade over en 10 måneders periode, og herudfra lavedes en statistisk oversigt over, hvor ofte den spanske syge blev nævnt og i hvilken sammenhæng.³⁰⁹ I dette arbejde var det bemærkelsesværdigt at se, at sygen i høj grad var oppe i medierne, men som helhed sjældent fik førsteprioritet som nyhed, som det ses i figurerne i bilag 2. Den spanske syge var derfor ikke ignoreret i samtiden, men heller ikke den primære bekymring i perioden.³¹⁰

Jf. figur 3 er den spanske syge totalt set den tredje mest erindrede sygdom i gymnasieskolen, lige efter kopper, men langt størstedelen af denne andel er først blevet en del af lærebøgerne for ganske nyligt. Som det ses i figur 7 nedenfor, er den spanske syge kun nævnt 8 ud af de i alt 40 gange, hvor vi forventede at kunne se den, hvilket er den laveste rate af nævnelser af alle de fire kvalitativt inddragne sygdomme:³¹¹

³⁰⁶ Ibid., s. 187

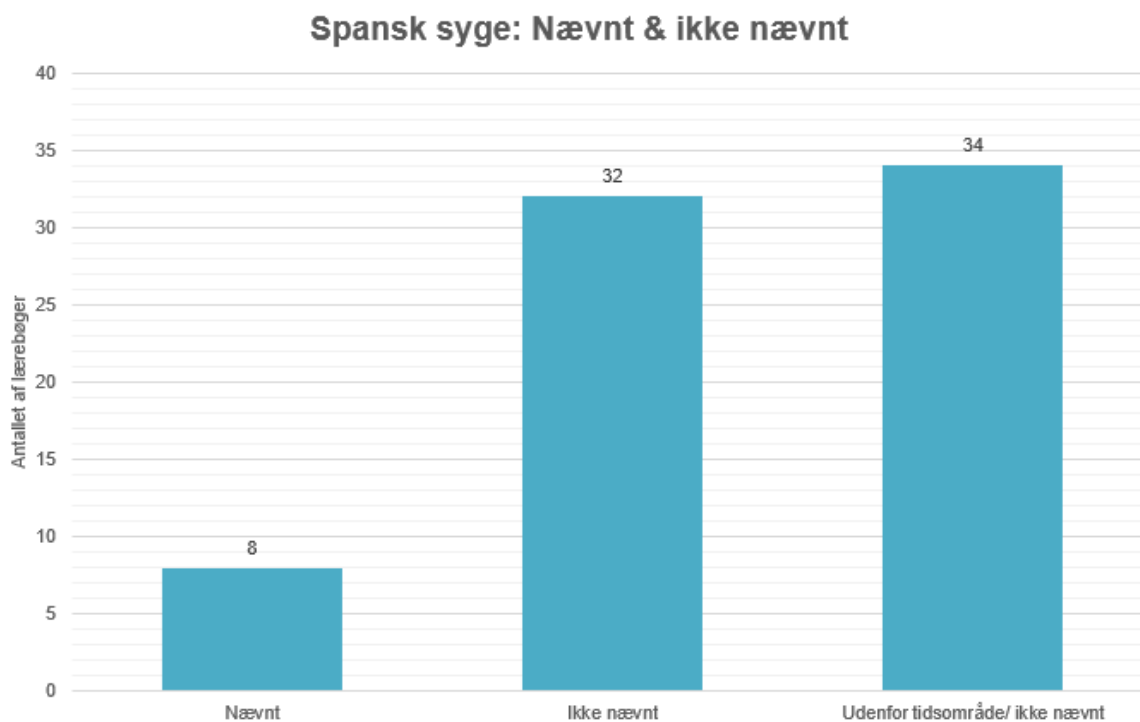
³⁰⁷ Til trods for at der er kommet lidt større fokus på den spanske syge de sidste par årtier: Trier, *Angst og Engle*, s. 7; Phillips, "Second opinion...", s. 789

³⁰⁸ Udgivet semesterprojekt af Mads B. Christensen & Mads L. Christensen, Aalborg universitet, 2020 [ikke udgivet].

³⁰⁹ De to dagblade var på hver sin side af det fordelingspolitiske spektrum, og den 10 måneders lange periode gik fra d. 1. juli 1918 - 30. april 1919 tilsvarende de såkaldte 2 første bølger af den spanske syge, Jf. Trier, *Angst og Engle*, s. 17

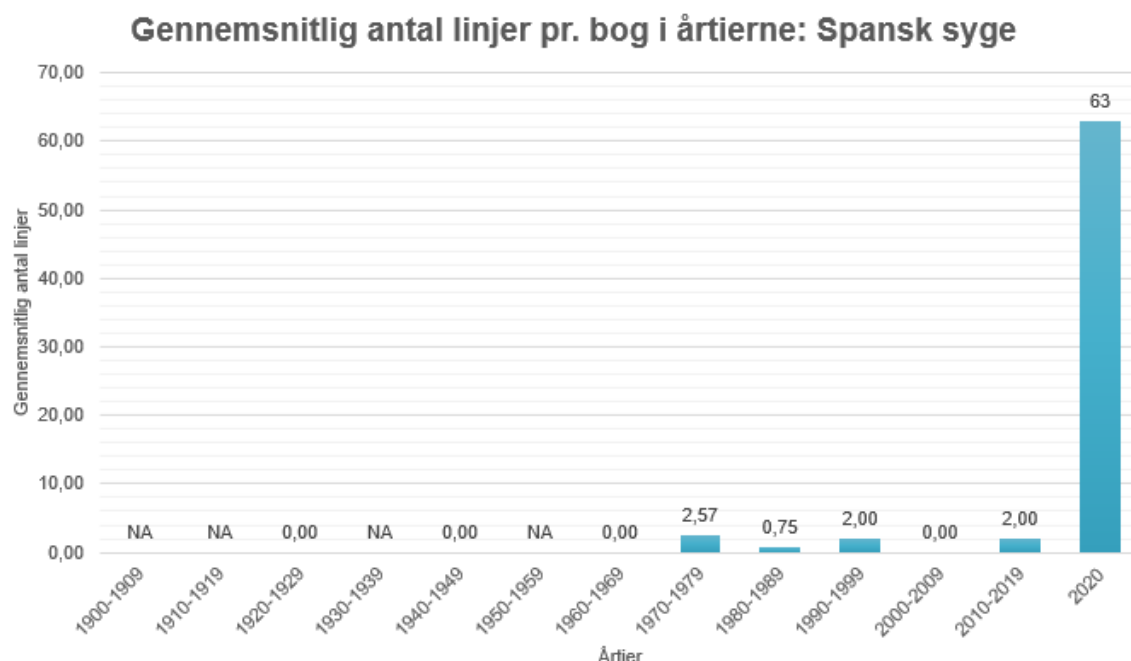
³¹⁰ Se eks. Forsiden for hhv. Social-demokraten og Berlingske d. 24. oktober 1918, som for begge aviser var blandt de dage med mest mediedækning af den spanske syge over den 10 måneder lange periode. Oktober var yderligere den hårdest ramte måned i København mht. spansk syge. Trods dette er forsiden prydet med nyheder om 1. verdenskrig.

³¹¹ Kun overgået af malaria, som kun blev nævnt 6 ud af i alt 71 gange man kunne forvente at se den. Givet malaria har den største tidsperiode, hvor den er vurderet relevant. Se figur 1.3 bilag 1.

Figur 7: antallet af gange den spanske syge er nævnt (uanset længde) og ikke nævnt, af de i alt 74 undersøgte gymnasiebøger siden 1903. 4 af bøgerne er fra før 1918 og af bøgerne dækker en periode hvor spansk syge ikke er vurderet relevant (indgår begge i "udenfor tidsområde"). Spansk syge nævnes ingen steder, hvor den ikke var vurderet relevant.

Dette er vel og mærke til trods for, at sygdommen totalt set slog flere ihjel end pesten, og epidemien er langt tættere på os i tid. Ser vi på opdelingen af gennemsnitlige antal linjer pr. bog fordelt på årtier, er det klart at se, at den spanske syge i næsten hele perioden konsistent er udeladt. Derudover er mængden af de gennemsnitlige antal linjer endnu lavere end kopper, indtil 2020 (hvilket er et særligt tilfælde vi kommer ind på):

Figur 8: Gennemsnitlige antal linjer dedikeret til spansk syge pr. bog pr. årti. Tæller først fra 1920'erne da bøger fra 1910'erne senest er fra 1911. I 1930'erne og 50'erne havde vi ingen bøger der dækkede en periode vurderet relevant for den spanske syge. Gennemsnittet i 1920'erne og 2020 består af kun én bog.

Ser vi på det procentmæssige forhold mellem antal af gennemsnitlige linjer pr. bog pr. årti for alle syv sygdomme (figur 1.7, bilag 1), ser vi at den ligeledes har en forholdsvis lille rolle indtil 2020. Det samlede antal linjer af erindring er, med undtagelse af 2020, meget lav, hvilket vidner om relativ stor glemsel igennem næsten hele perioden, hvor sygen, jf. de bøger vi har undersøgt, først begynder at blive erindret i 1970'erne. Her er det værd at have det forholdsvis lave antal bøger, vi har til at dække bestemte årtier, in mente (hvor nogle slet ikke har relevante bøger). Det samme mønster ses dog i et bedre repræsenteret årti (60'erne), hvorfor det indikerer, at det også kan have været tilfældet for 20'erne, 30'erne, og 50'erne.

Den første lærebog vi har efter den spanske syges rasen er fra 1925 (Schjøth & Lange, nr. 6), hvilket er blot ca. fem år efter den spanske syges ophør, hvilket kan gøre den relevant både for historie og samfundskundskab. 1. verdenskrig er i overensstemmelse hermed medtaget i bogen i ret detaljeret form. I dette afsnit er den spanske syge dog ingen steder medtaget, tværtimod fortælles det om England under krigen at "*Vejen over Havet havde hele Tiden staaet aaben; Sundhed og Næringsliv havde ikke lidt ubodeligt*",³¹² hvilket ikke blot udelader den spanske syge, men næsten taler imod dens eksistens. Det er ikke fordi bogen

³¹² Schjøth & Lange, 1925 (nr. 6), s. 164

ikke kommer ind på sygdomme, da både kolera (krimkrigen) og koppevaccinationen er inddraget, i forbindelse med *lessons learned* og sundhedsvidenskabelige fremskridt.³¹³ Spansk syge ser her ud til klart at være nedprioriteret, til fordel for 1. verdenskrig, men det er bemærkelsesværdigt at spansk syge er så nedprioriteret, at den ikke engang fordrer en nævnelse. Dette kan også skyldes at lige denne bog ser ud til at have et meget optimistisk syn på lægevidenskab og udviklingen i sundhed. I denne fortælling passer 'den spanske fiasko' ikke ind, da lægevidenskaben i samtiden var helt på bar bund og intet kunne stille op. Historikern Alfred W. Crosby udtrykker situationen godt:

*"They were in the position of looking for an invisible needle in a haystack crowded with visible needles and of not knowing that the visible needles were not what they were seeking."*³¹⁴

Kombineret med dette, ved vi fra ovenstående, at den spanske syge i dens samtid ganske vist blev omtalt, men i stor grad fik fratrækt plads i aviserne til fordel for 1. verdenskrig, fredsslutningerne og dens eftermæle.³¹⁵ I forlængelse heraf kan man se, at der allerede i samtidens presse i København ser ud til at være en glemselsproces i gang. Antallet af indlæg i avisen om sygen falder relativt hurtigt, til trods for at smittetrykket på månedsbasis var sammenligneligt i København i både november, december og januar.³¹⁶ Der kan derfor potentielt være tale om en glemsel som resultat af *humiliated silence*, i form af lægevidenskabens fiasko, og glemsel som resultat af at andet materiale ganske simpelt er vurderet vigtigere, i.e. *forgetting as annulment*.

I 40'erne ser vi ligeledes den spanske syge blive frasortet i lærebøgerne til fordel for 1. verdenskrig, bl.a. af den mest udbredte bog om verdenshistorie i tiden: Munchs & Müllers verdenshistorie (1946, nr. 15). Bogen vi har er 9. udg., og selv her er sygdommen ikke nævnt, og der er derfor ikke grund til antage, at det har stået i nogle af de tidligere udgaver af Munch alene. Her bliver sundhedskonsekvenserne af krigen dog adresseret: "*Til tabene paa Valpladserne kom den civile befolknings tab ved sygdom og underernæring.*", men der

³¹³ *ibid.* s. 116; 166

³¹⁴ Crosby, *America's forgotten pandemic* s.266

³¹⁵ Se bilag 2, figur 2.4a-b

³¹⁶ Se bilag 2, figur 2.1; 2.3 samt figurerne 2.5a-b; 2.7a-b; 2.8a-b og 2.9a-b

uddybes i denne forbindelse ikke yderligere.³¹⁷ Den spanske syges udeladelse bliver dog særligt tydeligt mod slutningne af bogen, hvor der er dedikeret flere kapitler til at beskrive de demografiske udviklinger under og efter krigen, og spansk syge er fuldstændigt udeladt herfra.³¹⁸ Den spanske syge er her udsat for en gevaldig nedprioritering, da den ikke engang er erindret i forbindelse med demografiske forhold omkring krigen, så der er ikke blot tale om, at de mere "civile" aspekter er frasorteret for at gøre plads til de globale politiske aspekter i 1. verdenskrig. Dette er særligt interessant, da vi ved, at P. Munch som forsvarsminister skulle stå på mål for de syge soldater i den danske sikkerhedsstyrke i folketetinget.³¹⁹ Til trods for at han personligt havde været meget opmærksom på sygen i dens samtid, er den næsten fuldstændigt glemt i hans udbredte lærebøger, og dermed umiddelbart også i gymnasieskolen i perioden. Munch kan have udeladt det, netop fordi han som forsvarsminister var ansvarlig for sygens hærgen i sikkerhedsstyrkerne, men hvorvidt dette har påvirket den glemsel, der i lærebøgerne fortsatte i de næste par årtier er umiddelbart ikke til at vide.

I lærebøger helt op til og med 60'erne, som vi har haft adgang til, ses et lignende mønster. Hvor 1. verdenskrig beskrives er det eks. kvinders stemmeret, selve krigens forløb/omkostninger, samt gullaschbaroner og økonomiske forhold, der erindres, mens den spanske syge forbliver unævnt i samtlige lærebøger.³²⁰ Den spanske syge ser nærmest konsekvent ud til at være nedprioriteret, umiddelbart som resultat af *forgetting as annulment*, da lærebøgerne prioriterer andre aspekter af 1. verdenskrig, både i dansk og global kontekst. Det første sted vi støder på, hvor det overhovedet er erindret, er i en verdenshistorie fra 1970 (Bertelsen & Hæstrup), hvor det er dødstallene som bliver erindret, i sammenligning med 1. verdenskrigs dødstal.³²¹ Generelt set er det fra 70'erne og frem, typisk dødstallene der bliver erindret i forbindelse med den spanske syge, fremfor forholdene omkring den eller hvor den kommer fra.³²² Denne erindring af dødstallene kan på mange måder sammenlignes med erindringen af pesten, hvor denne også typisk bliver erindret

³¹⁷ Munch & Müller, 1946 (nr. 15), s. 222

³¹⁸ ibid. s. 281-295

³¹⁹ Rigsdagstidende, *Folketinget I*, 1163-1167

³²⁰ Eksempelvis Holt, 1942 (nr. 9), s. 155-156; Clausen, 1946 (nr. 14), s. 64-72; Arentoft, 1960 (nr. 18), s. 157-184. Med det forbehold, at vi har haft et begrænset antal lærebøger indtil og med 50'erne.

³²¹ Bertelsen & Hæstrup 1970 (nr. 30), s. 16

³²² Bertelsen & Hæstrup, 1970 (nr. 30), s. 16; Rude et al. 1973 (nr. 36), s. 6, 102 & 142; Priisholm 1982 (nr. 52), s. 28; Nielsen 1996 (nr. 60), s. 86 & 147; Mortensen et al. 2014 (nr. 69), s. 82

gennem dødstallene, men hvor forskellen her selvfølgelig er, at pesten slog en langt større andel af Europas befolkning ihjel, end den spanske syge gjorde. I en global kontekst er det også dette aspekt, kopper er erindret for, og noget tilsvarende har den spanske syge ikke, selvom den totalt set slog en sammenlignelig mængde mennesker ihjel, hvis ikke flere.

Selvom den spanske syge begynder at blive erindret fra 70'erne, er dette stadig på et relativt begrænset niveau i forhold til både kopper og pesten. Adskillige bøger fra 70'erne og frem nævner ikke sygen, til trods for at de dækker en relevant tidsperiode.³²³ Et eks. der vidner godt om sygens tilbageholdende placering i gymnasieskolens erindring er i Rasmussen et al., hvor den spanske syge kun bliver omtalt i beskrivende tekst til en illustration af et lazaret.³²⁴ Den spanske syge er dermed nedprioriteret, men trods alt ikke helt udeladt af forfatteren. I teksten erindres den store mængde døde, men også hvorfra sygen kom, og der lægges ikke fingre mellem samtidens lægevidenskabs manglende viden. Slutteligt viser læreplanernes nyere krav om relation til nutidens sig, i og med der slutteligt er bemærket: *"Influenza-epidemier er stadig en stor udfordring, men vaccination kan dog i dag beskytte de mest udsatte"*.³²⁵ For enkelte af bøgerne skyldes udeladelsen formentligt, at perioden omkring 1. verdenskrig får dedikeret en begrænset mængde plads til sig som helhed.³²⁶ Ligesom med kopper er der også eksempler på at sygdommen henvises til, uden direkte at blive nævnt. Eks. skriver Bryld, at de civile tab under 1. verdenskrig først og fremmest var pga. *"[...]sult og voldsomme sygdoms-epidemier - hyppigst influenza efterfulgt af lungebetændelse."*, hvilket er en klar henvisning til den spanske syge.³²⁷ Ligeledes henvises det til i Grubb et al., hvor krigens ofre erindres: *"omkring 9 millioner soldater faldt, og sammen med ofre for epidemier og sult kommer det samlede antal døde som følge af første verdenskrig op på 25-30 millioner."*³²⁸ Selvom sygen ikke nævnes direkte i disse to eksempler, erindres den ligeledes i forbindelse med det store antal døde. Havde disse talt med i vores optælling

³²³ Bjerg et al. 1970 (nr. 32); Lund 1973 (nr. 37); Adrian & Jensen 1974 (nr. 40); Andersen 1978 (nr. 41); Lund 1979 (nr. 42); Engberg 1982 (nr. 43); Busck 1982 (nr. 44); Haue et al. 1983 (nr. 48); Kühle 1987 (nr. 50); Essinger et al. 1987 (nr. 51); Horstbøll et al. 1989 (nr. 55); Haue et al. 1993 (nr. 56); Kühle 1996 (nr. 58); Bryld 2002 (nr. 61); Ahle & Madsen 2006 (nr. 62); Bryld 2007 (nr. 63); Grubb et al. 2008 (nr. 64); Hansen et al. 2010 (nr. 65); Frederiksen et al. 2010 (nr. 66); Smitt & Vollmond 2015 (nr. 71); Kühle 2015 (nr. 72).

³²⁴ Rasmussen et al. 2014 (nr. 68), s. 221

³²⁵ ibid.

³²⁶ Grubb et al. 2008 (nr. 64); Kühle, 2015 (nr. 72), s. 47-49

³²⁷ Bryld, 2007 (nr. 63), s. 45

³²⁸ Grubb et al., 2008 (nr. 64), s. 146

havde gennemsnittet ganske vist set lidt anderledes ud, men ikke betydeligt, da disse er de eneste to eksempler vi er stødt på, hvor der refereres så kraftigt til sygen, uden den nævnes.

At den spanske syge, jf. vores empiri, først begynder at blive erindret i nogen som helst størrelsesorden i 70'erne falder sammen med to ting. For det første er udryddelsen af kopper i fuld sving i denne periode, og den spanske syge kan i den forbindelse blive generindret, som følge af en ny social relevans. Spansk syge kobles dog kun i ét tilfælde til vaccination i de undersøgte lærebøger, og dette var først i 2014 (Rasmussen et al.), og her er der tale om vacciner mod influenza som helhed, til "udsatte" som modsat den spanske syge primært er ældre og svage. Dertil kommer også det faktum, at der aldrig blev fundet en 'kur' eller vaccine til spansk syge, så den kan ikke erindres i samme forstand som kopper bliver i en europæisk kontekst. Så selvom det kan skyldes det store skridt indenfor verdenssundheden, virker det usandsynligt, i hvert fald som primær katalysator. For det andet falder denne pludselige (og beskedne) erindring sammen med, hvad Howard Phillips udpeger som værende starten af den "første bølge" af historieskrivning indenfor den spanske syge (fra 70'erne til 90'erne).³²⁹ Jf. Phillips forsøgte historikere her blot at kortlægge hvad der skete, og hvorvidt det overhovedet var historiske vigtigt. I samme årti udkom det nok første store redegørende oversigtsværk/fortælling om den spanske syge, Richard Colliers *Plague of the spanish lady The influenza Pandemic of 1918-1919*, fra 1974. At den spanske syge så småt begyndte at fylde mere i den historiske videnskab, kan forklare at den begynder at dukke op i danske gymnasiebøger i samme periode, men dens meget beskedne rolle vidner ikke just om en stor effekt i gymnasieskolen som helhed. Årsagen til den spanske syges udeladelse i så stor en del af lærebøgerne, indtil vores eksempel i 2020, kan skyldes at den mangler visse aspekter og kulturelle manuskripter, som pest og kopper ser ud til at blive erindret ud fra og i gymnasieskolen. Den slog ikke nær så stor en andel af befolkninger ihjel i Europa som pesten, og var ikke skyld i større demografiske kollapse for store riger ligesom kopper. Dertil kommer også, at den ikke kan huskes for nogen kur, og at der samtidigt har fundet begivenheder sted, som lærebøgerne langt hen af vejen vurderede mere betydningsfulde. Slutteligt har den spanske syge kun fulgt mennesket i meget kort tid, sammenlignet med kopper og pest, som har fulgt mennesket i århundreder. Selvom pesten og kopper i gymnasieskolen for det meste erindres i forbindelse med specifikke perioder, har de haft mulighed for at have en større

³²⁹ Phillips, "Second opinion...", s. 790; 800

tilstedeværelse i en social og/eller kollektiv bevidsthed, og dermed bedre chance for at udvikle kulturelle manuskripter i gymnasieskolen.

Den absolut mest omfattende og detaljerede beskrivelse, vi har, af den spanske syge findes i den ene lærebog, som er udgivet i 2020, hvor der er dedikeret et 63 linjer langt underafsnit med dertilhørende illustrationer, næsten udelukkende til den spanske syge.³³⁰ Dette kunne imidlertid blot tilskrives tilfældigheder, hvis det ikke var fordi bogen selv gjorde meget klart, hvorfor den spanske syge er inddraget i så stor en grad:

*"I 1920 klingede viruspandemien af i Danmark og i resten af verden og gik nærmest i den historiske glemmebog, indtil COVID-19-pandemien ramte verden i 2020. Den spanske syge er stort set fraværende i alle undervisningsbøger til historie, til trods for at 50 millioner mennesker døde af sygdommen [...]. Hvorfor tror du, at den spanske syge indtil idag har spillet så lille en rolle i vores historiebevidsthed?"*³³¹

Det står ganske klart, at dette er et resultat af en strukturel generindring, og at erindringen om den spanske syge heri derfor skal knyttes til den nuværende sundhedssituation. Dermed har den spanske syge nu fået dedikeret større historisk vigtighed, selvom den i bogen ikke umiddelbart tjener som nogen kausalitet bag noget i eftertiden. Dette er selvfølgelig et produkt af den nutidsrelevans, der kræves af den gældende læreplan, og en problemløsende tilgang er også at spore i teksten, som leder eleven til at tænke over deres egen historiebevidsthed. Dette stemmer også overens med den fungerende læreplan, men betyder også at den spanske syge her nærmest paradoksalt erindres som værende glemt. Ud over ovenstående erindres 1. verdenskrig selvfølgelig også, men det er første gang, vi ser sygen få så meget plads. Som det angår i citatet ovenfor, fylder antallet af døde også i erindringen her, men derudover også hvordan den kom hertil, hvor mange bølger den kom i, hvor høj dødelighed, hvor hårdt sundhedspersonalet var ramt, samt læger og myndigheders desperate forsøg på at inddæmme smitten med bl.a. restriktioner. Alle sammen aspekter der trækker tydelige tråde til i dag. Hvis denne lærebog er nogen indikation for COVID-19's effekt på erindringen om den spanske syge, vil den spanske syge i fremtiden få en betydeligt større rolle, i hvert fald indtil COVID-19 selv ligger bag os. Jf. søgehistorik fra Danmarkshistorien.dk

³³⁰ Frederiksen, 2020 (nr. 75), s. 49-51

³³¹ ibid. s. 51

er der yderligere særligt i marts måned 2021 blevet søgt på den spanske syge, selvom de endnu ikke har en artikel om den, hvilket yderligere vidner om spansk syges forholdsvist glemte rolle.³³²

Til trods for at den spanske syge fylder mere end nogensinde i den nyeste bog, er denne prioritering kun delvist nået nutidens aktører i gymnasiet, i hvert fald i vores case. Ud over opfattelsen af at mange mennesker døde af spansk syge, erindrede eleverne ikke meget om sygdommen.³³³ Lærerne erindrer også den spanske syge i forbindelse med det store antal døde, hvor eks. lærer 1 udtaler: *“L1: [...] og så ved jeg godt at der er mange flere der dør af spansk syge [end af pest...] i hvert fald på kort sigt.”*³³⁴ Ligeledes med lærebogen fra 2020 erindrede den anden lærer også den spanske syge som glemt: *“L2: [...] den spanske syge har nok været meget glemt i offentligheden indtil 2018, hvor der var 100 år for det[...].”*³³⁵ Lærerne havde ikke en ensidig tilgang til, om den spanske syge skulle inddrages, til hvilken grad og hvordan. Den ene lærer etablerede, som tidligere beskrevet, et forløb for eleverne om sygdomshistorie, hvor bl.a. pesten, kopper og spansk syge indgik, men dette forløb var ikke et, som han kørte fast med klasserne, men derimod på grund af særlige omstændigheder.³³⁶ Den anden lærer holder fokus på pesten og har intet forløb om spansk syge, hvilket formentligt skyldes et selvudtalt emnevalg ud fra, hvad der står i den benyttede lærebog (Grubb et al. 2008).³³⁷ Ligesom ved kopper virker det til, at den manglende prioritering af sygdommene i lærebøgerne resulterer i manglende undervisning af det. I sammenhæng med spansk syge er denne endnu hårdere ramt end kopper, jf. vores deskriptive statistik.³³⁸ Generelt set har læreplanerne gennem tiden ikke udelukket brugen af den spanske syge i undervisningen, men den har som sådan heller ikke tilskyndet det, før den nuværende COVID-19 epidemi har gjort det relevant for nutiden. Af denne årsag er det som sådan ikke læreplanerne, som har gjort udfaldet, hvilket også ser ud til at være tilfældet i nutiden jf. de

³³² Det udleverede data om spansk syge viser kun overblikket over søgninger indenfor ca. marts måned i 2020, så det er ikke sikkert det er højdepunktet.

³³³ Transskript s. 38, 59

³³⁴ Transskript s. 6; 19 - sidstnævnte fordi vedkommende havde læst det i en bog af Tommy Heisz (der i farten bliver sagt “Tony”)

³³⁵ Transskript s. 18

³³⁶ Transskript s. 19: *“L2: Det gjorde jeg sidste år, altså ene og alene af den grund at ligepludseligt så blev skoleåret jo forlænget, pga. nedlukningen [...]”*.

³³⁷ Grubb et al. 2008 (nr. 64). Transskript s. 9-11

³³⁸ Figur 3, 7 & 8 (Figur 3 bliver en smule skævvredet af det store antal linjer i bogen fra 2020, indtil 2020 er den betydelig mindre nævnt end kopper)

to interviewede lærere.³³⁹ Derimod ser det ud til, at den spanske syge ikke er blevet anset for at være lige så historisk vigtigt som andre perioder i historien, til trods for den sporadisk er husket primært for dens store mængde ofre. Glemslen i gymnasieskolen er nok primært sket på baggrund af *forgetting as annulment*, hvor andre forhold omkring 1. verdenskrig har fået fortrinsret, ligesom det så ud til at have allerede i sygens samtid. Den nuværende sundhedssituation kan dog ændre dette for fremtiden, hvor den spanske syge fortsat kan huskes for dens store mængde ofre og/eller som "den glemte epidemi". Hvorvidt den spanske syge i fremtiden vil være erindret eller glemt i gymnasieskolen, vil formentligt afhænge af det lærebogsmateriale, som udkommer i kølvandet på COVID-19 epidemien.

³³⁹ Transskript s. 13; 22

Corona - Den nye pest, eller en ny glemt sygdom?

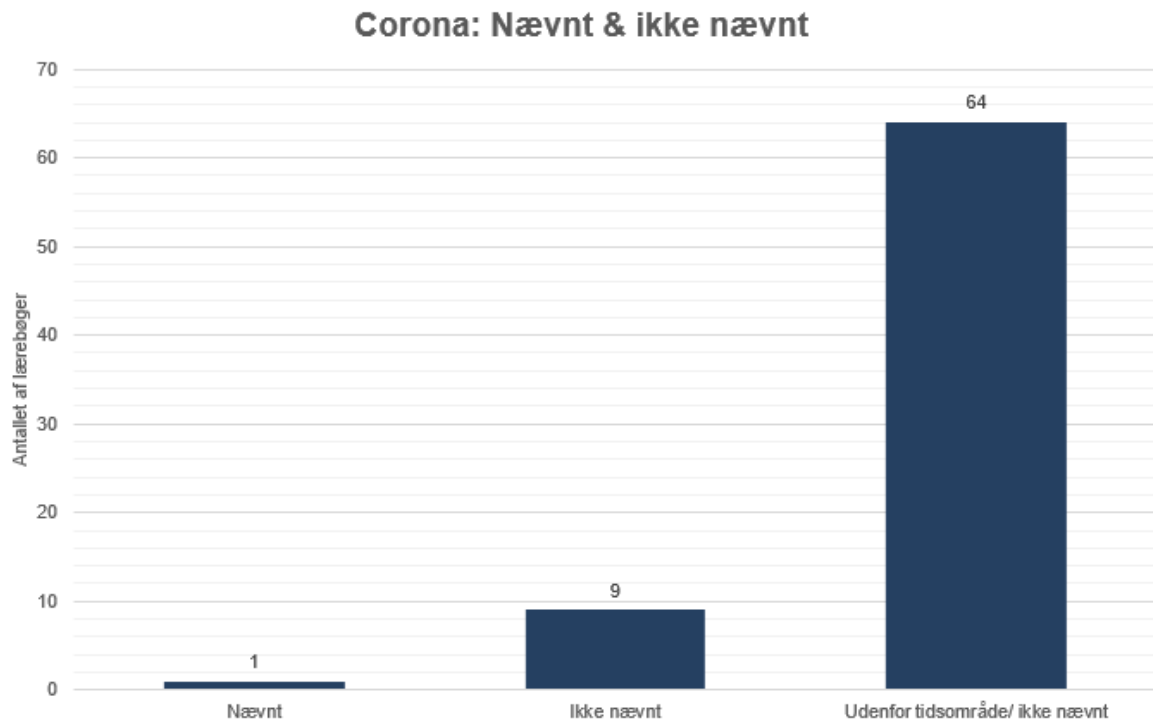
Nært beslægtet med influenza, dog uden at være det samme, er coronavira, hvor vi medtager SARS (slut-2002) og selvfølgelig den aktuelle COVID-19. Begge vira havde umiddelbart deres start i Kina, og hvor SARS blev stoppet i opløbet, gjorde COVID-19 ikke. Begge sygdomme angriber luftvejene og kan resultere i lungebetændelse. SARS havde en dødelighed på omkring 10%,³⁴⁰ mens dødelighedsprocenten for COVID-19 endnu ikke er endeligt fastlagt. SARS 2002 nåede aldrig helt epidemisk størrelse, takket være internationalt samarbejde, selvom den nåede ud til forskellige lande fra dens oprindelsessted i Kina, bl.a. Vietnam og Canada.³⁴¹ Trods SARS 2002's begrænsede udbredelse er dens værdi i vores undersøgelse trefoldig: For det første ligger den indenfor vores afgrænsede periode og er tidsmæssigt tæt på, hvilket kan have givet den erindringsmæssig betydning. For det andet så dens indtog ud til at have bidraget til nyfunden interesse indenfor forskning i historiske epidemier (her særligt den spanske syge) og dermed også erindringer om historiske epidemier.³⁴² For det tredje er den nært beslægtet med den aktuelle COVID-19, hvilket kan øge "erindringsopmærksomheden" for den. Slutteligt er der selvfølgelig COVID-19, hvis betydning er selvsagt, grundet dens nuværende effekt på samfundet verdenen over. Historien om COVID-19 er stadig ved at blive skrevet, så vi forventer næsten udelukkende at stifte bekendtskab med denne i interviews, hvorimod SARS 2002 har bedre mulighed for at optræde i lærebøger. Grundet erindringens vekselvirkningen mellem fortid og samtid, forventer vi også at COVID-19 kan have en betydelig effekt for erindringen af tidligere epidemier, og interviews kan give os mulighed for at se denne effekt, samt potentielle erindringsmæssige fremtidsudsigter.

Af alle de 74 bøger der blev undersøgt, var corona-sygdommene blot nævnt én gang, ud af 10 gange hvor det er vurderet relevant:

³⁴⁰ "Human Coronavirus, Middle East Respiratory Syndrome (MERS) og Svær Akut Respiratorisk Syndrom (SARS)" Konsulteret 20. april 2021 <https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/h/corona-mers-sars>

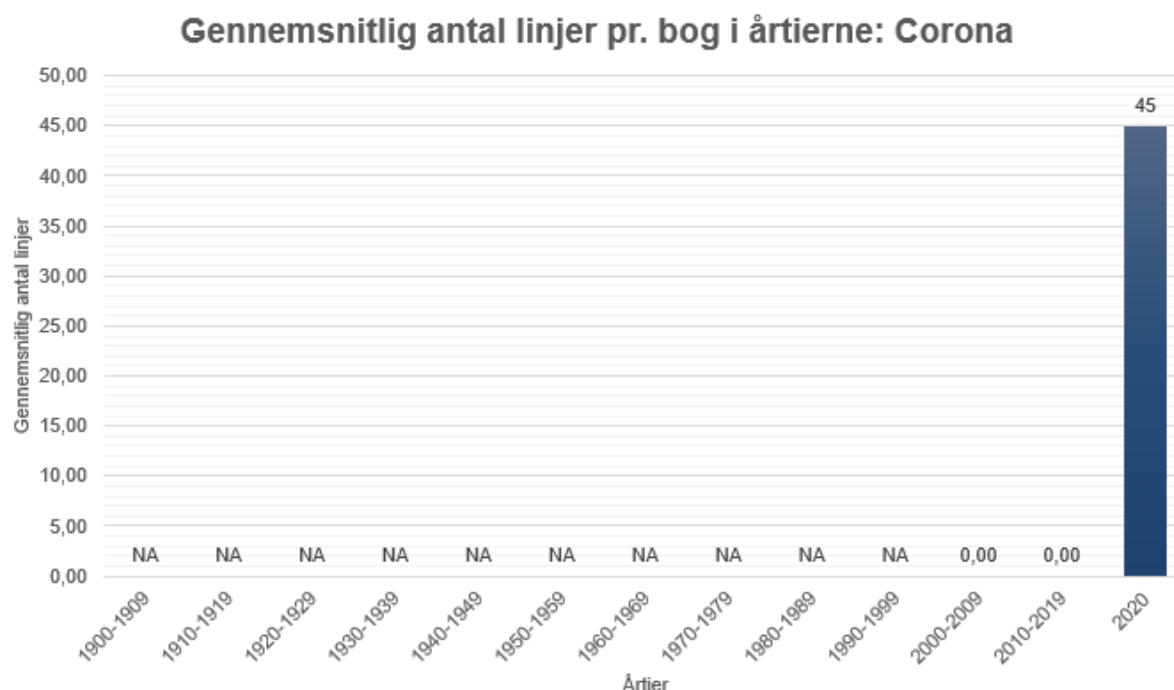
³⁴¹ Bollet, *Plagues and poxes*, s. 221-227

³⁴² Phillips, "Second opinion...", s. 790-792

Figur 9: antal gange corona-sygdommene (SARS 2002 og Covid-19) er nævnt (uanset længde) og ikke nævnt af de i alt 74 bøger vi undersøgte siden 1903. Der er først begyndt at tælle fra 2002 og fremefter, så 60 af bøgerne under "udenfor tidsområde" er skrevet før SARS 2002 dukkede op. De resterende 4 af bøgerne er skrevet efter, men dækker ikke en periode vurderet relevant for sygdommene og blandt disse er Corona-sygdommene alligevel ikke nævnt.

Det skal selvfølgelig siges, at der kun er mulighed for at den er nævnt efter 2002, hvorfor langt de fleste af de undersøgte lærebøger er udelukket, hvilket forklarer de lave tal i forhold til kopper, pest og spansk syge. Af samme årsag skal forholdet mellem nævnt og ikke nævnt tages med et gran salt. Ser man fordelingen af de gennemsnitlige antal linjer (figur 10), er corona-sygdommene kun nævnt efter COVID-19 i 2020, og det er da også det eneste eksempel på corona-sygdommens nævnelse, vi har stødt på:

Figur 10: Gennemsnitlige antal linjer dedikeret til corona-sygdommene pr. bog pr. årti. Der tælles først fra 2000'erne, da SARS 2002 først dukkede op her. 2020 er for sig selv, da den ellers ville skævvride billedet af 2010'erne. Gennemsnittet i 2020 er baseret på 1 bog, mens gennemsnittet i 00'erne og 10'erne er baseret på hhv. 3 og 6 bøger.

Det ene tilfælde af corona-sygdommenes nævnelse er her COVID-19 og ikke SARS 2002, og sidstnævnte er ingen andre steder erindret eller nævnt i gymnasieskolens lærebøger. Den kom også omkring en tid, hvor mange andre betydningsfulde begivenheder fandt sted i vestlig kontekst, eks. 11. september, krig mod terror, og efterfølgende finanskrisen. SARS 2002 ser dermed ud til at være underlagt *forgetting as annulment* i gymnasieskolen, hvilket er forståeligt givet dens yderst begrænsede omfang og geografiske udbredelse. Blandt aktørerne i nutidens gymnasieskole virker SARS 2002 ligeledes ubetydelig, mens der i stedet henvises primært til COVID-19. Ingen af lærerne kom til at tænke på SARS 2002 under interviews, til trods for COVID-19 blev diskuteret. Elever knytter i stedet SARS til COVID-19.³⁴³ Nogle af eleverne gav dog udtryk for, at de havde haft om SARS-virussen som helhed, inklusiv tidligere generationer, men ikke specifikt SARS 2002, og ikke i historieundervisningen:

M: [...] så prøver jeg at nævne en til her: SARS

E3: [Nikker]

³⁴³ Transskript s. 43; 62; 75

E4: Ja, den har vi nok hørt lidt mere om også i forhold til altså corona og i bioteknologi-undervisningen altså, fordi vi har haft om at det med der ligesom har været forskellige generationer af SARS, hvor COVID-19 jo også er en af dem (E3: ja).

M: hvor meget har i så hørt om de andre generationer ud over COVID-19?

E4: Jeg tror ikke vi har gået ind i de enkelte (E3: nej) ', altså vi har snakket om det har været forskellige udgaver af SARS

E3: ja, så vi har lige sådan.. overfladisk lige været (E4: ja) forbi dem..".³⁴⁴

En anden elev havde selv opsøgt information om SARS-vira som helhed, i forbindelse med COVID-19, men det har været i en mere individuel erindringsskala og ikke i forbindelse med skolen:

"M: Ja, nu sagde du jo [Elev 5] at du havde googlet lidt med hensyn til pandemier, havde du gjort noget af det samme [Elev 6] eller?

E6: Ikke så meget pandemier, men mere virus og [...] biologien men det er også mere på grund af jeg bare er interesseret i medicinske sider [...], altså bare medicin generelt. Derfor allerede der virussen den kom ud og begyndte at blive snakket om jamen så googled jeg da SARS stranden og altså de forskellige typer influenza [...]"³⁴⁵

Igen i dette tilfælde nævnes SARS 2002 ikke specifikt, hvilket leder os til at tro at den i nutidens gymnasieskole ikke har nogen betydelig erindringsmæssig effekt. I den statistiske undersøgelse og det kvalitative indhold i de forskellige lærebøger fra tiden efter 2002 er der umiddelbart ikke noget, som skulle indikere at SARS 2002 skulle have haft en nævneværdig effekt på erindringen af de udvalgte sygdomme i gymnasieskolen. Dette er imod forventning, men kan selvfølgelig forklares netop pga. dens begrænsede udbredelse i samtiden. Den spanske syge er i store træk ligeledes glemt i eftertiden, selvom den var langt mere udbredt og havde mediedækning (i hvert fald i Danmark) i samtiden. Så selv med den større hastighed af information og nyheder verden over, har SARS 2002's udbredelse ganske simpelt været for

³⁴⁴ Transskript s. 62

³⁴⁵ Transskript s. 75

beskeden til at blive erindret, og ligeledes får den umiddelbart ingen rolle i historieundervisningen.

Dette bringer os til den corona-sygdom, som allerede nu ser ud til at have skrevet sig i gymnasiets lærebøger: COVID-19. Særligt for COVID-19 er selvfølgelig, at den i skrivende stund ikke kun er i fortiden, men i allerhøjeste grad stadig gør sig gældende, hvorfor vi ikke kan se på dens erindring ud fra samme tilbageblik, som vi kan med de andre sygdomme. I stedet er fokus på de erindringsmekanismer og påvirkninger, der potentielt kan foregå i samtiden, hvor den både kan bruges til at se på dens effekt i erindringen af tidligere sygdomme, samt hvordan erindringen af en verdensomspændende epidemi kan foregå i fremtidig perspektiv i gymnasieskolen. I forlængelse heraf skal det nævnes, at der med fremtidsperspektiver følger en åbenlys usikkerhed, men ud fra fortidige erfaringer og nogle af de erindringsmønstre som specialet har identificeret i forbindelse med de historiske sygdomme, kan vi diskutere hvad der skal til, før at COVID-19 vil blive erindret i fremtiden.

COVID-19 har i lærebogen fra 2020 og i de kvalitative interviews, umiddelbart haft en rolle i forhold til erindringen af de historiske sygdomme.³⁴⁶ Sammenlignes dette med spansk syge, i forhold til lærebøgerne, er COVID-19 allerede inddraget i lærebogsmaterialet i dens samtid, mens spansk syge end ikke fem år efter prioriteres højt nok til overhovedet at blive nævnt. Dette er til trods for at samfundskundskab dengang var en del af historiefaget. COVID-19 inddrages her ikke blot i forbindelse med spansk syge, men bliver også selvstændigt bragt op adskillige steder i lærebogen fra 2020. I et tilfælde har den som sagt tydeligvis været en katalysator for at inddrage pesten, i en tidsperiode som ellers ikke var relevant for pesten.³⁴⁷ Ved andre nævnelser diskuteres COVID-19's påvirkning af menneskets friheder, og hvordan den har ændret vores adfærd, måske også på lang sigt. Den frihedsindskrænkende effekt COVID-19 restriktioner har, er også noget lærer 1 benytter i sin perspektivering til oplysningstidens tanker:

³⁴⁶ Frederiksen 2020 (nr. 75)

³⁴⁷ *ibid.* s. 274-277

*“L1: [...] det er jo hvor meget frihed man afgiver som individ for at få sikkerhed af samfundet [...] det er jo sådan en [...] politisk afvejning, og det snakkede vi også om, at det er jo også det det handler om i COVID her [...]”.*³⁴⁸

Så indtil videre driver COVID-19 mod et fokus af praktiske og moralske aspekter i bekæmpelsen af en epidemi. COVID-19 benyttes i lærebogen også til at understrege, at mennesket både er historieskabt og historieskabende, hvilket nærmest ordret passer med, hvad læreplanen af 2017 dikterer at bl.a. elever skal kunne: *“reflektere over samspillet mellem fortid, nutid og fremtid samt over mennesket som historieskabt og historieskabende”*.³⁴⁹ Ligeledes er der inddraget diskussioner, umiddelbart med det mål at få elever til at reflektere over deres egen historiebevidsthed, i overensstemmelse med læreplanen.³⁵⁰ I forhold til de andre sygdomme er antallet af døde dog ikke bragt op, og koppers udryddelse udelades også, selvom bogen dækker en periode, hvori kopper blev udryddet, og vaccinen i allerhøjeste grad er relevant. Prioritering af COVID-19 i lærebogen giver god mulighed for en potentiel senere erindring, da lærebøgerne umiddelbart er forholdsvist tæt forbundet med undervisningen i nutidens gymnasium. Hvilket som tidligere nævnt også kan være en af årsagerne til, at kopper og den spanske syge er mindre erindret end pesten i nutidens gymnasium.

Det er umiddelbart ikke urimeligt at antage, at COVID-19 i øjeblikket fylder meget for næsten alle i samfundet, men det har den spanske syge sandsynligvis også gjort i dens tid, selvom den ikke var førsteprioritet i samtidens presse. Dette kan fremtidsmæssigt vise sig at være forskellen, hvor COVID-19 har mindre chance for at blive *forgotten as annulment*, da der ikke (indtil videre) er andre store begivenheder på linje med 1. verdenskrig, som tager opmærksomhed fra den. Hvis lærebogen fra 2020 er nogen indikation, vil det fremtidige lærebogsmateriale derfor sandsynligvis bruge COVID-19 til at fortælle om den nuværende periode, hvorfor undervisningen også sandsynligvis vil dække perioden, og dermed styrke erindringen af COVID-19 i gymnasieskolen. En anden forskel som spiller i COVID-19's favør er, at det i tiden med den spanske syge ikke var ualmindeligt, at man havde epidemier (selvom den spanske syge var usædvanlig stor), og levende generationer havde stadig voldsomme sygdomme som kolera relativt frisk i erindringen. COVID-19 er i nutiden for mange et brud på

³⁴⁸ Transskript s. 12

³⁴⁹ Læreplan for Historie A – stx, august 2017, s. 1

³⁵⁰ Frederiksen, 2020 (nr. 75), s. 51; 277

normen, da mere dødelige epidemiske sygdomme enten er taget i opløbet, eller ikke har nået i nærheden af et lignende omfang. Flere af eleverne italesætter også dette brud på normen, og det kom op i alle elevinterviews, vi holdte: *“E1: [...] du er jo hele tiden bevidst om at det ikke er normalt og som det plejer at være [...]”*.³⁵¹ En anden elev sætter også ord på normomvæltningen:

“E4: det der med man ikke giver hånd og ikke giver kram, at når man så ser gamle tv-udsendelser eller en serie eller en film eller et eller andet, og ser nogle der gør det sådan; what, hvad laver de?”.³⁵²

Denne elev nævner i forlængelse af dette, at: *“E4: restriktionerne er pludseligt blevet så normale at da man ikke gjorde det før det virker helt underligt. (E3: ja)”*.³⁵³ I den sammenhæng bliver bruddet på den gamle norm anset for at være den nye norm, hvilket elev 5 tillægger sig: *“E5: at forestille sig at tage i byen eller at tage på gymnasiet uden sådan.. restriktioner, [...] det føles jo nærmest sådan helt forkert og mærkeligt.”*.³⁵⁴ På den måde kan COVID-19 i gymnasiet få tildelt en større historisk betydning, som den gør i lærebogen fra 2020, end den spanske syge gjorde i dens samtid, og dermed fylde mere i historieundervisningen fremover. Om ikke andet ser den ud til at tillægge den spanske syge ny historisk vigtighed. Yderligere nævner elev 1 både Mette Frederiksen og Søren Brostrøm i forbindelse med COVID-19, hvor deres person kan blive erindret i forbindelse med COVID-19 i fremtidig perspektiv, på en lignende måde som mange af de tidligere lærebøger forbandt Perikles med pesten.³⁵⁵ Dette er dog ikke nødvendigvis noget, der kommer til at blive fokuseret på i fremtidens lærebøger, hvilket Frederiksen 2020 heller ikke har gjort.³⁵⁶

Et andet erindringsaspekt af de ovenstående citater er elevernes *habit memory*. Denne forbinder mange af dem yderligere til det nye hygiejnefokus, som nævnt i pest afsnittet, hvor afspritning af hænder er blevet en ny hverdag, og som nogle af dem forventer

³⁵¹ Transskript s. 28 - i samme interview knytter elev 2 iøvrigt det pludselige normskifte til besættelsen under 2. verdenskrig som det første, og pesten først kommer i anden række. Et muligt vidnesbyrd på besættelsens store rolle i dansk erindring? transskript s. 36

³⁵² Transskript s. 53

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Transskript s. 65

³⁵⁵ Transskript s. 30 & 37, hvor der dog ikke er tale om dødsfald

³⁵⁶ Frederiksen 2020 (nr. 75)

kommer til at fortsætte.³⁵⁷ Hygiejne som helhed er noget lærebøgerne også har dækket gennem de historiske perioder, hvor flere steder eks. nævner dårlige leveforhold og hygiejne som årsag til epidemiudbrud.³⁵⁸ Dette hygiejnefokus kan potentielt i fremtiden også dække de yderligere hygiejneforhold, som COVID-19 har medført, hvorfor dette er et perspektiv, som COVID-19 kan blive erindret fra, og som eleverne i fremtiden kan anse for *habit memory*.

Lige netop de restriktioner som påvirker elevernes hverdag i gymnasieskolen rent praktisk, ser også ud til at være fokus for dem, hvilket ovenstående er et eksempel på. Dette beretter eleverne som en anderledes tilgang, i forhold til hvilke aspekter af COVID-19 der fyldte i starten. Eks. elev 4 udtrykker:

*“E4: [...] efterhånden synes jeg sådan jeg skal sortere lidt i det, så det der direkte vedrører mig selv, [...] det følger jeg med i, men sådan de daglige smittetal og hvor langt forskningen er med de forskellige vacciner og sådan noget det er jeg ikke så meget inde i. Men altså der hvor jeg sådan kan se den direkte konsekvens i mit eget liv, der følger jeg med.”*³⁵⁹

Dette mønster af nærmest at tune bestemte nyheder ud, som ikke relaterer sig direkte til elevernes praktiske hverdag i gymnasieskolen, er noget, vi konsekvent ser hos næsten alle eleverne.³⁶⁰ Årsagen til dette ser der også delvist ud til at være et mønster bag, her i forbindelse med den store mængde information de får ‘kastet i hovedet’:

*“E2: [...] jeg tænkte i starten der var man sådan meget; okay så læste man lige den artikel om et eller andet, men jeg tænker nu der synes jeg for mig der, det ved jeg ikke, jeg har ikke lyst til at se på det mere.”*³⁶¹

Flere af eleverne tilslutter sig denne “træthed” af informationsoverflod, hvor flere af dem også lægger vægt på, at mange nyhederne er for negative.³⁶² Eks. elev 5 giver udtryk for dette:

³⁵⁷ Transskript s. 53; “E4: Også tanken om at man ikke altid bare har taget sprit på når man er gået ind i et supermarked [...] og sådan nogle generelle hygiejne ting det.. Det tænker jeg det har ændret sig og ændret vores opfattelse af det også.”

³⁵⁸ Sker ofte i forbindelse med sygdommen kolera eller tyfus. Eks. Haue 1982 (nr. 45), s. 28-29

³⁵⁹ Transskript s. 50

³⁶⁰ Transskript s. 27-28; 50; 69

³⁶¹ Transskript s. 27

³⁶² Transskript s. 27-28; 50; 61; 68-69. Hvilket ser ud til at stemme overens med Lærer 1’s oplevelse af, at eleverne har fået nok af at høre om Covid, s. 12

“E5: [...] så går man alligevel ind og så håber man på at man kan finde en eller anden positiv nyhed om, at der er blevet lukket ekstra op, at der ikke er så mange smittede, at der kommer nogle ekstra vacciner, et eller andet men ja.. De kommer jo bare ikke særligt tit, [...] så synes man altid der kommer negative nyheder med det samme.”³⁶³

På den måde frasorterer elever bestemt information, på baggrund af at de har hørt for meget om det, og derfor begrænser de sig til at kigge på relevante ting for deres daglige adfærd. På den måde ser der næsten ud til at være en glemselsproces i gang allerede, hvor fokus begynder at blive rettet væk fra smittetal, dødstal og andre negative aspekter, og hvor ting knyttet til deres daglige adfærd bliver ny norm og dermed erindret. Disse aspekter er i øvrigt også, hvad der erindres i lærebogen af 2020, fremfor de mere konkrete smittetal og antal døde, selvom dette kan være et produkt af, at forfatteren ikke har ville kommentere på foreløbige tal, som endnu kan nå at ændre sig. Vi mener derfor der kan være tale om, hvad vi kalder for *Forgetting as fatigue*, eller glemsel som følge af udmattelse, som underkategori af Connertons *forgetting as annulment*: Man er ganske simpelt træt af at få så meget information, så man næsten aktivt forsøger at glemme visse aspekter, uden at det nødvendigvis er promoveret fra centralt plan.

Forgetting as fatigue kan potentielt også have været til stede under andre sygdomsepidemier, såsom den spanske syge. Dette virker dog til at være usandsynligt, da medierne i dag er betydeligt mere udbredte og tilgængeligheden er større, hvilket ikke på samme måde var tilfældet under den spanske syge. Informationsniveauet har været lavere under den spanske syge, og derfor har befolkningen sandsynligvis ikke lidt af samme ‘overinformation’.³⁶⁴ Det som *forgetting as fatigue* til gengæld virker til delvist at have en effekt på, i hvert fald ved de interviewede elever, er erindringen om tidligere sygdomme. I spørgsmålet til hvorvidt der har været større interesse for at skrive opgaver om sygdomshistorie, svarer lærer 1: “L1: Nej overhovedet ikke [...]”, og lærer 2 tilslutter sig dette.³⁶⁵ Derudover er det kun elev 5 og 6 der erindrer tidligere sygdomme på individuel skala

³⁶³ Transskript s. 69, s. 28 snakker elev 2 også om et håb medier kan piske op og efterfølgende skuffelse.

³⁶⁴ Bilag 2, figur 2.3; 2.5a-b: man kan se at mængden af indlæg for aviser stationeret i den mest ramte by i Danmark i tiden (København), knækker forholdsvis hurtigt af, og selv på dets top, var det ikke den altoverskyggende nyhed.

³⁶⁵ Transskript s. 11; 23. Derudover kan flere elever heller ikke komme i tanke om nogle, der skriver opgaven indenfor pandemier.

på eget initiativ, ved at søge oplysninger på internettet, mens det ikke ser ud til at have været tilfældet for de andre.³⁶⁶ I den forbindelse skal det understreges, at det ikke er et ensidigt mønster, vi ser, netop fordi nogle elever rent faktisk opsøger information selv, og jf. elev 5 og 6 er der “[...] *mange fra vores klasse der har skrevet om pandemier*”.³⁶⁷ Disse to elever udtrykker også selv, at de opsøger viden, til trods for at de giver udtryk for, at de også er påvirket af denne ‘overinformation’, i hvert fald når det gælder negative nyheder.³⁶⁸ Dette viser også, at en potentiel *forgetting as fatigue* ikke ensidig påvirker erindringen, da aspekter som eks. interesse også ser ud til at spille ind her, sammen med den relevans COVID-19 har skabt for emnet som helhed.³⁶⁹ I forbindelse med de få SRP’er der er skrevet om pandemier, kan dette også være et resultat af fagkombinationer og overordnet emne, eleverne skal skrive ud fra.³⁷⁰ Kortere sagt: for nogle gymnasieelever skaber COVID-19 nyfunden interesse for fortidens sygdomme, mens det for andre ikke fremprovokerer en erindring, tværtimod. Dette kan også have direkte indflydelse på erindringen af fortidens sygdomme i undervisningen, hvis eleverne har noget at skulle have sagt i udvalget af supplerende kernestof, som det er tilfældet ved lærer 1.³⁷¹

Til trods for den relevans COVID-19 har skabt for fortidens sygdomme, og at det kan lade sig gøre at inddrage forløb om emnet i gymnasieskolen,³⁷² så kan gymnasieskolen ikke forventes at dække alle fortidens sygdomme i detaljer. Lærerne giver da heller ikke udtryk for, at deres historieundervisning fremover umiddelbart vil inddrage mere sygdomshistorie, i hvert fald ikke indtil videre:

“M: [...] tidligere perioder eller problemstillinger i historien, [...] der knytter sig til sygdomme vel og mærket [...] Har du taget mere ind af det? [...] Eller er det bare, er det det samme som det har været tidligere?”

³⁶⁶ Transskript s. 38; 75

³⁶⁷ Transskript s. 81

³⁶⁸ Transskript s. 69: “M: Okay så vil du sige du prøver at tune de negative nyheder ud, eller? E6: Ja [...] til en vis grad ja.”

³⁶⁹ Elev 5 giver eks. udtryk for at vedkommende har en interesse for historiens tragedier og konflikter, men at vedkommende formentligt ikke havde googlet det, hvis ikke det var følt på nært hold. Elev 6 opsøger vaccine-information som følge af interesse for medicin. Transskript s. 75; 76-77

³⁷⁰ Transskript s. 12; 81

³⁷¹ Transskript s. 4-5; 9

³⁷² Jf. lærer 2's sygdomsforløb.

L1: Det er det samme. [...] ja det har ikke påvirket noget endnu, men det kan godt ske at det kommer til. Det er jeg ikke helt sikker på endnu.”

Mens den anden lærer mente, at det ville kunne fylde mere, hvis mængden af materiale til det var større.³⁷³ Selvom nogle af de interviewede elever fandt det meget relevant at inddrage mere sygdomshistorie, var de også bevidste om nødvendigheden i *forgetting as annullment* i forbindelse med sygdomshistorie: “E5: [...] *Det er jo ikke fordi jeg siger at halvdelen af undervisningen skal handle om det, men det kunne da være meget godt hvis man lige havde lidt om det.*”.³⁷⁴ Dermed har COVID-19 i første omgang ikke umiddelbart skabt et større ønske om at dække sygdomshistorie yderligere i fremtiden, når der er andre ting, som i gymnasieskolens aktørers øjne bør prioriteres højere.

³⁷³ Transskript s. 25-26

³⁷⁴ Transskript s. 79. Elev 1 og 2 udtrykker noget lignende s. 33-34; 40-41, ligeledes med elev 3 og 4 s. 57-58; 60

Konklusion

Ud fra den undersøgte empiri er verdenshistoriens sygdomme erindret og glemt på vidt forskellige måder, i historieundervisningen på almene gymnasier. Af de historiske sygdomme er det jf. det statistiske materiale og de kvalitative interviews, pesten som virker til at være dominerende indenfor erindringen af sygdomshistorie i historieundervisningen i det almene gymnasium, gennem hele perioden. Her er det især middelalderens pest af midt 1300-tallet, der erindres, hvor antikkens pestepidemier i større grad er knyttet til Perikles og Athen. Den Justinianske plage er nedprioriteret og virker i den forbindelse til at være offer for *forgetting as annulment*. Pesten tilskrives en vis historisk vigtighed i middelalderen, men er også typisk inddraget som noget sideløbende. Bekendtgørelsen af 1906 dikterer umiddelbart et mindre fokus på middelalderens pest, men ud over dette er der sidenhen ikke nogen læreplaner eller bekendtgørelser, der direkte dikterer hverken ned- eller opprioritering af sygdommen. Pesten erindres i høj grad som en stor dræber, og prioriteten heraf er næsten universel, hvorfor vi tror, at der er tale om et kulturelt manuskript, som kan være indlejret i en kollektiv skala erindringsmæssigt. Til gengæld er dens rolle i renæssancens fremkomst erindret tvetydigt. Derudover ser der ud til at være et sammenfald mellem de hygiejne-aspekter, nutidens elever erindrer af pesten, og det fokus de har på hygiejne under den aktuelle pandemi.

Kopper er mindre erindret end pesten jf. den deskriptive statistik. I europæisk historisk kontekst er kopper særligt erindret i forbindelse med den første vaccine, hvor denne bliver tildelt forholdsvis stor historisk vigtighed, også af nutidens lærere og elever. Kopper er af nutidens elever primært erindret på en social skala, hvor dette umiddelbart foregår i erindringsfællesskaber udenfor gymnasieskolen, såsom i samtaler med deres familie. Den nuværende vaccine-debat kan i den forbindelse have bidraget til styrkelsen af koblingen mellem kopper og vaccinen i den nutidige gymnasieskole. Det demografiske kollaps i Amerika er ikke erindret i interviewene, men er erindret i nogen grad i lærebøgerne. Sygdommen er dog først for alvor erindret i en amerikansk kontekst i lærebøgerne fra 1970'erne, hvor kopper i dette tilfælde huskes for dens store dødelighed, lidt i tråd med pesten. Dette kan skyldes kampagnen for udryddelsen af kopper, som sluttede i 1980. Erindringen af kopper som sygdom i gymnasieskolen blev af disse årsager styrket på baggrund af samtidens relevans herfor, selvom kopper ikke er erindret særlig omfattende i lærebøgerne.

Spansk syge ser i høj grad ud til at være glemt i gymnasieskolen, indtil den så småt begynder at blive erindret fra 1970'erne. Dette kan skyldes, at historiografi begyndte at interessere sig for spansk syge heromkring jf. Phillips, og erindringen af den bliver på denne baggrund også styrket i gymnasieskolen. Generelt set er den spanske syge ikke erindret særlig meget i lærebøgerne. Selv efter 1970'erne er den sjældent mere end nævnt som sidebemærkning, og det er først i lærebogen fra 2020, hvor COVID-19 er inddraget, at den begynder at blive erindret i betydeligt omfang. Blandt nutidens elever og lærere ser den dog ikke ud til at erindres betydeligt. At den spanske syge i store træk er glemt i gymnasieskolen, kan skyldes at den ikke i samme grad, har de kulturelle manuskripter som gymnasieskolen som helhed synes at erindre kopper og pesten ud fra. Pest og kopper er begge erindret som store dræbere, på hvert deres kontinent, og for kopper erindres dens verdensberømte kur også i gymnasieskolen. Når den spanske syge bliver erindret, er det typisk også i forbindelse med de mange døde, men i forhold til den store andel af befolkninger pest og kopper slog ihjel, har den ikke samme historiske gennemslagskraft og betydning. Den har yderligere intet medicinsk fremskridt at blive erindret for. Slutteligt er særligt den spanske syge 'offer' for *forgetting as annulment*, da 1. verdenskrig fylder meget i erindringen omkring perioden i lærebøgerne, hvilket særligt kan observeres i perioden inden 1970'erne, og også til dels reflekteres i pressen under sygens samtid.

SARS fra 2002 er der ingen erindring af, hverken i lærebøgerne eller i interviewene, og den ser yderligere ikke ud til at have påvirket erindringen af andre sygdomme. COVID-19 derimod ser ud til at fylde meget i forhold til erindringen, både i forhold til sygdommen, men også i påvirkningen af andre sygdommes erindring, særligt den spanske syge. Påvirkningen på erindringen ser ud til at være særlig stærk gennem de praktiske adfærdsmønstre (*habit memory*), mens smitte,- og dødstal indtil videre nedprioriteres, modsat de historiske sygdomme. I forbindelse med interviewene kan der også observeres en form for glemselsproces, hvor de gennem *forgetting as fatigue* nærmest aktivt forsøger at glemme særligt de mere negative dele af COVID-19. Selvom både lærerne og eleverne i første omgang ikke har yderligere interesse i at erindringen omkring fortidens sygdomme bliver styrket, udtrykker de stadig relevansen som COVID-19 har skabt omkring disse.

Litteraturliste

Litteratur

- Andersen, V. N. "Evaluerings som omdrejningspunkt - om New Public Management på dansk". I *Der styres for vildt - om paradokser i styring af pædagogik*. Redigeret af K. Hjort, A. Qvortrup, A. & P. H. Raae. 27-47. 2013.
- Assmann, Jan. "Communicative and Cultural memory". I *Cultural memories*. 15-27. 2011. DOI: [10.1007/978-90-481-8945-8_2](https://doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2)
- Assmann, Jan. "Collective Memory and Cultural Identity". I *New German Critique*, nr. 65. 125-133. 1995.
- Berlingske. "Resistente malariaparasitter blusser op i Afrika ifølge studie". Konsulteret 25. april 2021. <https://www.berlingske.dk/internationalt/resistente-malariaparasitter-blusser-op-i-afrika-ifoelge-studie>
- Berntsen, Dorthe. *Erindring*. Gylding: Narayana Press, 2013.
- Bollet, Alfred J. M. D. *Plaques and Poxes: The impact of Human history on epidemic diseases* 2. udg.. New York: Demos, 2004.
- Brinkmann, Svend & Tanggaard, Lene. *Kvalitative Metoder - En Grundbog* 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag, 2015.
- Bryld, Claus; Richard, Anne Birgitte; Weinreich, Torben; Floris, Lene; Vasström, Anette; Nielsen, Carsten T.; Warring, Anette & Jensen, Bernard E. *Erindringens og glemslens politik*. Redigeret af Bernard Eric Jensen; Carsten Tage Nielsen; Torben Weinreich. Roskilde: Roskildes universitetsforlag, 1996.
- Bryman, Alan. "Chapter 18: Sampling in Qualitative Research". I *Social Research Methods* 4. udg. Redigeret af Alan Brymann. 407-421. Oxford: Oxford University Press, 2014.

- Bryman, Alan. "Research designs". I *Social Research Methods* 4 udg. Redigeret af Alan Bryman. 39-72. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Christensen, Mads B. & Christensen, Mads L. Unavngivet semesterprojekt. Utrykt semesterprojekt, Aalborg universitet, 2020. se mere <https://www.fak.samf.aau.dk/nyheder/Nyhed/pandemiens-paavirkning-af-borgerne-gennem-medier.cid499047>
- Cohn, Samuel K. "Social and institutional Reactions to the Influenza Pandemic" of 1918-20. I *Medicine, Conflict and Survival*. 315-332. 2020. <https://doi.org/10.1080/13623699.2020.1820165>
- Collier, Richard: *The Plague of the Spanish Lady: The influenza Pandemic of 1918-1919*. New York: Macmillan, 1974.
- Connerton, Paul. "Seven types of forgetting", i *Memory Studies* vol. 1, no. 1. 59-71. 2008.
- Connerton, Paul. *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Crosby, Alfred W., *America's forgotten pandemic: the influenza of 1918*, second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Danmarkshistorien.dk. "Om Danmarkshistorien.dk". Konsulteret 18. april 2021. <https://danmarkshistorien.dk/om-os/>
- Danmarkshistorien.dk. "Pest i middelalderen". Konsulteret 28. maj 2021. <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/pest/>
- Dansk Sygeplejeråd. "Historiens største tb-epidemier". Konsulteret d. 13. april 2021. <https://dsr.dk/sygeplejersken/arkiv/sy-nr-2000-7/historiens-stoerste-tb-epidemi>
- Diamond, Jared. *Guns, germs and steel: The fates of human societies*. New York: W. W. Norton & Company, 1997

- Dodd, Lindsey. "Small fish, big pond: Using a single oral history narrative to reveal broader social change". I *Memory and History*. Redigeret af Joan Tumblety. 34-49. London: Routledge, 2013.
- DR. "Tutankhamon humpede og døde af malaria". Konsulteret d. 20. april 2021.
<https://www.dr.dk/nyheder/kultur/tutankhamon-humpede-og-doede-af-malaria>
- Eberhardt, Jakob. *Verdenshistoriens største epidemier; Fra pest til COVID-19* 2. udg. Roskilde: Fadl's Forlag, 2020.
- Foley, Catriona. *The Last Irish Plague: The Great Flu Epidemic in Ireland 1918—19*. Dublin: Irish Academic Press, 2011.
- Funkenstein, Amos. "Collective memory and historical Consciousness". I *History and memory*, vol. 1, no. 1, 5-26. 1989.
- Gjerløff, Anne Katrine & Jacobsen, Anette Faye. *Dansk skolehistorie: Da skolen blev sat i system 1850-1920*, bind 3. Redigeret af Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith. Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2014.
- Haas, Claus. "Historielærernes erindrings- og identitetspolitik: Monokulturel, flerkulturel og/eller demokratisk?" i, *Nordidactica - journal of humanities and social science education*. 2015:3. 83-101. 2015.
- Haue, Harry; Nørgaard, Ellen; Skovgaard-petersen, Vagn; Thiedecke, Johnny. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*. Aarhus: Systime, 1986.
- Haue, Harry. "Historiedidaktik og uddannelsespolitik i Danmark". I *Gymnasiepædagogik*, nr. 65. 107-197. 2007.
- Haue, Harry. "Historiedidaktik - Kontinuitet og nydannelser". I *Historiedidaktik*, Redigeret af Peder Wiben. 7-25. København: Columbus, 2009.
- Haue, Harry. "Humaniora i det almene Gymnasium". I *41. årbog fra selskabet for skole- og uddannelseshistorie*. 88-101. 2007.

- Haue, Harry "Afskeden med P. Munchs verdenshistorie: Udviklingen af et nyt dannelsesbegreb i gymnasiets historieundervisning 1958-75". I *uddannelseshistorie*, 1991, 25. 97-108.
- Ingeman, Jan H., Kjeldsen, Lena, Nørup, Iben & Rasmussen, Stine. *Kvalitative undersøgelser i praksis, viden om mennesker og samfund*. København: Samfundslitteratur, 2019.
- Knudsen, Steen L. *Den glemte sygdom: Influenzaepidemien eller den spanske syge i Danmark 1918-1919 en kildekritisk undersøgelse*, Saxo instituttet, Københavns universitet, 2010.
- Kvale, Steinar. *Doing Interviews*. Redigeret af Uwe Flick. London: SAGE, 2007.
- Lowenthal, David. *The past is a foreign country*. London: Cambridge University Press, 1985.
- Medicinsk sans frontieres, læger uden grænser. "Hvad er malaria?". Konsulteret 25. april 2021. <https://msf.dk/medicinsk-noedhjaelp/malaria/>
- Murre, Jaap M. J. & Dros, Joeri. "Replication and Analysis of Ebbinghaus' Forgetting Curve". I *PLoS ONE* 10(7): e0120644. 2015.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120644>
- Møller, Jørgen. *Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år*. København: Gads forlag, 1983.
- Phillips, Howard. "Second opinion: The recent wave of 'spanish' Flu historiography". I *Social history of medicine* vol. 27, no. 4 (2014). 789-808. Downloaded d. 25. april 2021. <https://doi-org.zorac.aub.aau.dk/10.1093/shm/hku066>
- Poulsen, Marianne. *Historiebevidstheder - elever i 1990'ernes folkeskole og gymnasium*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1999.
- Poulsen, Marianne. "Marked og meninger - om historiebøgernes gennemslagskraft". I *Historien fortalt: historiebøger i folkeskole og gymnasium*. 17-124. Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 1998

- Statens Serum Institut. "Gul feber". Konsulteret 13. april 2021.
<https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/g/gul-feber>
- Statens Serum Institut. "Hiv - Human immundefekt virus". Konsulteret d. 13. april 2021. <https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/h/aids---hiv>
- Statens Serum Institut. "Human Coronavirus, Middle East Respiratory Syndrome (MERS) og Svær Akut Respiratorisk Syndrom (SARS)". Konsulteret 20. april 2021.
<https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/h/coronamers-sars>
- Statens Serum Institut. "KOPPER OG KOPPEVACCINATION" Konsulteret 16. maj 2021.
<https://www.ssi.dk/-/media/arkiv/dk/aktuelt/nyhedsbreve/epi-nyt/2001/2001-pdf/epi-nyt---2001---uge-46.pdf?la=da>
- Statens Serum Institut "Malaria". Konsulteret d. 13. april 2021.
<https://www.ssi.dk/sygdomme-beredskab-og-forskning/sygdomsleksikon/m/malaria>
- Tint, Barbara. "History, Memory and intractable Conflict", i *Conflict resolution quarterly*, vol. 27, nr. 3. 239-256. 2010.
- Trier, Hans. *Angst og Engle: Den spanske syge i Danmark*. København: Gads forlag, 2018.
- Tumblety, Joan. *Memory and history*. London: Routledge, 2013.
- Uddannelsesstatistik.dk "Gymnasiale uddannelser" Konsulteret 26. maj 2021
<https://uddannelsesstatistik.dk/pages/gymnasialeudd.aspx>
- Ulriksen, L., Murning, Susanne & Ebbensgaard, Aase Bitsch. *Når gymnasiet er en fremmed verden*, København: Samfundslitteratur, 2008.
- Varberg, Jeanette & Duedahl, Poul. *Den fjerde rytter*. København: Gads forlag, 2020.

- Videnskab.dk. "Forsker: COVID-19 vil formentlig aldrig blive udryddet". Konsulteret 6. maj 2021 [https://videnskab.dk/forskerzonen/krop-sundhed/forsker- COVID-19-vil-formentlig-aldrig-blive-udryddet](https://videnskab.dk/forskerzonen/krop-sundhed/forsker-COVID-19-vil-formentlig-aldrig-blive-udryddet)
- Warring, Anette & Bryld, Claus. *Besættelsestiden som kollektiv erindring*. Roskilde: Roskildes Universitetsforlag, 1999.
- WHO "The classical definition of a pandemic is not elusive" Konsulteret 6. maj 2021 <https://www.who.int/bulletin/volumes/89/7/11-088815/en/#:~:text=A%20pandemic%20is%20defined%20as,are%20not%20considered%20pandemics>

Kilder

- Bekendtgørelse angaaende Undervisningen i Gymnasiet af 13. Marts 1935, §9. Transskriberet fra Marianne Poulsen, "Marked og meninger - om historiebøgernes gennemslagskraft". Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1989.
- BEK nr. 694 af 04/11-1987: *Bekendtgørelse om fagene m.v. i gymnasiet*, §16. Konsulteret 7. april 2021. <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/1987/694>
- Boccaccio, Giovanni. *Decameron*. I *Dekameron*. oversat af Thomas Harder. København: Hoff & Poulsen, 2019.
- Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende. d. 24. oktober, 15. november 1918. Tilgået på <https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis>
- Kgl. anordning af 1. december 1906, i *Meddelelser angående de højere almenskoler 1905-1906*. Transskriberet fra Haue, Harry; et al. *Skolen i Danmark: 1500 til 1980'erne*. Aarhus: Systime, 1986.
- Prescott, William H. *The History of the conquest of Mexico*, 1843. Med bidrag af James Lockhart. Illinois: Infomotions, 2001.

- Procopius. "History of the Wars", 7 Vols. I *Loeb Library of the Greek and Roman Classics*, Vol. I. Oversat af H. B. Dewing. 451-473. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1914.
- *Rigsdagstidende 1918-1919, Folketingets forhandlinger I.*
- Samuel Pepys dagbog, 17 juni, 16. juli, 8., 10. august, 1665. Tilgået på <https://www.pepysdiary.com/diary/>
- Social-demokraten d. 7., 16., 17., 21., 25., 28. juli, 22., 24. oktober 1918. Tilgået på <https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis>
- UVM. "STX - læreplaner 2017". Konsulteret 24. maj 2021
<https://www.uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017/stx-laereplaner-2017>

Lærebøger

- Alle 74 lærebøger er henvist til i fulde i det vedhæftede statistik-bilag.